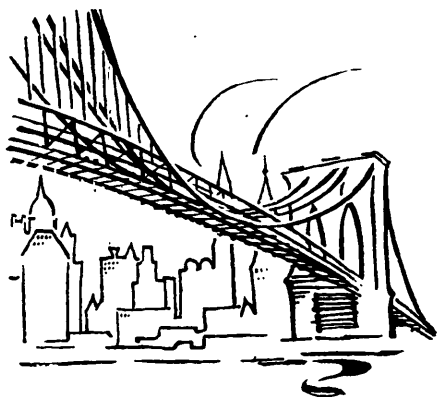

Павло
ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ

НАМИЛЕНА
ТРАВА

Павло
ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ

НАМИЛЕНА
ТРАВА

Роман

РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК
КИЇВ — 1974

«Намилена трава» — завершення трилогії про молодого робітника Дмитра Череду, з яким читачі познайомилися в романах «З погляду вічності» і «Переходимо до любові».

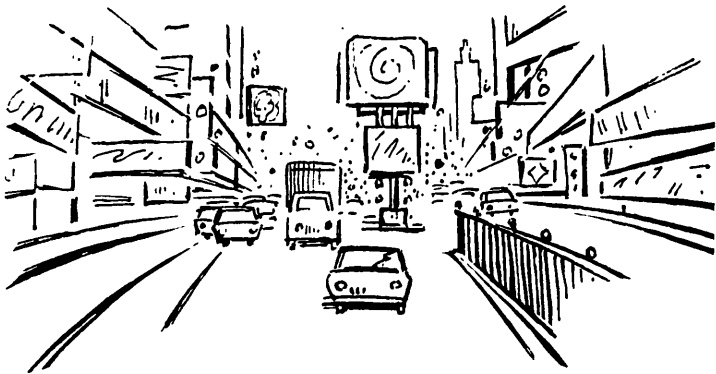
Герой твору потрапляє як стипендіат ЮНЕСКО до Америки, на якийсь час полишаючи свої робітничі клопоти, і знайомиться з новим для себе світом. Ось про це знайомство, про життя Дмитра Череди в Нью-Йорку, його враження від американського способу життя роман «Намилена трава».

З $\frac{70303-116}{M223(04)-74}$ БЗ-19-21/14

© Издательство
«Радянський письменник»,
1974 г.

Загребельный Павел Архипович

НАМЫЛЕННАЯ ТРАВА. Роман. Издательство «Радянський письменник». (На украинском языке). Редактор І. С. Кравченко. Художник В. Г. Березовий. Художній редактор М. П. Вуек. Технічний редактор О. К. Бищенко. Коректор В. П. Зуб. Здіано на виробництво 8. IV 1974 р. Підписано до друку 16. IX 1974 р. Формат 84×108^{1/32}. Папір друкарський № 1. 6^{1/2} фіз.-друк. арк., 10,92 ум.-друк. арк., 10,26 обл.-вид. арк. БФ 32649. Тираж 65 000. Зам 563. Ціна в оправі: у паперовій — 48 коп., у тканевій — 59 коп. «Радянський письменник», Київ, бульвар Лесі Українки, 20. Книжкова фабрика «Атлас» республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, Львів, Зелена, 20.

Почнемо з одеських студентів. Вони надіслали мені листа, де з сумнівною люб'язністю запитують: «Чому ви так детально розповідаєте про своє життя, що наговорили аж дві книжки, які, складені до купи, являють собою грубезний том? Чи в наш нервовий час можливо прочитати таке?»

Читання — річ добровільна. Так само, як і говоріння. А знаєте ви, скільки набалакує за тиждень пересічна (але й повномегражна) дитина? Книжку на п'ятсот сторінок! Це ж дитина! А я вже давно вийшов з того віку. Окрім того, мене здивувала нехіть студентів до читання. Бо що таке студент? Це чоловік, якому держава відпустила п'ять років життя саме для того, щоб він читав удень і вночі, як висловлюється доцент Крижень, «накопичував великі масиви інформації».

Я веду все це до того, що доведеться мені «наговорювати» ще чимало, бо мовчати не можу, та й не маю права. Своїм говорінням я так чи інакше побільшу потік інформації, який уже й без того розрісся в наш час до обсягів неймовірних, так що деякі перевчені люди здійсмають галас голосніше за одеських студентів.

Та я маю берегти енергію для суперечок на багатому вищому рівні. Про цей рівень і вся подальша розповідь.

Можна б почати так: «Одного прекрасного дня...» Кажуть ще: «Якось...» Але це тут ніяк не пасує. Бо в слові «якось» є невизначеність, випадковість, відсутня закономірність і залізна причинність, а хлопці мого покоління ніяких невизначеностей не допускають. У майбутнє промените з комсомольською путівкою рушай! Цим усе сказано. Окрім того, день був справді прекрасний, пречудовий літній день, коли надвірня температура дорівнюється з температурою, яка завжди панує в нашому цеху, і ми починаємо відчувати, що перемогли всі закони природи, коли бюро погоди у вечірньому випуску... Але до чого тут бюро погоди?

Щиро кажучи, я розгубився. Розгубленість і Дмитро Череди — речі, щоправда, несумісні, але доцент Крижень уже давно... Ага, мене вабить до спогадів, до того, що було давно, мені кортить розповісти; як Валерія вмовила мене гризти граніт науки, як я став переходити в нову для мене (і для людства, ясна річ) якість, а тут зненацька цехове радіо передає, що Дмитра Череду після зміни запрошує в партком товариш Василенко, і я йду в партком, і наш дорогий товариш секретар, як тепер пишуть у книжках, всміхаючись до мене своєю чарівною усмішкою, питає:

— Череди, в тебе віспа є?

— Віспа? Оті три болячки на лівій руці — сліди щасливого дитинства. Здається, є.

— Ти на якому курсі вечірнього? — питає далі Василенко.

— Перескочив на другий.

— Але не по металургії?

— Ну, ви ж знаєте: історія.

— То от, Череди, поїдеш до Америки, — сказав Василенко і подивися на мене так, як дивився ще тоді, коли я починав свою металургійну науку в Льоні Шляхтича.

— До Америки? — не повірив я. — То це для неї віспа?

- Для неї.
— А більше туди нічого не треба? Скажімо, голу і в голові там щось...
— Про все інше нам відомо, а про віспу не знали.
— Що ж я робитиму в Америці?
— Познайомишся з роботою ООН,— на цих словах Василенко підвівся, підвівся і я. Від такої урочистості розгубишся.
А Василенко вів далі:
— Рекомендують тебе стипендіатом ЮНЕСКО.
— Рекомендують? Хто?
— Наш робітничий клас.

І тут я продемонстрував наївність на рівні одеських студентів:

- А що це таке: стипендіат ЮНЕСКО?
— Той, кому ЮНЕСКО дає стипендію для зарубіжного відрядження,— посміхнувся Василенко.— Ти мені скажи інше: не відчуваєш остраху перед такою високою місією?

Але я мовчав, бо не вірилося. Дмитро Череди і Америка? Штукенція сильніша за Держикраєву АСУ і всі його комп'ютерні мудрі висловлювання!

— Вже б ліпше послати було Євгена,— нарешті спромігся я на слово,— він колись учився на дипломата, живе в столиці...

— Йдеться про твою згоду,— нагадав мені Василенко.

- А що скаже Шляхтич?
— Буде радий за тебе.
— А Держикрай?
— Він про тебе найкращої думки.

Я хотів ще спитати: «А Валерія?» Та хіба ж про таке питають у парткомі, та ще в товариша Василенка, прекрасного чоловіка, з втомленими розумними очима, які зазирають тобі в саме серце і, ясно ж, бачать там і Валерію, і твоє збентеження, і твою розгубленість, але радість теж!

- А надовго? — спитав я ще Василенка.
— На три місяці.
— На цілих три місяці?
— Виходить, що так. Ти й незчуєшся...

«А Валерія?» — знов заскакало мені на язиці, але я прикусив його і сказав інше:

— Ні сном ні духом не відав, що можу на цілих три місяці стати майже дипломатом.

*

Валерія подивилася на справу з тверезістю, яка личила хіба що Пелагеї Іванівні з її непохитними «принципами».

— Писатимеш? — спитала вона.

— Писатиму.

— Тоді їдь.

— А як же?..

Я хотів так багато сказати Валерії... Що дорога далека. Океани води й повітря. Міжнародний імперіалізм. Закони джунглів, підступи реакції... Власне, їду, вважай, на фронт... То, може?.. Якраз нагода перебраться їй нарешті від Пелагеї Іванівни до Ділового клубу.

Це все я хотів сказати Валерії, але вона миттю прочитала мої думки і креснула мене своїм сірим поглядом так, що я знов прикусив язика і вже після цього відчув, що стаю майже справжнім дипломатом, бо ж там, кажуть, не важить, що ти сказав, а важить, чи зумів ти вчасно промовчати.

— Я поїду тебе проводити, — сказала Валерія.

— Аж на вокзал? — здивувався я такій жертві.

— Ні, до Києва.

Тут уже я не повірив і вдався в розпитування, а вже що з того вийшло, ліпше промовчати, бо до дипломатії це вже не має ніякісінького відношення.

Тим часом я поїхав до Києва знайомитися з главою делегації. До готелю за мною прислано машину, і по дорозі я познайомився з шофером Василем Івановичем, у якого були примружені очі, і весь він був мовби якийсь примружений чи то від мудрості, чи від добрих чоловічих хитрощів.

— Уперше до Америки? — спитав він.

— Та ні, я з дитинства те й знаю, що туди їжджу.

— Ну, не страшно,— сказав Василь Іванович,— я ось уже разів з п'ять був... У нас там народ дружний... Глава делегації теж чоловік свій... Наш чоловік, народний...

Я здогадався, що глава народний, але все-таки дипломатія, підступи реакції, акули імперіалізму, смугасті штанці, смокінги, фраки...

Глава делегації схопився з стільця, щойно я прочинив двері кабінету.

— Води хочеш?— відразу після знайомства спитав він.— Боржом у мене є. Холодний, з бульбашечками, знаєш, як у вас газівка в цеху...

— А ви були в нас у цеху?— не повірив я.

— Був.

— Чому ж я вас там не бачив?

— Зате я бачив тебе,— засміявся глава делегації.— А тепер я хочу познайомити тебе з Миколою Миколайовичем Колядою, чоловік він досвідчений, журналіст-міжнародник, допоможе тобі у всьому. А ти йому допоможеш тримати лінію робітничого класу...

Микола Миколайович, видно, вже десь ждав за дверима, бо за цими словами відразу й з'явився в кабінеті, але не був то ніякий досвідчений журналіст-міжнародник і ніякий не Микола Миколайович, а просто собі високий, як і я, довгоший хлопець в окулярах, які надавали його обличчю трохи подивованого вигляду, в якомусь синьому піджаці з мідними гудзиками, а на гудзиках, коли придивитися, якась чортівня: чи то орли, чи то леви, чи джунглі, чи восьминоги. Одне слово, акули імперіалізму.

Ми ще трохи посиділи і пішли дознайомлюватися з Миколою Миколайовичем. Там він одразу перестав бути надто офіційним і подивованим, обличчя його зробилося м'яке, мовби дитяче, він протер окуляри, глянув на мене пильніше і заявив:

— Ти мене зви просто Коляда. Так мене всі звуть. Економиться час і зусилля теж. У шахи граєш?

— В доміно.

— Навчу. Це швидко. Ти хлопець, бачу, кмітливий.

- А ти справді журналіст? — не повірив я.
- Не видно?
- Оцей синій мундир та гудзики...
- Це блезер. Американці носять як робочий піджак. Зручно й дешево. Ти теж...
- А ти що, вже був там? — не повірив я.
- П'ять разів, — просто сказав Коляда. — Перед цим рік у Індії, бо я закінчив журналістику. Вивчав мову бенгалі... Англійська в мене була другою мовою, не головною...
- І ти що — і англійську, і цю... бенгалі?
- Так. Вивчив також хінді... Ну, а французьку це вже коли довелося поїхати в Женеву на...
- То ти й французьку?..
- Ну це дрібниці... В Європі кожен портьє в готелі знає по шість-сім мов. І що менша країна, то більше мов знають її мешканці. Бо вони вимушені обслуговувати туристів, які напливають з великих країн тисячами й мільйонами.
- Слухай, — зізнався я перед Колядою, — по-моєму, я не зміг би жити в маленькій країні.
- Ага, не знаєш англійської, — відразу здогадався Коляда, — ну, не біда. Будемо разом скрізь, я допоможу. Це просто. Окрім того, американці так говорять, що можна й без знання мови розуміти. Вони англійської теж не знають. У них своя мова. Юнайтед стейт сленг. Досить цікава. А тепер ось тобі книжки, сідай у готелі й знайомся... Тут усе про ООН, про колоніальні країни. Якраз пригодяться твої знання історика...
- Знаєш що, — сказав я Коляді — давай про історика відкладемо. Бо я ще недовчений, та й до того ж історик вечірній. Ти повинен знати, що то за наука. У професорів і академіків хліб відбивати не маю наміру. Вчусь для великого морального задоволення, як каже Валерія, от і все...
- А Валерія — це дружина? — спитав Коляда.
- Побачиш її, вона проведжатиме нас. Про мене ж давай домовимося відразу. Я — робочий клас.
- Знаю, — сказав Коляда. — Я сам з робітників. Але, бачиш, став дипломатом. Вже робітником не

зможу. Так що ти в набагато вигіднішому становищі.

— А все-таки: тяжко там? Як подумаю: за дев'яносто днів скільки труб можна прокатати, а я...

— Труб там не буде,— пообіцяв Коляда.— І взагалі нічого не буде, крім промов. Нічого не вдієш — така наша робота... Тим часом сідай за ті папери, що я тобі дав. Це для початку.

Для початку?

Я взявся до роботи, не спав день, тиждень, вічність... Тоді, змучений і знищений огроном набутих знань, заснув і прокинувся, переобтяжений такою силою відомостей, що міг би позмагатися з будь-якою публічною бібліотекою. Але Коляда був невблаганний:

— Мало!

І підкинув мені ще цілу скирту паперів.

— Так працюють міжнародники,— скромно пояснив він.

— Але ж я не міжнародник!

— Однаково. Будеш коло нас.

Голос громадськості. А він має лунати впевнено, кваліфіковано і переконливо.

*

Вже з Москви, з готелю «Україна» (номер 461), я написав Валерії. Купив у кіоску листівку з зображенням Останкінської телевізійної вежі (біло-голуба вежа купається в глибинах московського неба), сів у номері, згадав перон київського вокзалу, згадав, як прийшли проводити делегацію знайомі й рідні, найголовніше ж згадав Валерію, написав їй:

«Моя мила, єдина Валеріє! У вагоні я не спав, думав про тебе, про твоє, сказати б, ідеальне геометричне відчуття простору й руху, бо коли наш поїзд рушив і ти помітила, що, стоячи на краю перону, відразу губиш мене з очей, то побігла не за поїздом, як то роблять усі, а навскоси, до вокзалу. Ти бігла слідом за поїздом по якійсь неймовірної

скісній лінії, так що бачила й бачила мене у вікні вагона, а я не губив з очей тебе, прекрасної, як ніколи, схвильованої, якоїсь юно-відчаєної. Тобі заважали бетонні колони вокзального піддашся, ти оббігала їх, нарешті перед тобою стала безмежно сіра стіна вокзалу, і тут поїзд відійшов, але я цілу ніч ще бачив, як біжиш ти, єдина з усіх для мене на світі і, може, єдина, хто будь-коли здогадався ось так бігти по скісній лінії, щоб провжджати дорогу людину,—і ніколи, ніколи мені не забути цього. І я твій вічно і ноги твої, які так мудро бігли, цілую...»

Тут я лягнув себе по лобі. А хіба може простий радянський чоловік цілувати ноги жінці? І що про мене подумують одеські студенти?

Але слово вже було написане, тому я не став закреслювати, бо ж не лукавив із собою, пишучи таке. Поставив дату — 16 вересня 1972 року, підписався, заклеїв листівку в конверт...

У майбутнє променисте з комсомольською пуптівкою рушай! Майбутнє справді обіцяло бути променистим, себто безтурботним, бо як же інакше можна розуміти такі веселі пісні? У Києві, щоправда, якісь там клопоти ще були, довелося самому заносити до вагона свої валізи, самому показувати провідникові вагона квиток, зате в Москві вже справді починалося «променисте», бо Коляда сказав, що наші речі відвезуть у Внуково визначеним для того автобусом, а про квитки ні про які, мовляв, дбати не слід, бо летимо спеціальним літаком.

Летіли ми неймовірно довго. Яюсь щоразу забувавш про те, що земля кругла, і уявлення про відстані складаєш, судячи з географічної карти. Коли ж дивишся на карту, то кортить завжди чкурнути навпростець, і ніколи не прийде на гадку летіти з Москви в Америку через Скандінавію і навіть через Гренландію, щоб із своєї неймовірної блакитної височини з острахом у серці позирати вниз на засніжені мертві гірські кряжі найбільшого острова на землі. Вже коли ми полетіли аж через Гренландію, над наймертвішими, замерзлими на

кістку її горами, то кортіло мені визирити в холодному океані бодай один айсберг, але наш ІЛ забрався занадто високо, а зір у Дмитра Череди, попри його молодість і зеленість, все-таки не дорівнював орлиному, тому про айсберги сказати нічого не можу.

Зате побачив окрасць канадської землі — безладно накиданого в океан сірого каміння без щонайменших ознак життя на ньому, і понад тим каміняччям летіли ми мало не цілу годину. А тоді літак почав падати просто в оте накидане богом в океан мертве каміння, яке мало зватися Америкою, Новим світом, континентом, відвідини якого навіть не снилися Дмитрові Череді.

Ми сіли. Була Канада. Маленький аеропорт Гандер для спочинку трансатлантичних літаків, роззявлені роти канадців, що прибували й прибували на довжелезних різнокольорових машинах з-за кам'янистих розсипищ, видно, щоб глянути на радянський літак, на Громико, на дипломатів і за сумісництвом на Дмитра Череду, в якого на лобі не було написано, що він уперше в Америці і взагалі за кордоном, зате вся його довготелеса постать світилася робітничою гордістю, вище над яку на світі не знайдеш.

Так оце та Америка? — хотілося мені поспитати разом з усіма нашими письменниками, які писали про далеку цю і дивну землю. А нічого ж особливого! Тільки й того, що машини довші та штани ширші, та ще неодмінно в хлопців і в дівчат (бо й дівчата вистрибують з машин у довжелезних і широченних штанях) усі, в латках і попідбейкуванні знизу. Ну, та це, ясно, від багатства. Бо після сала чоловіка завжди тягне на кислу капусту.

До Нью-Йорка ще летіли дві години. Внизу біло півнився край берега океан, з чого можна було зробити висновок, що берег той твердий, а життя на ньому так само тверде, і ми відразу й переконалися в цій суворій істині, бо аеропорт Кеннеді не прийняв нашого літака, розщедрився лише тим, що визначив пілотові кількакілометрове коло над

аеропортом, і мали ми кружляти по тому колу, аж поки нам дозволять сісти.

Під нами було таке: вода, аеропорт, шосе, забите тисячами машин, і якийсь безмежний виселок, забудований такими одноманітними будиночками, що від погляду на них смоктало під ложечкою. Ніякого тобі Нью-Йорка, ніяких хмарочосів, ніякої Америки.

Я дивився і нічого не міг упізнати, бо вперше прилетів сюди, але Коляда, здавалося мені, так само вступився вниз з виразом геть не міжнародним, а скоріше отієї молодого істоти, що запримітила нові ворота.

— Не впізнаєш?—спитав я Коляду.

— Та, розумієш, це мені вперше...

— Казав же, п'ять чи десять разів уже був?

— Та ні — отак сідати. Завжди тільки чух — і сіли. А це маринують.

— Ну, може, щоб придивилися.

— Не в цьому суть.

— А в чому ж?

— Поглянь угору й униз.

Я поглянув і похолов. Мало не щосекунди звідкись з-над нас падав униз білий велетенський літак, а йому назустріч, цілячись мовби нам у черево, зривався з аеродрому такий самий білий і велетенський.

Оце тобі й чух, оце тобі й жух! Впало, зірвалося, зірвалося, впало! Майже без інтервалів, наосліп, з шаленою швидкістю, безладно, в моторошній мовчанці, бо за гримінням наших турбін ми не чули нічого, кожен з тих, що падали, а надто з тих, які зривалися з землі, могли щомиті протаранити нас, врізатися в нас, вибухнути разом з нами, розлетітися полум'ям, вогнем, димом, молекулами й атомами! Дмитра Череду на атоми? Громадяни американці, я протестую!

— Слухай, — сказав я Коляді, — треба щось робити.

— А що ти зможеш зробити?

— Ну, не ми, так Громико.

— А Громико що тут зробить?

— Протест заявить.

— Протест можна заявити на землі, а не тут. Он глянь — прямо на нас пре!

Справді, перло з землі щось таке гостре й таке пронизливе, як ракета, і цілилося вже й не в наш літак, а в мене, в Дмитра Череду! От тобі й віспа! От тобі й майбутнє променисте!

— Хоч би пілот здогадався та відлетів від цього триклятого аеропорту, — сказав я.

— А куди? — поцікавився досить ехидно Коляда.— На сто метрів одхилиться од заданої йому зони — і вже зіткнення. Ти знаєш, що в аеропорту Кеннеді через кожні двадцять секунд сідає або злітає літак? Читав роман Хейлі «Аеропорт»?

— Що ти мені тут екзамени влаштуєш? Досить з мене доцента Крижня, який заїдає мене гуманітарними науками. Скажи ліпше, коли сядемо?

— Коли дозволить земля.

Земля дозволила лиш за годину, коли вже про кожного з нас можна було вмістити в газеті на останній сторінці відому усім статейку з підписом «Група товаришів».

І ви гадаєте, нас прийняли на якійсь центральній смузі й ми підружили до головної споруди аеропорту, отої бетонно-скляної каруселі, до отого модерного сірого торта, начинюваного літаками й людьми? Де там! Ми сіли на самому краєчку аеропорту, лягнулися мало не в воду, прокотилися вздовж болота, порослого очеретом, тоді машина-тягач поволокла нас ще далі на периферії [аеропорту Кеннеді (найбільший міжнародний аеропорт у світі!)] опинилися ми між болотом, морськими очеретами, іржавими ковбасоподібними складами, відгородженими від білого світу високою, так само поіржавленою дротяною сіткою, і на тій сітці кетягами висіли фоторепортери, кінооператори, телевізійники з камерами й з магнітофонами, а внизу коло самого літака кублилися поліцейські, детективи, репортерська братія, мікрофонщики, бандити пера, розбійники газетних джунглів, акули жовтої преси.]

Америка. Повітря було мов липучка для мух: колір жовтий, запах нудотливий, прозорості ніякої.

— Все-таки тут є незвичність,— сказав Коляда.— Я вже й не вперше, але щоразу мовби заново переживаю і звикаю. І так кожен. Бо все тут не схоже на Європу і взагалі ні на що не схоже. Як тобі, Дмитре?

А я мовчав, бо соромно було відповісти, що ніяк. Америка була точно, як на фотографіях і в кіно — тільки й того, що набагато брудніша. Відчуття чогось екстранезвичайного не було, хоч ти мене ріж. Ну, щоправда, дуже широке шосе. В один бік летіло тисяч сто машин в чотири ряди і назустріч так само чотирирядним шосе теж летіло тисяч сто машин. А може, там був цілий мільйон — хто ж його знає. Мене й це не вразило. Впало в око лиш те, що переважна більшість тих машин відзначалася неймовірною запацьореністю, базліч з них були побиті так, що в нас автоінспекція відразу б поставила їх на штрафмайданчик (бо ніхто так не кохається в красі, як наша автоінспекція), на узбіччях шосе гралися безліч негрят, так само брудних і обірваних, як і машини, що летіли повз них в обидва боки, над дорогою навішано було тисячі великих синіх щитів, на яких виразними білими літерами написано було все, що треба водієві: куди їхати, де звертати, яку тримати швидкість, читай — не лови гав! Отих кружал і трикутників, що розвішані в Європі, мов для глухонімих і вічно неписьменних, не видно було ніде — самі написи, щоб чоловік не задумувався жодної миті, а лиш ковтав інформацію, поглинав її, перетравлював непомітно для себе, як перетравлює він суп або котлети.

Ми їхали майже годину, і я не втерпів, спитав Коляду, де ж той Нью-Йорк. Він мені відповів, що ми весь час їдемо по цьому місту.

— А хмарочоси? — обурився я. — Чи їх прибрали до мого приїзду? Тоді про що ж я на заводі розповідав хлопцям?

— Хмарочоси на Манхеттені, а це Квінс. Нью-Йорк має кілька великих районів. Бруклін, Квінс, Бронкс. А Манхеттен — центральна частина міста,

яку, власне, і вважають самим Нью-Йорком, там житимемо, там ООН, там усе. Та он вже й видно.

Я не побачив нічого, окрім двох синюватих брусьвів, поставлених сторчака десь далеко-далеко поперед посеред жовтого густого повітря.

— Ото?

— [Світовий торговельний центр,— пояснив Коляда,— так звуться ті два будинки. Їх спроектував один японський архітектор. Вони вищі за Емпайр стейт білдінг, який досі вважався найвищим будинком на світі.] Але в Емпайрі сто два поверхи, а ці два мають по сто сім, в Чикаго ж кінчають споруджувати будинок на сто десять поверхів.)

Отож, що ви знаєте про хмарочоси?

За хвилину вони виринули з жовтавого смогу всі враз, најжачилися цілою каменоломнею, стояли важко й утомлено, мов оті давно вимерлі динозаври, і тоненькі ниточки сталевих мостів, які вели через морську протоку до кам'яного пралісу, здавалися немічними, як павутиння коло чорних скель.

Та коли машина вскочила на один з тих мостів, я забув про хмарочоси, бо тут було стільки металу і він був такий досконалий, що моя металургійна душа сповнилася пихи й гордошів. Я штовхнув Коляду під бік, показав йому угору й униз, правобіч і лівобіч, показав необхватні пілони, сталеві троси, на яких мовби аж вигойдувався цей чудо-міст, показав на kleпання, зроблене ніби й не людьми, а велетнями з казок. Та журналістська Колядина душа, мабуть, нездатна була до захоплень металом, він вирішив, що я штовхаю його в очікуванні нових потоків інформації, тому негайно заторохтів мені на вухо, що ми їдемо по Трайборобріджу, а ще є Квінсборобрідж, Вільямсбургбрідж, Манхеттенбрідж, Бруклінбрідж, той самий Бруклінський міст, про який писав ще Маяковський, але переплутав, де він пролягає, написавши, що з нього безробітні кидаються вниз головою в Гудзон, тоді як міст прокладено через Іст-Рівер. Найкрасивіший же з мостів цього боку — Вересанобрідж, чудо природи і техніки, яке ми ще матимемо нагоду побачити, хоч він і дорогий

для переїзду так само, як Вашингтонбридж через Гудзон на тім боці Манхеттена.

— Як то дорогий? — не збачнув я.

— Ну, там треба платити долар за переїзд. А ось цей міст — лише двадцять п'ять центів. До речі, шосе, по якому ми їхали з аеропорту, безплатне, ну, та ти ще побачиш. Звикнеш.

— А навіщо звикати? Я тут більше трьох місяців затриматись не збираюсь.

— Для трьох місяців теж треба звикнути до деяких речей. Бо три місяці — це дев'яносто днів, а кожен день має по двадцять чотири години, а кожна година... Ти навіть уявити не можеш, який тягучий буває час.

— Приблизно уявляю, — запевнив я Коляду. — Це схоже, коли ти стоїш і ждеш дівчину, а вона в цей час цілується з іншим. Це нагадує мені період мого невміння, коли всі довкола вмiли гнати трубу, а я не тямив і не знав, чи навчуся взагалі. Отоді час уже й не тягнувся, і не плентав, а просто зупинився, вмер, провалився, щез навіки.

Тут подав голос наш водій, який досі мовчав, видно читаючи оті нескінченні щити.

— А я тут уже цілих три роки, — втомлено промовив він.

— І скільки разів стукалися? — дипломатично поцікавився я.

— Та ви що? Це ж «кадилак»! Хіба його можна стукати? Це ось вони...

І шофер показав на Коляду, а мій товариш відразу став схожий на (мелітопольську черешню) і засовався так, ніби під ним було не найкраще в світі автомобільне сидіння, оббите чорною справжньою шкірою, а цілий табун їжачні.

— Хіба ж я винен? — затикався-замикався Коляда. — Аби ж не давали машини, а то ж дають...

— Дадуть і цього разу, — повідомив водій. — Машини є, то чого ж.

Коляда мовчав, його механізм для пояснень цього разу заїло, але я й так здогадався, що йому кожного приїзду дають машину і він щоразу її роз-

биває. Та й як тут не розіб'єш, коли всі їдуть, мов ненормальні.

— Правда ж ненормальні?— спитав я водія.

— Це ще нормальні,— заспокоїв він мене.

«Громадяни,— хотілося гукнути мені,— не забувайте, що я тут особа стороння». Але кому ти гукатимеш? І Коляда міжнародник, і водій дипломатів возить ось уже три роки, а навіть вони забувають про свій дипломатичний імунітет, коли мчиш серед сотень тисяч машин, одурілий так само, як і всі ті, хто вирвався на шосе.

— Приїхали,— сказав водій.— Наша Третя авеню, а ось і Шістдесят сьома вулиця.

*

Перший вересневий лист до Валерії:

«Моя мила Вале!

Я вже тут. Полетів. Долетів. Прилетів. Нічого не бачив, хоч уже в Америці півтора дня. З Москви летіли спеціальним літаком (ІЛ-62). Можеш скласти уявлення про рівень, якого я досягнув! Передай Пелагії Іванівні, хай негайно переглядає свої принципи.

Для заправки літака і для розминання сідали в канадському аеропорту Гандері, десь на краю землі, серед занедбаності й дикості такої, що навіть Держикраїв комп'ютер не має в своїй електронній пам'яті нічого схожого. Зате нині я в Нью-Йорку на Шістдесят сьомій вулиці Манхеттена, де наша резиденція. Перекажи Пелагії Іванівні, що я живу в резиденції, на неї це повинно вплинути. Що таке Шістдесят сьома вулиця? Можу пояснити. Центральна частина Нью-Йорка міститься на острові Манхеттен. (Він має форму пощербленого кухонного ножа і вулицями розліній уздовж (тоді вони називаються авеню), і впоперек (тоді вони називаються стріти). Авеню і стріти мають номери. Отож наша резиденція міститься на Шістдесят сьомій вулиці коло Третьої авеню. Знайде навіть дитина, хоча розповідали мені, що відомий наш поет-гуморист

заблукав на Манхеттені, а тоді ще, цілковито втративши почуття гумору, написав про це в газеті. Кімната наша з Колядою метрів з двадцять, маємо в ній два залізні письмові столи і два ліжка такої ширини, що на них може спати відразу чоловік з дванадцять — американці страшенно люблять свободу й незалежність у постелі. Ще є в кімнаті кондиціонер, який повинен очищати нам повітря й підтримувати сталу температуру. Гуркотить кондиціонер так, як повітродувка в доменному цеху (хоч ти, здається, не дуже прислухаєшся до нашого заводу), а вимикати не можна, бо в Нью-Йорку двадцять сім градусів тепла, дев'яносто сім процентів вологості повітря і автомобільних вихлопних газів по саму зав'язку. Цей день пішов на влаштування, спання, відпочинок, у місто з Колядою вийшли на кілька хвилин, просто щоб вдихнути нью-йоркського газу й глянути на світ та на людей. Людей на вулицях мало. Всі в машинах. Ті, що йдуть пішки, одягнені недбало, якісь пом'яті, розтріпані, перелякані. Хто вилазить з машин, — такі самі. Гарних дівчат не бачив, бридких безліч, але не будемо квапитися з висновками.

Боюся сказати, що скучаю за тобою, боюся згадувати тебе, не пускаю тебе в свої спогади, щоб не вдатися в розпач, а ти ходиш на краю моїх спогадів, живеш у моїй пам'яті, в мені, та, може, я теж живу лише завдяки цьому? І ще бачу тебе, як біжиш ти по перону київського вокзалу по неймовірній скісній лінії, мовби хочеш здолати і рух поїзда, і розлуку, і все те, що вважається нездоланим і непереборним. І я звідси, аж з-за океану, припадаю до твоїх ніг і готовий би заплакати, але треба жити тут без цього, бо радянські представники не плачуть. Обіймаю тебе і сумую за тобою з цього краю світу.

Твій Дмитро».

*

На відкриття сесії Генеральної Асамблеї делегація виїздить урочисто і, сказати б, уповільнено. Глава попереду в «кадилаку», за ним у «б'ююку» постій-

ний представник Української РСР при ООН, дали двоє членів делегації в «понтіаку», за ними у вишневому «форді» ми з Колядою, якому знову довірено машину, а також моє молодіжне здоров'я, за нами ще кілька машин, хоч усі б ми вмістилися в «кадилаку» та «б'юіку», але дипломатія потребує відповідного рівня.

— Дипломати не можуть набиватися в машини по дванадцять чоловік, ніби студенти,— пояснив мені Коляда, і мені здалося, що в нього аж відкопилилася губа від самоповаги. На всяк випадок я змовчав, хоч і вважав такий спосіб пересування доволі марнотратницьким, але заспокоїв себе тим, що державний престиж не надається до бухгалтерського обліку.

Їхали ми хоч і недалеко, зате довго, бо виявилося, що по Нью-Йорку простіше ходити пішки, ніж пробиватися машиною. Всі вулиці були загачені машинами, підземних переходів для пішоходів не було, через те на кожному перехресті доводилося перечікувати, поки перейдуть люди, поліція не звертала ніякої уваги на те, що машини мали номери з літерами ДПЛ, себто дипломатичні, нас не пропускали поза чергою, як то зробила б автоінспекція у нас вдома, на розкішну нашу кавалькаду взагалі ніхто не звертав ніякісінької уваги, бо тут ніхто нічому не дивувався, нікому не надавалося переваги, виняткового права, привілеїв. Став у чергу і жди, поки засвітиться тобі зелений вогник або махне поліцейський рукою — ось і вся мудрація.

— Американці найбільше не люблять привілеїв,— пояснив мені Коляда,— вони їх просто терпіти не можуть. А що дипломати за статусом своїм уже привілейовані люди, то можеш зробити висновок, як до них тут ставляться. Коли поліцейський бачить машину з дипломатичним номером, він аж казиться.)

З горем-бідою прорвалися ми крізь вуличні затори до Іст-Рівер, де прокладена широка бетонна магістраль, звана по-американськи коротко «драйв», себто їздня,— цей драйв, як пояснив мені Коляда, вигаданий президентом Рузвельтом для розванта-

ження вулиць Манхеттена, пролягав довкола острова, не мав жодного світлофора і жодного перехрестя, і коли вже ти до нього добрався, то міг собі мчати саме так, (як повинен мчати стопроцентний американець, себто ошаліло і наосліц)

Та не встигли ми розігнатися по драйву, як Коляда завернув слідом за передніми машинами в бетонове підземелля, в'їзд до якого стерегли поліцейські в блакитнуватій формі, усміхнені, добродушні, не поліцейські — суцільна приємність і привітність.

— Чого це вони так? — не збагнув я несподіваної переміни.

— (То не поліція, а «секюритізи», або ж служба безпеки ООН, — пояснив Коляда, — наші охоронці.) Для безпеки делегацій вони вигадали, щоб в'їздити не з Першої авеню, а через підземний гараж ООН. Тут стоять наші машини, поки тривають засідання. Стоянка на тисячу двісті машин. Вперше я тут заблукав. Поставив машину, а як вийти — не знаю. Довго тинявся попід землею, тоді побачив якісь сходи, побрався по них, довго дерся вгору і опинився посеред клумби перед будівлею Генеральної Асамблеї. Коли охоронці побачили, як я вискакую з-під землі, мов нечистий, вони мало не зчинили тривоги. А в мене вигляд був геть не дипломатичний. Та ще вискочив я саме під дощ. Можеш уявити.

— А серйозні пригоди в тебе бували тут? — поспитав я. — Ідейні суперечки, боротьба, ну, все, що повинно бути в журналіста Радянської держави.

— Це щодня, — несамовито женучи машину по підземеллю, недбало мовив Коляда, — а от всілякі кумедні випадки, так це ж не часто... Але зі мною...

Після кількох закрутів ми вискочили на світ божий, крутонулися довкруг великого басейну, посеред якого стояла висока кам'яна копістка з діркою посередині («Пам'ятник Хаммаршельду», — кинув Коляда), тоді притиснулися до бровки, не доїжджаючи до головного під'їзду, де ввічливі опасисті охоронці шанобливо відчиняли дверцята машин керівників делегацій, швиденько вискочили з свого «форда» і підтюпцем, хоч не дуже й личило таким

поважним персонам, погналися за нашою делегацією.

— Дивися, товаришу Череди, — добродушно сказав глава, обводячи довкола себе рукою, показуючи величезні малювання у вестибюлі, усміхнених охоронців, акуратні, ніби в універмазі, ескалатори, які везли на своїх хребтах делегатів кудись угору, в скло, в прозорість, притишеність і урочистість. Тут нас знову зустрічали привітно-пильні «секюритізи» у блакитних сорочках, такі пещені й угодовані, що поруч з ними ні я, ні Коляда не могли мати ніякого товарного вигляду, вже не кажучи про поважність.

І ось я в залі засідань Генеральної Асамблеї, що до нього, як досить оригінально висловлюються журналісти, прикуті погляди всього світу, в бетонному неосяжному ковпаку, вистеленому зеленим килимом, повному біло-голубого (стільці), восково-жовтого (ребристі дерев'яні екрани і сидіння для гостей), золотого (передня мозаїчна стіна з гербом ООН), сіро-буро-малинового (абстрактні малювання по боках, схожі чи то на розрізану печінку, чи на продірявлені вуха). На підвищенні малахітово-зелена мармурова трибуна для промовців, а позад неї, під самою золото-мозаїковою стіною, ще одна мармурова трибуна з стільцями для Генерального секретаря, його заступника і Голови Асамблеї.

Делегація зайняла місце, де стояла табличка «Ukrainian SSR», поряд були місця делегації Радянського Союзу, до Громики підходили й підходили міністри, віталися, тиснули йому руку, Громика фотографували кореспонденти, допущені в зал перед відкриттям сесії (згодом їм уже не дадуть такої волі), весь зал дивився в наш бік, виходило, ніби дивляться вони також і на Дмитра Череду, фотографують також і Дмитра Череду (хоч ми з Колядою сиділи трохи позаду, серед гостей) — ох, що б сказав Держикраїв комп'ютер, а вже коли б побачило мене таке ледащо, як наш Кривцун, то уявити навіть важко, що б з ним сталося від горя і заздрощів.

Та ось пролунало три удари дерев'яного молотка по столу головуючого, Це Голова минулої сесії

Асамблеї індонезійський делегат Малік докінчував свої функції, розписані тут процедурою до щонайдрібніших деталей.

Сесію відкрито. Малік оголосив хвилину мовчання, тоді виголосив коротку промову і запропонував обрати Голову нинішньої сесії Генеральної Асамблеї.

І ось тут, хоч я читав усі книжки про ООН і навіть вивчав процедуру, але якось все мені з голови вилетіло, на мене напав страх. Я непомітно штовхнув Коляду і прошепотів йому так, щоб не почув глава делегації:

— А що, коли оберуть мене, а я не знаю, як вести засідання і взагалі, що тут треба робити?

— Виключено, — байдуже відгукнувся Коляда.

— Чому виключено?

— Можеш спати спокійно: кандидатура Голови установа ще в кінці минулої сесії. Кожна група країн висувала свого кандидата, тоді досягли загальної домовленості — і вже все відомо.

— То не мене?

— Не тебе.

Але ж не сказав, кого саме, і я ще мав терзатися й переживати, аж поки почув, що на Голову Асамблеї пропонується представник Польщі Станіслав Трепчинський.

В лічильну комісію обрали представників Камеруну і Канади, бюлетені в урну вкидали керівники делегацій, хоч деякі делегатки скористалися з нагоди, щоб уже в перший день показати свої вбрання, і подалися на підвищення вкинути бюлетені замість своїх міністрів (цікаво, невже в них вистачить тих убрань на всі дев'яносто днів, що вони так квапляться їх усім показати?), тоді погуркотіла електронна машина, засяяли зелені вогники, які просигналили, що Трепчинського обрано одностайно. Сили соціалістичного табору одержали нову перемогу, начальник протоколу ООН пан Сінан А. Корль урочисто зійшов у зал, знайшов там товариша Станіслава Трепчинського і запросив його на місце головуючого. Маліка ж він так само урочисто відвів на його місце в залі, після чого Станіслав Трепчинський ви-

голосив промову, в якій сказав і про Костюшка, і про Шопена, і про війну з фашизмом, і про соціалістичний світ, і, найперше, про важливі політичні питання порядку денного сесії, і аж тут я збагнув, чому обрали саме Трепчинського, а не Дмитра Череду, бо Дмитро Черета, хоч ти його заріж, ніколи б не зумів виголосити такої прекрасної промови, та ще й такою бездоганною французькою мовою, як то зробив новий Голова Асамблеї.

Про це я негайно повідомив Коляду, але він втішив мене тим, що в разі потреби міг допомогти мені написати промову, нагадав, що російська тут так само робоча мова, як і англійська чи французька, а ще пообіцяв навчити мене англійсько-американської швидкісним методом, аж я подумав, що зможу подивувати і Льоню Шляхтича, і Держикрая, і доцента Крижня, а такого типа, як Токовий, то просто вб'ю своїм знанням англійської, бо ж він вважав, що, крім нього, ніхто не здатен опанувати таку премудрість.

— Відразу й почнемо, — сказав Коляда, коли ми виходили після засідання. — Поки роз'їдуться звідси, давай погуляємо в парку ООН, а тоді я повезу тебе на Бродвей, де візьмеш перші уроки мови. Побачиш, як усе просто.

Парку, власне, й не було, — просто шмат зеленого газону, кілька кущів та деревець, яким надано геометричної форми: то трикутники, то чотирикутники, то мовби розіп'яті на хрестах. По Іст-Ріверу мовчки сунули самохідні баржі з притишеними двигунами, бо коло ООН заборонено звукові сигнали і гарчання двигунів, посеред газону стояв на високім білім цоколі Монумент Миру (подарунок Югославії), а далі, майже коло самої води, бронзовий м'язистий чоловік гатив бронзовим молотом по бронзовому мечу, перековуючи його на орало. Скульптура Вучетича. Подарунок Радянського Союзу.

— Впізнаєш? — спитав Коляда.

— Впізнаю. Та тільки чому ж вони поставили її так далеко? Цю скульптуру б перед входом до Генеральної Асамблеї — вона б там і пасувала більше, і символ.

- Така домовленість,— розвів руками Коляда.
— А коли заявити протест?
— Тоді всі вимагатимуть, щоб їхні подарунки теж були коло входу.
— Так не всі ж — символи?
— А це вже хто як на що дивиться.
— Знаєш що,— сказав я Коляді,— не псуй мені дня. Так гарно все було досі, а ти мовби навмисне вирішив мене подратувати оцією несправедливістю щодо нашого подарунка. Обіцяв показати Бродвей, то їдьмо, чи що?

І ми поїхали. Сіли в свого вишневого «форда», Коляда з місця рвонув з суто американською ошалілістю, подвір'я ООН було вже порожнє, тільки одна невеличка машина стояла метрів за двадцять попереду нас коло бровки, навіть і не машина, а таке щось, ніби білий жучок, до якого б наш «форд» мав усі підстави виказати свою технічну зневагу, та саме, коли ми вже поминали жучка, він стрибнув від бровки і вривався нам у задні дверцята з такою силою, що мало не вскочив у саму машину. Коляда давонув на гальма, жучок і без гальмування не міг їхати, бо ж «зачепився» за «форда», маєстичні «секюрітізи» байдуже спостерігали цю далеко не мирну картину, а я сидів і намагався збагнути, живий я чи мертвий, а коли живий, то скількох сантиметрів не вистачало, щоб отой біленький жучило вривав мені в ребра і перевів мене в первісний стан.

Загальмувавши й оцінивши ситуацію, Коляда вдався до висловлювань далеко не дипломатичних, я ж мовчав через недосвідченість і дивився не на Коляду (бо він би міг вичитати в моїх очах докірливість або й ще прикріші речі), а на біленького жука-напасника, власне, вже й не на ту машинку, а на істоту, яка видобулася з машинки і підійшла до нас, точніше, саме до мене підійшла і, приголомшуючи мене майже небесним усміхом, проспівала:

— Ікскюз мі...¹

¹ Даруйте мені (англ.).

Чорти його побери, коли б досі не пам'ятав безжальних засніжених хребтів Гренландії, безнадійного безмежжя океану і вбивчого кружляння над інтернаціональним аеропортом Кеннеді, то міг би повірити, що переді мною Валерія! Ті самі очі, обличчя, волосся, голос, тільки трохи мовби вища, але це могло видатися від гостроти переживань, окрім того, високі дівчата для Дмитра Череди ніколи не становили проблеми, і коли б Валерія, просто щоб зробити мені приємність, стала трохи вищою, то хто б це протестував?

Але ж хребти Гренландії, і кружляння над сотнями катапультованих літаків, і оцей удар по здухвинах нашого «форда» — яка ж тут Валерія? Це просто підступи реакції, злочинна рука імперіалізму, замах на посланця миру і доброї волі! Я мав би вискакувати з машини і... Насамперед, ясна річ, найкатегоричніший протест з приводу того... З якого приводу насамперед? Ага, яке право мала перебрати зовнішність моєї Валерії? Хто дозволив і взагалі? Далі...

Далі за мене діяв Коляда. Він опинився коло дівчини швидше, ніж я зрушив з місця свої думки, спокійно усміхнувся до неї, сказав щось по-англійськи розважливе і, мабуть, приємне, бо вона забула про аварію, про потрощені машини, про мене, кого мало не вбила, повернулася до Коляди і запустила в нього зраділим булькотінням, так ніби полоскала рот водою: «Ворі-ворі-ворі...»

Ось тут уже мене зачепило за живе, я вистрибнув з машини, щоб сказати все, що я думаю, і висловити своє ставлення до...

Та нічого не встиг сказати, бо Коляда уже тиснув руку дівчині, тоді вона ще з більшим ентузіазмом потиснула руку (розгублену руку, треба додати) мені, бігцем кинулася до свого жука, газнула, від'їхала від нашого «форда», а ми теж опинилися в своїй машині і спокійнісінько собі поїхали на Бродвей.

Ні тобі автоінспекції, ні брання за петельки, ні вставних слів і речень. Машина знівечена — дивитися гидко, а ми їдемо повз хмарочоси і повз

класову нерівність, так ніби стали мільйонерами або висунули свої кандидатури на пост президента США.

— Ти їй хоч сказав? — поспитав я.

— Та сказав...

— Що ж саме?

— Ну, так, взагалі...

— Слухай, — поцікавився я, — ти щоразу отак розбиваєш машини?

— Та ні, не так. Щоразу б'ють якось інакше. Тут головне, щоб не ти вдарив, а тебе розбили, тоді можна здерти страховку, та й взагалі... Але все це дрібниці...

— А коли б вона вмазала в мене?

— Виключено. Я ж бачив усе.

— То, може, ти навмисне підставив машину?

— Навмисне — то ні, але уникнув прямого зіткнення, встиг проскочити саме так, щоб вона вдарила нам у задні дверцята, а не в передні. В мене блискавична реакція. Рідкісна й унікальна.

— По-моєму, ти й сам чоловік унікальний.

— Все може бути, — згодився Коляда без зайвої скромності. — Але ти тримався просто здорово. Шірлі це помітила, і ти їй сподобався.

— Шірлі? А що це таке?

— Ну, так звуть цю дівчину. Вона працює в Секретаріаті ООН.

— Ти встиг з нею познайомитися?

— Гарна дівчина, то й встиг. Звуть Шірлі, прізвище Сеф'юртлу. У неї батько турок.

— То вона з Туреччини? Приїхала аж сюди, щоб вмазати свою машину в Дмитра Череду?

— Американка. Шірлі — це вже типово американське ім'я. Але батько з Туреччини. Може, дід. Не встиг розпитати.

— Ти й так багато встиг. І машину розбив, і познайомився.

У таких цікавих балачках ми й доїхали до Бродвею.

*

Другий вересневий лист до Валерії:

«Валє, близько-далека!

Минув тиждень, а здається — вік. Всі розлуки переносяться важко, а така, коли між нами океан і цілі світи чужих держав, особливо нестерпна.

Між цими двома вівторками ти щонаочі снився мені, але щоразу доктором наук. До чого б воно?

Сесія Генеральної Асамблеї відкрилася минулого вівторка. Повно народу, урочисте обрання Голови Асамблеї на цю сесію, введення його начальником протоколу на місце головуючого — все це сповнило мене такою пихою, ніби то самого мене і обрали Головою. Ефект присутності, як сказав би наш доцент Крижень, а Держикраїв комп'ютер висловився б у своєму стилі: «Мед-вино див, по бороді текло, а кого оскома напала». (Сидимо на блакитних стільцях — символ Об'єднаних Націй) Делегати від ста тридцяти двох країн. Кожна країна має шість представницьких стільців. Говорити можуть скільки завгодно, ходити по залу, курити, гомоніти.

Однак, товаришу Череда, не забувайте, в якій серйозній організації ви перебуваєте. Ми приїхали, щоб ставити перед Асамблеєю питання про застосування сили в міжнародних взаєминах і про довічну заборону застосування ядерної зброї, ще добиватимемося прийняття рішення про скликання всесвітньої конференції по роззброєнню. Громико сказав на нараді делегацій: «Навіть найдорожча мирна конференція набагато гірша, ніж найдешвіша війна».

Американці, не маючи чого протиставити нашим пропозиціям, домагаються розгляду на сесії питання про міжнародний тероризм. Роджерс прийшов у смугастому біло-голубому (барви ООН) галстуку, мотивуючи необхідність розгляду цього питання, серед прикладів міжнародного тероризму навів також і той, коли торік стріляли в наше радянське представництво. Хантер-коледж, з покрівлі

якого стріляли, якраз навпроти вікна нашої з Колядою кімнати. Але ти не бійся: я ж все-таки був колись танкістом, а танкістів кулі не беруть.

Я читаю більше, ніж доцент Крижень, бо сама лише ООН цілими тоннами випускає щодня найрізноманітнішу інформацію, а ще ж треба знайомитися з міжнародною інформацією, а ще — швидкісним методом (це вигадав Коляда) засвоювати англійську мову, для чого щоранку переглядати місцеві газети, а як ти їх переглянеш, коли тільки одна «Нью-Йорк Таймс» щодня виходить на 70—90 сторінках, а в неділю приходить дванадцять секцій цієї газети, загальним обсягом п'ятсот сторінок. Здохнеш від інформацій!

Ще й не розпочали ми боротьби за мир на Генеральній Асамблеї, а Ізраїль напав на Ліван, і одна арабська газета скаржилася з гіркотою і розпачем: «Тель-Авів не приховував своїх намірів покарати Ліван кров'ю і потрясінням за те, що він неспроможний прогнати палестинських партизанів зі своєї території або ж не хоче цього робити. Ліван був самотній в своїй конфронтації з вогняним смерчем, бійці палестинського опору були оточені вогнем, билися, намагаючись вибратися з смертельної ізраїльської пастки. А де ж був арабський світ? Яку позицію займав він щодо цього живого полотна, на якому змішалися кров і полум'я? Його мовби й не було. Ні слуху ні духу. Пульс його не відчувався. Не було нікого, хто хотів би бачити, нікого, хто хотів би чути, нікого, хто хотів би говорити. Цього разу побоїща зазнали не самі лиш палестинські загони, не тільки палаючий південь Лівану, але насамперед арабська воля або те, що від неї лишилося. Постає питання, яке обпалює всі наші почуття: невже ми дійшли до такого становища? Невже нічого не можна зробити, невже нічому не можна запобігти, невже нема ніякої надії?..»

Я пишу тобі це, щоб показати, що й на Дмитра Череду хтось надіється. А той Дмитро тим часом був мало не вбитий одною американкою, дуже схожою на тебе (ми з Колядою потрапили в неве-

личку автомобільну аварію), а тоді рвонув на Бродвей, про який неодмінно пишуть усі, хто побував у Америці, і лише там збагнув, що цей акт не належав до найсерйозніших у його житті.

Але про Бродвей розповім тобі іншим разом, а тим часом цілую тебе. Дмитро».

*

Нью-Йорк обступає людину кам'яним громадям будівель, грукотом машин, виттям сирен, задухою липкого смогу, стріляниною в парках, на вулицях, в ресторанах, у кінотеатрах, грабунками, вбивствами, насильством, зневагою, знуцанням, пригніченням, в Нью-Йорку не звикаєш, як це буває в інших містах,—тут щодень довідуєшся про нові й нові небезпеки, переконуєшся в своїй беззахисності й безпорадності, це місто своїм хаотичним побутом щосили намагається переконати тебе в нікчемності й безвартісності твого життя, ти довідуєшся про нові й нові заборони, нові й нові обмеження, з якими не може змиритися жодна вільна людина світу, надто ж радянська людина, надто ж майже дипломат, хай і на три місяці!

У Нью-Йорку живе чи не половина всіх американських наркоманів, зникчменілих, упосліджених людей, для яких усе існування зводиться до того, щоб дістати щодня два десятки доларів, купити пайку героїну, одурманитися до наступного дня, а тоді знову шукати два десятки доларів, купувати героїн, дурити... А де знайдеш два десятки доларів? Лише в кишені свого ближнього. Тому не ходи сам по вулицях, не блукай у Центральному парку, не з'являйся в районах, про які поліція щовечора оголошує по телевізору як про райони наркоманів і грабіжників, інакше зустрінеться тобі розкудланий тип з ошалілими очима, клацне перед обличчям автоматичним ножем, скаже: «Це ніж. Мені потрібні гроші!» — і давай йому гроші, бо шпортне ножем, хоча може шпортнути навіть тоді, коли ти даси йому грошей.

Кажуть, навіть оголошували по телевізору: «Батьки, не випускайте своїх дітей у місто, не поклавши їм у кишеню бодай десять доларів, щоб вони мали чим відкупитися від напасників».

Серед білого дня за два квартали від Колумбійського університету три юнаки зустріли професора міжнародного права Фрідмана, забрали у нього гаманець, тоді хотіли зідрати годинник, коли ж професор сказав, що це безчинство, його вдарили ножем і втекли. Професор до вечора помер у госпіталі.

Ось тобі й міжнародне право. Чимось нагадало це мені випадок із шведською школяркою, яка одержала премію за найоригінальніший і найкоротший твір з літератури. Вона написала: «Сократ був грецьким філософом. Він ходив серед людей, даючи їм розумні поради. За це вони його отруїли!»

Дипломатів охороняють. Коло представництв цілодобово чергує поліція, до наших послуг машини з номерами «ДПЛ», що має гарантувати недоторканість і безпеку, в ООН ми проїздимо через підземний гараж, пильнований ввічливими, але неохитними «секюритізами», охоронці, що належать, може, до найкращих фізіономістів у світі, не пустять до будинку жодного чужого чоловіка, тут вирішують справи, що стосуються цілого світу, а не одного міста, хай воно й таке велетенське, як Нью-Йорк, але ж дипломати живі люди, їм хочеться поблукати по місту, хочеться побачити небо, дерева, почути дитячий сміх, побачити дівочі розсміяні очі. То чому ж мають ставати жертвами, в'язнями, безнадійно похованими в кам'яних нетрях цього суперміста, яке спершу може навіть привабити людину своїм дивним силуетом, своєю величчю й могутністю!

Цілий тиждень я не давав спокою не тільки Коляді, а навіть главі делегації, доскіпуючись, чому ніхто не поставить питання, щоб перенести ООН в якесь інше місто, може, на острів посеред океану, може, розмістити її головну квартиру серед безмежних лісів або в неприступних горах, де б дипломати могли займатися своєю справою, неза-

лежні й спокійні не тільки в своїх рішеннях, але й у звичайному людському існуванні.

— Ця проблема не обговорюється, — відповів глава делегації.

— То треба обговорити її!

— Є набагато важливіші проблеми.

А Коляда шепнув мені:

— Не мороч йому голови, він готує свій виступ у загальній дискусії, і що йому до твоїх бажань гуляти в Центральному парку?

— Зовсім не рвуся до твого Центрального парку, але й кроликом у клітці не хочу бути, — сказав я Коляді.

— Глава делегації дав мені завдання показати тобі якомога більше Америки. Маємо машину...

— Додай: побиту.

— Двигун прекрасний, гальма теж, — все інше в Америці не важить.

— А номери? — схидно глянув я на Коляду. — У тебе ж дипломатичні номери, а машина мов на звалищі підібрана.

— Поки ти гарячкуєш, вона вже полагоджена, — потер руки Коляда. — Для мене це не первина. В мене досвід. Я щороку отак.

— Б'єш і лагодиш?

— Не б'ю, а мене б'ють. А коли є долари — ніякого клопоту. Сьогодні й обновимо нашого «форда»!

Але я відмовився їхати в машині й на поліг, щоб уранці пройти до ООН пішки. Ось життя: не схоплюєшся, не вибігаєш з Ділового клубу поперед Держикрая, не штовхаєшся в автобусі до заводу й не женеш щодень (запрограмований в систему АСУ, щоправда) труби, не даєш продукції, не виробляєш хай навіть отієї дірочки з бублика, а сповнений солідності й самоповаги ще з досвітку, коли над Нью-Йорком досвистують океанські вітри і добризкують нічні дощі, зробивши разом з Колядою зарядку космонавтів, прийнявши холодно-гарячий або гарячо-холодний душ, нацуплюєш на себе парадний костюм, нав'язуєш широченного галстука, напихаєшся інформацією, яку запиваєш

розчинною американською кавою Максвелла) проходиш швидкісну лекцію швидкісного курсу англійської мови, довідуючись, що вчора в Нью-Йорку зареєстровано кільканадцять згвалтувань (гвалтувати по-англійськи — рейп), після чого висловлюєш бажання «пройтися до ООН пішки».

Там потопають у потоках слів, до справжньої суті ніяк не доберуться, бо триває обговорення порядку денного (сто двадцять п'ять питань), усталення процедури, вибори голів Комітетів. Справжні дипломати навіть не заглиблюються у все, лише такі гості, як Дмитро Череда, та ще хіба що ретельні японці мотають все на вус, занотовують у щоденники, намагаються не пропустити жодного слова, бо ж тепер, виходить, продукція заводу, званого ООН, саме слова!

Коли Голова Асамблеї надав слово черговому оратору, той вийшов на трибуну, вклонився Голові і сказав з такою солідністю, що йому могли б позаздрити представники найбільших держав: «Даруйте мені за деяке запізнення, яке пов'язане з автомобільними пробками по дорозі сюди, на це шановне зібрання, і я взяв слово, щоб поспитати, про що тут йдеться». Коли ж під загальний регіт цілого залу головуючий пояснив промовцеві, що обговорюється кандидатура на голову Спеціального комітету, цей пан не розгубився ні на мить, а зраділо вигукнув: «Я можу лише вітати з свого боку таке щасливе обрання, бо для нашої організації, яка страждає від багатослів'я, цей містер незамінимий саме завдяки своєму лаконізму, про що свідчить навіть його скупа на події біографія. Коли йому треба щось сказати, він говорить коротко, коли ж він не має чого сказати, то й не каже нічого. Він поєднує в собі силу з гнучкістю, серйозність з почуттям гумору, твердість з людяністю».

— Цей чоловік усіх тут знає, чи як? — тихенько спитав я Коляду.

— Та звідки?

— А ото — говорить?

— Тут усі говорять.

— А біографія? Звідки він знає, що в кандидата скупа на події біографія?

— Бо у всіх дипломатів такі біографії. Взяти хоч тебе.

— Та я ж не дипломат — робітник!

— Стипендіат, учишся в дипломатів і, може, колись з отої самої трибуни повинен будеш виголошувати промову...

— А де ж вона візьметься? Чи ти вважаєш, що я вже навчився виголошувати тут промови?

— Навчисься.

— Таким швидкісним методом, як ти мене вчиш англійської?

— Не забувай, що я маю тебе ще навчити грати в шахи,— нагадав Коляда,—в приміщенні Секретаріату є спеціальна кімната, де я громлю африканських і південноамериканських делегатів, аж пір'я з них сиплеться. Мене там усі вважають за Вотвишника.

— То, може, перейменуємо тебе, як завод або колгосп?

Ми вийшли туди, де машини вже забирали делегатів, щоб розвезти їх після цілоденних суперечок по представництвах, а що ми сьогодні машини не мали, то й поспішати не хотілося, я притримав Коляду в вестибюлі, щоб роздивитися докладніше величезний гобелен, подарований ООН Бельгією, і не так той гобелен, як одну жінку, зображену на ньому серед інших жінок і чоловіків. Білява жінка сиділа спиною до глядачів, тримаючи в руках велике овальне дзеркало, і хоч обличчя її однаково не видно було навіть у дзеркалі, але поставою голови, зачіскою, навіть вигином спини вона так скидалася на Валерію, що я насилу стримався, щоб не сказати про це Коляді. Він би подумав, що я трохи ненормальний. Учора здійняв галас, що Сеф'юртлу схожа на Валерію, сьогодні ця гобелена незнайомка, завтра вже й пів-Нью-Йорка стане схожим на Валерію — прикмети загрозливі й небезпечні.

Тому я завбачливо змовчав, задоволено відзначивши, як щогодини в мені міжнародний діяч

витісняє несерйозного хлопця, а Коляда, ясна річ, ніколи б не зміг вгадати, що діється в моїй душі, бо те й знав, що розкланювався з своїми знайомими й неухильно просувався до виходу, бо після неквапливих, уповільнено-розтягнутих цілоденних дебатів людину поймало бажання рухатися, поспішати, мало не бігти.

Так ми опинилися на роз'їзді дипломатів, там, де в шипінні широких шин по асфальту підкочували до самих дверей розкішні чорні лімузини, де запобігливі «секюритізи» в поклони відчиняли дверцята перед міністрами, а міністри, недбало дякуючи кивком голови, гордо відбували кожен у своєму напрямку, власне, всі в тому самому напрямку: на Першу авеню, виїзд на Сорок третю вулицю, а вже там хто куди хоче.

До нас не підкотив лімузин, ми хотіли прошмигнути поза спинами «секюритізів» і чкурнути пішки, як то робили щовечора представники маленьких країн, уряди яких не подбали про машину для своїх дипломатів (не станемо їх називати, але є й такі), як тут, мовби з отого люка посеред зеленої клумби, що з нього колись видобувався на світ божий Коляда, вискочив опецькуватий білий жук, газонув просто нам під ноги, війнуло в машині білявим довгим волоссям, відчинилися дверцята, пролунало хоч і не зовсім чисто, хоч і з надмірним шипінням, але ж по-нашому, ласкаво й привітно:

— Прош-шу!

Я штовхнув Коляду, він забув мене й **штовхну**ти від подиву. Сеф'юртлу, ота сама Шірлі, що вчора розбехкала нашого «форда», на тому самому, а може, на такому самому «фольксвагені», бо цей не мав ніяких слідів учорашнього зіткнення, видно, чекала нашої появи, щоб отак підкотити під самий під'їзд, випереджаючи всі лімузини, нехтуючи всіма міністрами, які ще не встигли проїхати, підкотити хвацько й граціозно, сказати б, перехилившись у машині, відчинити нам задні дверцята, війнути неповторним (а у Валерії?) волоссям і гукнути:

— Прош-шу!

Я глянув на Коляду, покладаючись на його досвідченість. Чи це не підступи ФБР або й самого ЦРУ? Скажімо, така прекрасна незнайомка після того, як їй не вдалося угробити двох радянських громадян, намагається спокусити їх своєю чарівністю, привітністю і ще там чимось.

— Нічого особливого,— спокійно сказав Коляда.— Можемо під'їхати.

Він поліз перший, я за ним, як ота сільсько-господарська тварина, що підставляє потилицю під обух.

Коляда сказав: «Здрастуйте», і я сказав: «Здрастуйте», а турецько-американська Шірлі відповіла нам обом: «Здрастуйте-здрастуйте». Тут я забув про дипломатичну стриманість і спитав, як це вона за одну ніч навчилася нашої мови.

— А я вміла й учора,— засміялася Шірлі, тим часом вискакуючи на Третю авеню просто в тисячний табун металічних потвор, що невдоволено гарчали перед червоним сигналом світлофора.— При Секретаріаті ООН є швидкісні курси російської мови, я закінчила їх. Співробітники Секретаріату повинні знати кілька робочих мов. Тому вчора я дуже зраділа, коли познайомилася з вами...

— Зістукнулись,— уточнив я.

— Я не знаю такого слова, але сподіваюся, ви мені допоможете вдосконалитися в російській,— глянула через плече (і, слово честі, на мене самого!) Шірлі.

— Вчора ви не сказали мені, що знаєте російську,— обережно нагадав Коляда.

— Просто не встигла. Все так несподівано сталося.

— А куди ми їдемо?— схаменувся я.

— Куди захочете.— Шірлі була суцільна привітливості і доброзичливості.— Можна поїхати на Бродвей.

— Вчора ми вже там були.

— І що — більше не хочете? Це однаково, що, раз поцілувавши гарну жінку, вдруге відмовлятися! — Шірлі чи то кепкувала з нас, чи то робила відвертий виклик, на який мені відразу й закортіло

відрізати їй згідно з найвищими нормами дипломатичної холодної ввічливості: «Даруйте, але ми не можемо продовжувати нашу розмову в такому тоні». Та я (знову ж таки дипломатично) змовчав, покладаючись все-таки на Коляду, чоловіка досвідченішого, освіченішого, втаємниченого в усі ті тонкощі зарубіжного поводження, які мені ще й не снилися.

Але Коляда, можна б сказати, просто ганебно зрадив мої найкращі сподівання, бо заіржав слідом за Шірлі, ляпнув мене по плечу, гукнув:

— Камин, бейбі! ¹

— Яке я тобі бейбі! — відсунувся я від Коляди, щоб виказати йому всю глибину свого справедливого обурення, але мій товариш несподівано став серйозний і ні з того ні з сього бовкнув:

— Бродвей — це мовби ціла Америка.

— А бейбі — це я, — обізвалася Шірлі, так ніби здогадалася про моє небажання відгукуватися на таке наймення.

— Ми перейменуємо вас на бейбі, — згодився мерщій я.

— Єдина свобода, якої не вистачає Америці, — це свобода перейменувань.

— В Америці ми візьмемося за перейменування дівчат і почнемо з вас, — не дав я спуску Шірлі.

— А на Бродвеї ще є свобода, про яку ви забули, — сказала Шірлі до Коляди.

— А що у вас вважається свободою? — поцікавився я.

— На це важко відповісти. Набагато легше сказати, чим не є свобода, ніж чим насправді вона є.

— Я ще тут мало живу, але вже помітив, що в Нью-Йорку кожен вважає, що свобода починається від биття інших.

— Натякаєте на те, що я вчора розбила вашу машину? — засміялася Шірлі.

— Ну, це випадок, — добродушно буркнув Коляда.

¹ Гайда, дитинко! (Англ.).

— Але ж тебе щоразу б'ють! — нагадав я.

— Однаково, це випадковості.

— А може, контрольовані випадки?

— Що ви хочете цим сказати? — повернулася до мене Шірлі, аж я злякався, що ми вріжемося в яку-небудь машину з тих, що пливли обіч нас, мов ситі лиснючі риби.— Я справді цілком випадково вчора... Та ще машина...

Я вирішив бути великодушним.

— Не треба виправдань. Ми з Колядою добрі. Розуміємо й співчуваємо. Коли чоловік вилазить на гору, то не тільки ноги несуть його туди, але гора також несе ноги. І коли чоловік біжить по землі, то це означає, що земля також біжить під ним і ще й не знати, хто швидше. Так і в випадку з машиною і людиною. Машина ніколи не їде сама, а разом з тобою, водночас не будучи тільки знаряддям, але й самостійною істотою. Отже, то не ви вдарилися вчора об нас, а ваша машина поза вашою волею.

— Я нічого не зрозуміла,— злякано вигукнула Шірлі.— Ви філософ?

— Так, він великий філософ,— ствердив Коляда.— Це видно хоча б з того, що я так само нічого не зрозумів.

(Ми кружляли, шукаючи паркінг, себто стоянку для машин.) Погано, коли в тебе ще немає машини, але, виявляється, ще гірше, коли вона в тебе є і ти попадаєш з нею на вулиці Нью-Йорка. Вулиці влаштовано тут так хитро, що вони або ж напхані машинами по саму зав'язку, з двох боків обставлені автомобілями так, що лиш посередині залишено вузький рівчачок асфальту для проїзду, або ж зненацька ще здалеку потішать вас оманливою надією порожнечі, а коли ви наблизитеся до того шматочка вільного простору, то виявиться, що там або гідрант, коло якого зупинятися не можна й на секунду, бо щомиті може статися пожежа саме в цьому місці й сюди примчить з десятків вогнегасних машин, які саме з цього гідранта мають смоктати воду, або ж просто на тротуарі стоятиме симпатичний щит з написом «No stop», тобто: їдь і

не оглядайся, бо, коли зупинишся, одержиш для першого разу двадцять п'ять доларів штрафу. І ось ти їдши в якомусь з районів цього нескінченного міста і не бачиш ніяких принад і цікавостей, не помічаєш нічого й не зауважуєш нічого, бо вся твоя увага зосереджена на пошуках вільного п'ятиметрового шматка вулиці, куди можна б втулити свою сто раз прокляту машину. І вже не знаєш: чи ти їдши на машині, чи вона їздить на тобі, ти проклинаєш автомобілізм, правила вуличного руху, поліцію, пожежників і Нью-Йорк, що має властивість так легко спалахувати то там, то там, через що вулиці обставлені гідрантами. Ти вже ладен рвонути кудись, де є платні стоянки, щоб за кожні півгодини викинути в ненажерливий автомат білі кружальця чвертьдоларовок, але зайняті й платні стоянки в тому районі, де тобі конче треба вилізти з машини і пройтися пішки, забігти в закусочну, піти в кіно чи театр. Усе забито, все заставлено, ти кружляєш і кружляєш без надії, одурілий, збісілий, і починаєш вірити в історію, яку тобі неодмінно розповість кожен водій Нью-Йорка, про те, як один отакий нещасний шукач стоянки не витримав і застрелився посеред вулиці в своєму автомобілі.

Але нам пощастило. Шірлі знайшла клапоть незайнятого простору на П'ятій авеню коло Публічної бібліотеки, місця там було саме для такої машинки, як «Фольксваген», ми втулили його між двома довжезними «понтіаками», вискочили на волю, пройшли квартал чи два й опинилися на Бродвеї в тій його точці, де він перехрещувався з Сорок другою стріт.

— Ця вулиця не підкоряється американським законам,— пояснила Шірлі.

— А яким?— поцікавився я, намагаючись не загубити в щільному натовпі своїх супутників. Люди тут сунулися відразу в кількох напрямках, люди такі строкаті та безжурні, що створювалося враження, ніби вони всі або сонні, або подурілі, або просто впали сюди з якоїсь іншої планети.

— Ніяким, — недбало кинула Шірлі, видно, вмить настроюючись на оту безжурність, яка па-

нувала на цій брудній вулиці, обставленій якимись будиночками-виродками, розтанцьованій у безладній крутняві світляної реклами, від безладної музики, що виривалася з під'їздів кінотеатрів, барів, йшла мовби з-під землі, одурілій від запахів, крику, штовхання. Тут торгувало відразу ніби тисяча магазинів, лізло, нахабно дерлося в очі з рекламою своїх фільмів не менше тисячі кінотеатрів, тут продавало, набивалося з своїм товаром, співало, галасувало, грало, танцювало, плакало, реготало або ж просто сиділо на тротуарі п'яне чи то від напоїв, чи від наркотиків, тут збирали пожертвування і милостиню, тут запрошували й погрожували, тут спокушали й зневажали, і над усім панувало єдине слово «СЕКС». «Секс усіх народів і континентів», «Секс, який усуває напругу», «Все, що ви будь-коли хотіли довідатися про секс», «Світова прем'єра: динамітний секс», «Фільми тільки для леді і джентльменів», «Фільми для білих», «Для чорних», «Чорний секс», магазинчики з листівками й книжечками, про які соромно й сказати будь-що, дівчачі кофточки з написом на грудях: «Help cure virginity» — вилікуйте від невинності, цілі вітрини значків і різнобарвних нашивок, які так полюбляє молодь, і на тих значках і нашивках можна прочитати будь-що, побачити всі знаки й емблеми світу, відомі і невідомі, існуючі й вигадані, а через усю вітрину величезними чорними літерами напис: «Make love not war» — «Кохайтесь, але не воюйте!»

— Як? — спитала Шірлі.

Коляда промимрив щось невиразне, а я спробував визначити своє відчуття.

— Це однаково, що відразу опинитися під ста мільйонами ліжок.

— А що скажете ви? — причепилася Шірлі до Коляди.

— Я б волів утриматися від заяв, — відповів той.

— Але ж чому? — не відставала американка. — Сюди ходять навіть китайці. Не наші, а маоїсти. Приходять строем у своєму синьому одязі, дивляться, про щось говорять. Але вони страшенно бідні, не можуть купити навіть квиток до кінотеатру. Бо тут

шалено дорого: п'ять і вісім доларів, залежно від фільму. Тут був ваш поет Вознесенський. Я познайомилася з ним на вечірці в Грінвіч-Віллідж, бо маю там мешкання і знайома з багатьма художниками і поетами. Вознесенський навіть написав вірш про отой склепик із значками — про «Make love», він читав його тут, а у вас надруковано?

Коляда відразу випалив їй аж два куплети вірша Вознесенського, про який я навіть не чув ніколи (про вірш, а не про Вознесенського, ясна річ):

Это Селма, Селма, Селма
агитирующей шельмой
подмигнула и — во двор:
«Майк лав нот уор!»

Удивляется жирафа
в бляхах, будто мухомор,
на спине у ней шарахнуто:
«Майк лав нот уор!»

— Щодо мене, то я надаю перевагу пісням,— сказав я.— Поезія чомусь не доходить до мого мозку, а от пісні — скільки завгодно.

— Певно, не про Сорок другу вулицю,— докинув Коляда.

— Точно, не про Сорок другу вулицю, бо тоді доведеться виспівувати гімн психіатричних клінік.

— Ми могли б зайти на який-небудь сеанс,— запропонувала Шірлі.

— Це вже коли я приїду сюди туристом,— засміявся я, і Коляда підтримав мене співчутливим покахикуванням.

— Тоді що ж — спробувати гемблінг? Пограємо в автоматах? Чи з'їмо гот догс¹?

Гарячих собак я ще не пробував, хоч уже й наслухався про них тут, в Америці, тому вирішив, що не вчиню великого гріха супроти правил поводження, коли підійду до одного з тих місць, де смажилося, диміло, шкварчало і...

Тут мене чекало дві несподіванки. Перше: називалася та забігайлівка суто по-українськи: «Кни-

¹ Hot dogs (англ.) — буквально: гарячі собаки. Так звуться в Америці сосиски, які продаються в закусточних, аптеках, на вулицях.

шес», себто книші, чи що. Шірлі не знала, що воно за слово, та й ніхто з тих, хто швендяв довкола, не знав, бо примандрувало воно з-за океану чи то з тими першими українцями, що добиралися колись до Нового світу в сподіванні заробітків, чи то з бідними євреями, що втікали від погромів, везучи за океан не пампушки й книші, а бодай спогад про той смачний український продукт. Як міг, я пояснив Шірлі появу на нью-йоркській вулиці українського слова, чим не здивував її нітрохи, (бо що таке Нью-Йорк? Це збиранина з усього світу людей, слів, звичаїв, наїдків, напоїв, примх, дурощів, мудрості теж.)

Зате здивувала мене Шірлі, а Коляда не попередив вчасно, бо коли я кинувся купити для нашої провідниці, а найперше для дами, оту гарячу собаку, американка досить безцеремонно відтрутила мене, забрала свою сосиску, виклала на прилавок сімдесят п'ять центів і вже після того дала змогу проробити те саме й нам з Колядою.

—(В Америці кожен платить сам за себе, — пояснила вона, запихаючись булочкою. — Навіть коли батьки з малими дітьми приходять до ресторану, то дають кожному з дітей дрібні гроші, щоб ті могли дати чайові кельнерові, інакше він гнатиметься аж на вулицю і з кожного вимагатиме за обслуговування. І це навіть тоді, коли батько поклав хоч десять доларів за всіх. За всіх не можна. Кожен повинен заробляти з пелюшок. У нас малим дітям дають монетку вже за те, що воно засміється або перестане плакати. Коли підросте, помагає по господарству — і за все отримує від батьків платню.

Гарячі собаки виявилися звичайною довгастою булочкою, розрізаною уздовж так, щоб усередину можна було покласти одну гарячу сосиску. Ото й уся радість.

Над нашими головами мордатий (морда — на три поверхи) хлоп'яга попахкував смачним димком, рекламуючи сигарети «Марльборо», а навпроти, не знати що рекламуючи, розставляла голі ноги на цілих десять поверхів секс-бомба номер один американського кіно Рекел Велч. Ми дожовували свої

гарячі собаки, натовпи щільнішали, гамір дужчав, на краю тротуарів то там, то там байдуже стовбичили поліцаї, подзенькуючи цілими гірляндами на ручників, почеплених до широких ремінних поясів, у підозрілі брудні будиночки з величезними написами «Готель» прослизали парочки.

— Гадаю, що нам не слід далі залишатися на цій вулиці, — ввічливо звернувся до Шірлі Коляда.

— Потиняємося трохи по Тайм-скверу? — запропонувала вона. — Бо ми ж приїхали на Бродвей, а Тайм-сквер — це серце Бродвею.

— Ми були там учора, — сказав я.

— Ну, гаразд. Тоді я доведу вас додому.

І ми поїхали додому, себто на свою Шістдесят сьому вулицю. Їхали по Медісон-авеню, вулиці рекламних агентств і фірм, які вміють продати іржавого оселедця за осетра, не вкриваючись при тому рум'янцем сорому, але перед безсоромністю Сорок другої вулиці, мабуть, почервоніли б навіть вони.

Перед будинком представництва Коляда пошкодував, що ми не можемо запросити Шірлі в своє надто офіційне приміщення, на що вона недбало махнула рукою і пообіцяла запросити нас до себе.

*

У представництві нас шукали і чекали.

— Де ви ходите? Де пропадаєте? До глави делегації негайно!

Глава делегації чіпляв «блек-тай», тобто чорного галстука-метелика, до білої накрохмаленої сорочки, мовчки показав нам на журнальний столик, на якому було розкидано кільканадцять друкованих золотом глянцевих карток:

— Вибирайте.

То були запрошення на прийоми, які давали представники різних країн при ООН. Настала пора прийомів, кожен намагався відбутися цей прийомний, але нелегкий обов'язок, нелегкий особливо тому, що в дев'яносто днів роботи Генеральної Асамблеї

треба було втулитися всім ста тридцяти двом членам ООН, окрім того, ще мали бути прийоми з нагоди національних свят, різні урочистості, ланчі, обіди, ділові зустрічі.

Ми почали читати, точніше читав Коляда, а я зазиравав йому через плече. Запрошували главу делегації з дружиною, не знаючи того, що його дружина залишилася в Києві, але ввічливість міжнародна!

— По-моєму, нас не запрошують,— підсумував я свої скромні спостереження.

— Читайте уважніше! — порадив глава делегації. Там є запрошення на ім'я Коляди з дружиною.

— Хто з нас буде Коляда, а хто його дружина? — несміливо поцікавився я.

— Розбирайтесь уже самі.

Ми вибрали прийом у представників одної латиноамериканської і одної азіатської країн. Вибирав, власне, я, бо Коляда уже скрізь бував і все знав.

*

Перший жовтневий лист до Валерії:

«Мила моя Валеронько!

Щодня зазираю до порожньої секції з літерою Ч, де складається наша пошта, і повторю Шевченкове: «І знов мені не принесла нічого пошта з України». Аж ось увечері радісний крик: «Череда, тобі лист!» Я хапаю, дивлюся, не вірю очам своїм, але маю! Змалився, забув, що я майже дипломат, забув про свої сто вісімдесят п'ять сантиметрів зросту, забув про ООН і трубопрокатне виробництво, читаю й перечитую твого листа, і ти не можеш навіть уявити, що це для мене. Бо той спосіб існування, який я тут веду, не надається до опису. Зовні ніби все гаразд, влаштований побут, забезпечено рівень, про який мені не снилося ніколи, страшенна зайнятість ділом, хоча я звик до іншої роботи, до продуктивної, а не до такої невловимо-примарливої, як тут. Але все це зовні, а серце жде чогось. І твій лист був

саме тим, що ждало моє серце, це була мовби фантастична машина, яка вирвала мене звідси, і я враз опинився в своєму місті, побачив твої очі, почув твій голос...

Писав тобі, що познайомилися я та Коляда з американкою Шірлі Сеф'юртлу, яка страшенно схожа на тебе. Чорти її знають, чому вона до нас прилипла, може, й з міркувань найліпших, але вже тут нічого не вдієш, вона викликалася бути нашою провідницею по Нью-Йорку, показати все й розказати про все, і ось ми їздимо й дивимося, швендяємо у вільний час по вулицях, їмо гарячі собаки, себто їхні сосиски, роззявляємо рота на рекламу, і я швидкісним методом опановую англійську мову. Наприклад, слово «книш» по-американськи буде так само — книш.

Тут почалися вечори прийомів. Ми побували з Колядою на двох. Він був главою делегації, а я його «дружиною». А може, навпаки.

Спершу були в латиноамериканців.

Парк-авеню: вулиця багатіїв, на ній навіть є три дерева, посередині бульварчик з кущиками, що для голого камінного Манхеттена вважається неймовірним скарбом. Цегляний старомодний особняк з колонами, кришталеві люстри, розмальовані плафони, розкішна бібліотека з зеленим мармуровим каміном (на каміні навіщось стоїть велика порцелянова супниця, хоч супу на прийомах не дають). Коло входу нас зустрів солодко усміхнений меткий чорнявий пан у білому галстуку і бездоганному чорному смокінгу, схилив голову, так ніби знав нас років сто, а тоді наставив вухо, щоб почути, що за одні, і Коляда промурмотів у те вухо якісь два слова, після чого солодкавий пан побіг до широких сходів і гукнув нагору: «Юкрейнін делегейшн!» Ми задерли голови й побачили вгорі на сходах високого чорнявого пана і коло нього таку саму пані. Чорне лискуче волосся, солодкість усміхів, сяяння коштовностей, поклони, цілування руки в хазяйки прийому, тиснення рук хазяїнові, прорив у зали, де вже вилітає від панів у чорному, майже непомітних серед тісняви, і від напіводягнених молодих жінок олив-

кового кольору. Південноамериканки! Танго, самба, кукарача! Одягнені, як цигани: хто як, але спідниці в усіх однаково довгі й рясні, строкатість така, що голова йде обертом, ніби на каруселі, а крику, сміху, гелготу, штовханини! Ми дотовпилися до бару, взяли собі по келиху віскі з содовою і з шматками льоду, почали розглядатись, шукаючи славетні заморські біфштекси, але минуло не менше як з півгодини, поки повз нас протиснулася з підносом общипана стара жінка, яка норвила пробігти по всіх кімнатах так швидко, щоб ніхто з того підноса нічого не встиг ухопити. Хапати, власне, там було й нічого: якісь кубики хліба з покладеними на них тонюсінькими листочками м'яса, і все це проткнуте шпичкою. Ми ще потинялися, Коляда зустрів кількох своїх знайомих, познайомив мене, я був страшенно красномовний, бо вже знав «Гуд івнінг, гуд бай, велл, о'кей, ікскюз, го-го й ге-ге», а цього цілком досить, щоб обговорювати найпекучіші проблеми, які обговорюються на отаких прийомах. Головне тут не їсти й пити, і не говорити, а махати руками. Щастя, що я вже не був у своєму костюмі, сконструйованому Іром Леоновичем, а мав на собі дипломатичний костюм для прийомів, руками я намахався, як вітряк крилами, і коли програма махання вичерпалася, я нагадав Коляді, що нам ще треба встигнути на прийом до представника азійської країни.

Міністр цієї симпатичної країни давав прийом у приміщенні ООН, на четвертому поверсі. Ми проїхали машиною якихось п'ятнадцять хвилин, а здавалося — потрапили на інший континент. Великий зал, просторо, прохолодно, тихо, ніякого гамору, ніякої тісняви, штовханини, пихатості, крикняви, розмахування руками. І не зустрічав нас найнятий крикун, а сам міністр, маленький, ввічливий, загадково-мудрий, з такою самою загадково-мудрою, витонченою дружиною. Довкола була майже сама Азія. Витонченість і смак жіночих убрань і прикрас. Маленькі, старовинних цивілізацій безшелесні люди, в граціозно накинутах на плечі шматках різнобарвного шовку, щось нечутне, гармонійне, як

твій усміх, як повів ласкавого вітру, як зітхання. Тут не помітні ні голі плечі й спина, як на латиноамериканському прийомі, ані золото, ні коштовне каміння, бо самі ці люди — мов якась вічна кошовність, щось ідеальне, майже містичне.

За п'ятнадцять хвилин ми перескочили від одної цивілізації до іншої. А таких цивілізацій тут безліч, і дипломат повинен поєднати їх, здружити, усунути суперечності, не допустити конфронтацій, як висловлюються нині всі поважні люди. І ось я серед таких дипломатів!

Як бачиш, роль моєї особи зростає до розмірів всесвітніх, або глобальних, і живу я просто розкішно! Щоправда, прийоми тривають максимум дві години, а решту двадцять дві та й ці дві на прийомах я думаю про тебе, згадую тебе, і люблю тебе, і належу все-таки тобі, а вже тоді — людству. Твій Дмитро».

*

Головував у Четвертому комітеті досвідчений дипломат. Невисокий, стриманий, розумний чоловік, що мовби уособлює спокій і ліричність. Але чарівність не зарадила процедурній нудзі, в яку відразу ж ускочив комітет, щойно почалося обговорення порядку роботи. Два дні пішло на усталення розкладу й порядку, в якому треба буде обговорювати порушені питання. Виступати тут можна хоч вічність, регламент необмежений, окрім того, є ще виступи «з мотивів голосування, тобто пояснення, чому голосував «за» чи «проти», так ніби хтось допитується. Так триває з року в рік, і деякі навіть похваляються: «Я сиджу в ООН з сорок восьмого!» А що, коли б я свою трубу гнав двадцять років і не міг прогнати крізь стан, що сказали б мені ті, хто десь там жде трубу? Дипломати є й скромні, працьовиті, розумні, демократичні, а є такі, що носять черевики з лакованої крокодилачої шкіри (триста доларів пара!), інші носять на шиї золоті ланцюги, такі грубі, що можна прив'язати пса, ще інші мають брильянтові заколки в галстуках, запонки із справ-

жніми рубінами, кожен завбільшки з ніготь великого пальця. Серед делегатів чимало жінок, особливо з Азії й Африки, серед них вирізняється дружина якогось хана, чи що, обвішана золотом просто приголомшливо. Сережки — по два сапфіри в кожній, з чайну ложку завбільшки, на обох руках золоті браслети од зап'ястя мало не по лікоть, здається мені, що в неї мають бути золоті обручі й на ногах, але не видно, бо ходить вона то в шароварах, то в довгому сарі — жовте, оранжеве, червоне, бузкове, біле, і все це ткане сутим золотом, ніби з арабської казки.

Власне, на робочих засіданнях комітету пишноти мало, вражає безліч чоловіків, одягнених недбало, без смаку, в пом'ятих костюмах, з нездоровим кольором обличчя, особливо характерним для всіх американців та й для інших представників перецивілізованого світу, замучених автомобільними газами і хімією, яка переслідує тут людину шокроку: в одязі, харчах, довколишній обстановці, навіть дерева в приміщенні ООН і повсюди в нью-йоркських офісах — нейлонові.

Аж ось у комітеті спалахнула справжня суперечка. Представники африканських країн, підтримані Радянським Союзом і соціалістичними державами, внесли пропозицію запросити спостерігачами на Четвертий комітет представників національно-визвольних рухів народів Африки.

Ангола, Мозамбік, Гвінея (Бісау) і острови Зеленого Мису, цілі повстанські армії, території, контрольовані повстанцями, переляк колонізаторів, земля повинна належати тому народові, який живе на ній споконвіку, а не зайдам і напасникам, — власне, проти цього, здавалося, не заперечував (принаймні відверто) ніхто з присутніх. Навіть імперіалісти помовкували: представник Англії поблимував своїми спокійними очима, американська представниця прислала свого заступника, гнучкого мулата, який нашіптував довгоносому італійцеві щось веселе, бо обидва чмихали, нахилиючись, щоб менше було помітно, миршаві португальці перешіптувалися з південноафриканським рум'яно-

лицим, довгошиїм делегатом, але до пори не встрявали в суперечку.

— Зараз вони почнуть, — сказав мені тихо Коляда.

— Хто? Колонізатори?

— Та ні. Побачиш.

— Хто ж таку пропозицію стане валити?

— Побачиш.

Справді почалося. Три десятки промовців. Перерви для нарад. Слово для позачергових заяв. Слово для довідки. Слово в зв'язку з виступом такого-то. Ще одне слово.

Довгошиїй південноафриканець вискочив мало не перший з рішучим запереченням пропозиції африканських країн, бо в статуті ООН нічого немає про спостерігачів, випадку в практиці ООН такого ще не було, отож немає ніяких підстав порушувати процедуру.)

Я аж підстрибнув, щоб крикнути: «А підстави кабалити людей у тебе є?», але Коляда тихенько штовхнув мене ліктем. Ми сиділи поряд на місцях для гостей, отож Коляді було вельми зручно подружньому штовхати ліктем позбавленого офіційних повноважень Дмитра Череду, який зривався, щоб дати як слід отому довгошиїмому рум'яному колонізаторові й крокодиліві!

(Ах, як мене провчила прекрасна чорна дама з Сьєрра-Леоне! Загорнута в щось бузкове-червоне, сповнена жіночої приваби й ласкавості представниця Сьєрра-Леоне попросила слова відразу після південноафриканця і спокійно заявила, що заперечення Південної Африки повинні розглядатися з усім тим презирством, на яке вони заслуговують.)

— Учись, — прошепотів мені Коляда.

Колись я виспівував пісеньку «Как хорошо быть генералом», тепер ладен був сам скласти свою власну: «Як же тяжко дипломатам!»

Представниця Куби ще раз провчила мене. Вона взагалі вдала, що не почула нікчемного заперечення південноафриканця, і, попросивши слова, заявила, що допустити спостерігачами представників визвольних рухів Африки означатиме лиш

мінімум наших зусиль. Тоді спокійно підтримала пропозицію представниця Радянського Союзу таджичка Ібодат Турсунівна, яка пробувала вчити нас (теж швидкісним методом!) таджицької мови, читаючи тихенько вірші Сааді, написані, як вона пояснила, тоді, коли ще багатьох сучасних так званих цивілізованих країн не було на світі.

Південноафриканець був розтрощений і розгромлений у всій його колоніально-апартеїдній сутності, крапка, абзац, жирний шрифт!

Але несподівано прибіг у зал засідань Четвертого комітету чотирикутний лисий пан, відтрутив з першого стільця представницю своєї країни, молоду міс з розкішним каштановим волоссям, яке вона показувала усьому комітетові ось уже кілька днів (лише тепер я звернув увагу, що в комітеті зібралось чимало жіноцтва, навіть більша половина всіх представниць, які приїхали на сесію), попросив слова (видно, стояв за рангом вище за представницю з каштановим волоссям) і заявив доволі агресивним тоном:

— Моя делегація хотіла б отримати інформацію щодо точнішого технічного значення терміна «спостерігач». Моя делегація, попри всі її старання, не змогла, на превеликий жаль, знайти точного значення цього терміна. Поки ж не матимемо такого визначення, ми не зможемо працювати далі, бо коли не знатимемо, що маємо сказати про те чи інше поняття, то як же можемо приймати рішення?

Після цього негайно подер догори руку ще один делегат, теж лисий і теж товстий пан у сірому, неprasованому костюмі, і попросив голову оголосити перерву на п'ять хвилин для наради південноамериканських країн.

Спалахнула суперечка: давати чи ні? Я знову шепотів Коляді, що треба б відповісти отим лисим, але Коляда знов делікатно штовхнув мене ліктем, а Ібодат Турсунівна прочитала вірш: «Обдумай все, кладя стрелу на лук, а не тогда, как выпустишь из рук»)

Тим часом оголошено перерву на п'ятнадцять хвилин, після якої представник Франції попросив...

перенести обговорення питання на завтра, щоб делегації мали змогу одержати необхідні інструкції від своїх урядів.

— Слухай,— сказав я Коляді, коли ми проходили повз ту гобеленну жінку, що була схожа на Валерію, але вперто сиділа спиною до всього світу й не хотіла обернутися,— а чи не міг би я попроситися, щоб мене відправили додому? Бо коли повернуся і мене спитають на заводі, що я тут робив, а я відповім: спокійно спостерігав і вивчав...

— Не забувай, що ти стипендіат,— скромно пояснив Коляда.— Ти ще побачиш, коли почнеться обговорення питань, які стоять на порядку денному. Тоді мінімум на тиждень засідання відкладуться взагалі.

— Що ж тоді буде?

— А нічого. Перервуться днів на три, а то й на тиждень. Через брак промовців. Тут треба до всього звикати. Нічого не вдієш. Чув вислів «боротися за мир»? Боротьба. Вона може мати вияви найрізноманітніші. Ота суперечка з процедурних питань, що розпочалася в нашому комітеті, вона, в суті, набагато глибша, в ній приховано все те, що роз'єднує світ, ділить його на різні табори. У мене досвід не який там і великий, але можу приблизно передбачити, що на процедуру в нас піде не менше як тиждень.

Вечір ми відвели на вивчення мови. Коляда подарував мені словничок якогось Колінза і пообіцяв, що я вільно розмовлятиму англійською, скоро запам'ятаю всі слова, які в ньому надруковані. Я глянув на титульну сторінку: в словничку п'ятнадцять тисяч слів.

— І оце все запам'ятати? — не повірив я.

— Ну, це здоровий мінімум,— знизав плечима Коляда.— За три місяці людина без явних ознак дегенератизму легко може засвоїти ці слова. Навіть дуже легко.

— П'ятнадцять тисяч?

— Виходить, п'ятнадцять тисяч.

— А ти знаєш, хто такий Держикрай?

— Уперше чую.

— Ну, то слухай. Він доктор наук, начальник першого трубного цеху, включеного в АСУ, прихильник комп'ютеризації не лише промисловості, а й усього життя, він майже геній, принаймні так вважає моя сестричка Зізі, яка має щастя бути по сумісництву дружиною Держикрая...

Тут Коляда зрадив свою діловиту суворість й викрив на своїй увінчаній великими окулярами (до речі, в чорній, як у Держикрая, оправі) фізіономії кисленький усміх.

— Зрозуміло. Ти хотів розповісти мені, які в тебе є родичі.

— От дивак! Я розповідаю тобі про Держикрая, а не про якихось родичів. Держикрай — це явище, ціла епоха, це, може, половина людства або й переважна його більшість.

Тут на Коляду знову найшла журналістська занудливість і знудьгованість.

— Не бачу зв'язку,— почав він, але я не дав йому докінчити.

— Так от, Держикрай прекрасно обходиться одним-єдиним словом. Не п'ятнадцять тисяч, як ти мене оце хочеш примусити зубрити, а одне-єдине.

— Англійське?

— Та до чого тут англійське? Наше, рідне.

— Одне слово? Не розумію.

— Треба почути Держикрая. Тоді зрозумієш і повіриш. І слово це звичайнісіньке: «прекрасний». Він каже: «Це прекрасна людина» або: «Це не прекрасна людина». «Це прекрасна труба» або «Це не прекрасна труба». Ось і все. Директор нашого заводу про все може сказати словами: «Державний підхід». Є в нас там такий громадянин Токовий, то він після того, як його прибрали з цеху й пересунули в заводоуправління, для солідності почав уживати слово «у принципі». Про будь-що може тобі сказати оцим «у принципі». Тепер ти розумієш закони вислову? Про які ж п'ятнадцять тисяч може йти мова? Давай слів сорок вивчимо — капець!

— «Капець» не може входити до дипломатичного словника.

— А гаплик? Чи тут самі конфронтації, конструктивності й деструктивності, доктринальності й стабільності?

— (Взагалі, коли по ширості, то пересічний дипломат обходиться двома сотнями слів, ну, може, трохи більше.)

Ось тобі маєш! А мені Колінз на п'ятнадцять тисяч слів.

Другого дня в комітеті з'явилася Шірлі Сеф'юртлу. Була в спідниці-максі, розрізаній спереду й ззаду так, що, власне, це вже перестало бути спідницею, з двома довгими пілками, які чи то прикривали, чи, навпаки, показували всім гарні дівочі ноги. Блузка в Шірлі так само чи то прикривала те, що має прикривати блузка, чи, навпаки, відкривала й показувала всім охочим дивитися. Таке вбрання в наших заводських дружинників не викликало б захвату — це я міг вгадати, навіть, сидючи в Нью-Йорку. А тут ніхто не звертав ніякі-сінької уваги, ніхто не пропонував Шірлі застебнутися, навпаки, всі джентльмени усміхалися назустріч білявій легкій дівчині, що пурхала поміж столами, розносячи ранковий бюлетень для кожної делегації. Столи тут ішли трьома концентричними колами, ми сиділи в кінці найбільшого, зовнішнього кола, Шірлі почала розносити бюлетень з кола внутрішнього, але неухильно й неминуче наближалася до нас, і це було, як сказав би Держикрай, непрекрасно, бо ж коло нас вона неодмінно зупиниться, скаже два-три слова, ми повинні їй відповісти, і тоді всі побачать, що ми знайомі з цією хоч і гарненькою, але ж, чорти його бери, не зовсім вдало зодягненою, як на таке поважне зібрання, дівчиною.

— Це все твоя водійська майстерність! — просичав я до Коляди.

— У чому річ? — поцікавився досить байдуже він.

— Шірлі наближається до нас. Це ж компрометація.

— Навпаки. Всі тобі заздритимуть, і вже завтра з тобою вітатиметься весь Четвертий комітет.

А Шірлі наближалася невідворотно й неминуче, як двотисячний рік. Шрі Ланка, Судан, Свазіленд, Швеція, Сірія, Таїланд, Того, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина... Я сподівався, що вона хоч заговорить з свої земляком, але де там! Війнула спідницею — і вже Уганда, а там — рукою подати до нас з Колядою.

— О, ви? — удала, ніби щойно помітила Коляду Шірлі. Не поминула увагою також мене: — І ви?

— І ми, — сказав я ні сіло, ні впало.

— Здрастуйте, — поклала вона Коляді бюлетень.

— Здоровенькі були. А як це ви... як вас...

Мені так і крутилося на язиці: «Як це вас сюди чорти занесли», — але я розумів, що треба підшукати якийсь трохи дипломатичніший вислів, та, як на гріх, нічого підходящого не міг пригадати.

— Я помінялася з подругою. Вона пішла в Другий комітет, а я буду тут. Ви не заперечуєте?

— Це не входить у наші повноваження, — пожартував цілком по-дипломатичному Коляда і на радощах за таку вдалу відповідь познайомив Шірлі з Ібодат Турсунівною. Жінки відразу сподобалися одна одній, Ібодат Турсунівна подарувала Шірлі відповідно змінений двовірш Сааді: «И смуты здесь, в ООН, не закипят, здесь смуту сеет лишь красавиц взгляд», — а тоді, коли дівчина пострибала далі, подарувала й мені: «Средь ста жемчужин перл в одной найдешь, сто стрел пустив, одною щит пробьешь». А може, то й не мені, а Коляді?

— Ви нас розбалуєте тут своєю мудрістю, — сказав я Ібодат Турсунівні, а Коляді потихеньку показав кулака, на що він мені прошепотів, що кулак можуть вхопити в об'єктив приховані в заскленних кабінах телеоператори і в щотижневій програмі «П'ятдесят перший штат» той кулак побачить вся Америка.

Ну, техніка! А ці браві ньюйоркці вже й ООН вважають своєю власністю, назвавши своє місто ще одним, тобто п'ятдесят першим, американським штатом.

А комітет вгрузав глибше й глибше в трясовину процедури.

Португальці привезли з собою негра. Обидва маленькі, миршаві, якісь мовби поточені шашелем, пригнали поперед себе великого, вже немолодого чоловіка, посадовили між собою так, ніби боялися, що втече, пильнували за кожним його порухом, хоч негр і не ворушився, а сидів ніби неживий, збайдужіло втупившись у спину переднього португальця, звисивши довгі грубі руки. В старому сірому костюмі, весь якийсь сірий, з сірим обличчям, сірими руками, з попелястими губами — ні білий, ні чорний, мовби старий здихаючий слон, а не людина, цей чоловік мав представляти в португальській делегації так звані заморські території, простіше кажучи, був відступник, зрадник свого народу, найнятий, куплений і зневажений усіма: і тими, кого він зрадив, і тими, хто його купив. Але португальці щороку знаходили в своїх африканських колоніях такого зсірого зовні й усередині чоловіка і привозили в своїй делегації, щоб показати «єдність» між Португалією та колоніями.

Португалець відразу й доскочив слова, погрожуючи, що коли комітет ухвалить допустити спостерігачів на свої засідання, то тим навіки будуть порушені святі принципи ООН, (бо ж тільки наївні люди можуть вважати, ніби голоси більшості при голосуванні можуть створити компетенцію там, де вона не існує)

Так званий негр за спиною в португальця не зворухнувся ні тоді, коли його хазяїн починав свою балачку, ні тоді, коли той скінчив. Проклятий на всі віки, всіма племенами й народами, втративши людську суть, втратив так само й людську подобу, — ганебне видовище і пониження цілого людського роду.

— У вас немає вірша про отакого типажа? — спитав я Ібодат Турсунівну.

Вона блиснула розумними великими очима й прочитала: («Ведь скатерть для собак не расстилают — обглоданные кости им бросают».)

Португальця били цілий день.

Першій: «Не завжди потрібен прецедент для прийняття рішень. Ми повинні керуватися вимогами життя й потребами в зв'язку з обговорюваними питаннями».

Другий: «Ми не є зборищем старих людей, які у всьому керуються своїм досвідом одружень, розлучень і родинного життя. Люди мають право стежити за своїм майбутнім. Ми ж є хазяями своєї процедури».

Третій: «Моя делегація не бачить ніяких труднощів у обговорюваному питанні».

Четвертий: «Я побоююсь, аби наша дискусія не перетворилася на пародію. Тут говорять про престиж ООН ті, хто не має ніякого права говорити про цей престиж».

П'ятий: «Час вже розглядати колоніальні режими, як чорні плями на репутації ООН».

Шостий: «Коли танцівниця танцем живота хоче проповідувати мораль, їй ніхто не вірить. То чому ж маємо слухати представника Португалії?»

Однак, коли головуючий запропонував нарешті прийняти рішення, тобто проголосувати за допуск на комітет спостерігачів, заявивши при тому, що «це справедливо й нормально — приймати рішення», то представник, який так нас обгодовував з Колядою на своєму прийомі, попросив слова і пустився у вихляси й викрутаси: «З дозволу комітету й з усією нашою скромністю ми повинні висловити наші утруднення щодо прийняття такого рішення, тому пропонуємо...»

За ним канадець: «Нам не зовсім зрозумілі наслідки такого рішення, тому ми вважаємо корисним одержати точнішу інформацію». Італієць: «Моя делегація все-таки має ряд серйозних утруднень щодо розуміння терміна «спостерігач»...

Японець вирішив обдарувати всіх своєю ввічливістю: «Моя делегація з цікавістю відзначає, що в цьому питанні у нас не намітилося ніякого прогресу».

Сперечалися допізна. Давали пояснення, інформацію, довідки, влаштовували перерви й наради,

слухали заяви, знайомилися з мотивами. А тоді взяли й дружно проголосували, і виявилось, що за резолюцію сто одинадцять делегацій, а проти лише чотири. Ну, чом би не проголосувати першого ж дня!

*

(У суботу ми вирвалися за Нью-Йорк. Радянський представник обмежений у своїх пересуваннях двадцятип'ятимильною зоною. Двадцять п'ять миль відлічуються від Тайм-скверу на Бродвеї, що вважається центром цього безмежного міста. Щоб поїхати далі, наш представник повинен писати в місію США при ООН ноту, в якій зазначається напрям поїздки, мета, вказується машина і навіть шосе, по якому їхатимуть.)

Ми поїхали з Колядою до Гайд-парку подивитися садибу президента Рузвельта. Шосе номер дев'ять, по якому нам дано дозвіл добиратися до Гайд-парку, йшло вздовж Гудзону, могутньої похмуро-зеленої від безмежжя лісів і зелених пагорбів ріки, пролягало, порушуючи американські автомобільні звичаї, через маленькі містечка, які по-старому ще звалися селами — *villages*: Йонкерс, Піксвілл, Террітаун. Тут Америка не ховалася, як у Нью-Йорку, за безладним нагромадженням мостів, цегли й каменю, вона вибігала до самої дороги, обставляла її гарненькими будиночками, кожен з яких стояв собі вільно посеред невеличкого, з долоню завбільшки газончика, нічим не обгороджений, без ніяких парканів, дротяних сіток, кам'яних перелазів — і від цього якось вільніше було окові, містечка й поодинокі садиби мали вигляд нереально-листівковий, відверто-довірливий. Попервах я не міг збагнути, чим мене вразили всі ці містечка і їхні будівництва. Хіба що білим кольором? Всі будиночки дерев'яні і всі пофарбовані в біле.

— Де ж вони білил беруть? — вигукнув я, на що Коляда спокійно відказав:

— Америка багата.

Аж згодом, коли ми проїхали половину дороги, збачнув я головну причину свого неспокою й незвичності оточення: відсутність, цілковита й абсолютна, будь-яких загорож. Коли спитав Коляду, той байдуже всміхнувся:

— (У них, здається, навіть Білий дім не огорожений. Бо й навіщо? Американці — люди дуже цікаві, вони не зносять, коли від їхнього ока щось приховується. Зверни увагу в Нью-Йорку на будівництво. Коли доводиться все-таки ставити паркан довкола місця, де провадяться будівельні роботи, то в паркані роблять засклені віконечка, щоб перехожі могли задовольнити свою цікавість. Роблять навіть віконечка низько від землі спеціально для дітей. Тут розуміють, що будь-яка перешкода, паркан, сітка, табличка з написом: «Ходити по газонах заборонено», — все це обмежує людину, отже, робить її так чи інакше неповноцінною. А ще чимало важить і та обставина, що всілякі паркани й загорожі — це нераціональна витрата матеріалів і робочої сили. Мені здається, що коли б зібрати все те, що витрачено в нас на ці роботи, то ми могли б збудувати з тих матеріалів не одне місто. Тобі не здається?)

Я не думав над цим, бо сам ніколи ще нічого не огороджував і якимось чином не прагнув до цього. Але дивитися на оці голенькі й біленькі будиночки приємно, хай їм чорт, хоч вони й американські, а не наші!

Що далі ми бралися вздовж ріки на північ, то буйніша, несамопитіша ставала рослинність. Тепер дерева відтручували будови подалі від шосе, пригнітлювали буквально все довкола, і сама дорога вже була в суцільних зелених тінях, так ніби ми їхали в джунглях. Безжалюбно розсували дерева й усе зелене та живе, лише величезні торговельні центри, вибудовані обабіч шосе через кожні десять-двадцять миль, — кубічно-бетонні універмаги, прозорі прямокутники продовольчих супермакетів, закусочні, кафетерії, всемогутні магнати торгівлі: «Мейсі», «Гімбел», «Александрс», «Клейн», «Орбах», «Халл», в універмагах яких можна придбати

все, що є на світі, і навіть те, чого на світі, може, й не повинно бути.

Гігантські літери кричали з узбіччя: «Stop and shop!» Тобто: стань і купи! Коляда сміявся: («Ще ніби Цезарево: прийшов, побачив, купив»). Безмежні асфальтовані площі між універмагами заставлені були сотнями й тисячами машин, американці, користуючись з вихідного, кинулися на шопінг, як звуть вони метання по магазинах, щось там купували, складали в металічні візки безліч пакетів, підкочували просто до машин, звантажували в багажники, мчали до дальшого торговельного центру, де знов: «Stop and shop!», знов метання по універмагах, жування гарячих собак, лизькання морозива. Дехто (видно, живе поблизу) під'їздить до магазину, тримаючи зеленкуватий паперовий долар просто в зубах, так вискакує з машини, біжить ошаліло — куди? Купувати. Купувати за готівку, купувати на кредитні карточки, що набули в Америці ширшого розповсюдження, ніж самі долари, бо це зручно, вигідно, приємно, бо все підпорядковане купівлі. Так живе суспільство споживання, як називають себе американці. Ми з Колядою теж мали долари, і мені, сказати по щирості, кортіло й собі купити бодай якусь дурницю, але мій суворий товариш не звертав ні до якого торговельного центру, він гнав і гнав по шосе номер дев'ять, мої ж несміливі закиди про зупинку, заїзд і маленький шопінг збував не увагою.

«Форд» наш уже був полагоджений, мав цілком пристойний вигляд, швидкість міг розвивати просто шалену, однак шосе було запружене машинами так, що ми просувалися повільно, надто ж у населених пунктах.

— Терпіти не можу цих старомодних шосе,— бурмотів Коляда, так ніби він усе життя те й знав, що ганяв по якихось не бачених ще в нас автострадах.

Нарешті ми доїхали. Гайд-парк виявився невеличким містечком, перед яким на високому березі Гудзону, посеред старого парку, стояв тихий двоповерховий сирій дім. Старовинний, з колонами,

башточками, верандами, тридцять п'ять кімнат, дев'ять ванн, внизу величезна бібліотека-вітальня, улюблена кімнатка Елеонори Рузвельт, родинна їдальня, на другому поверсі кімната, в якій на широкому ліжку народився колись майбутній президент Америки Франклін-Делано Рузвельт, званий для зручності ФДР. Його спальня, кімнати, в яких зупинялися, прибуваючи з візитом до президента, високі особи: англійський король Георг VI, королева Єлизавета, королева Нідерландів Вільгельміна, Черчілль. Кімнатки маленькі, немов у робітничому гуртожитку, чисто і скромно.

Так само скромні могили Рузвельта й Елеонори. Зелені чотирикутники посеред трояндового саду, позад них квадрат білого мармуру.

Саму бібліотеку, яку тепер перетворено на музей, збудовано для Рузвельта в сорок першому році. Тут його кабінет, в якому він працював усю війну.

(Я довго стояв і дивився на цю кімнату, де народжувались державні плани. Що я там помітив особливого? Три вікна, чотири, вбудовані в стіни, шафочки для книжок, два сині фотелі, диванчик (оббитий червоним, маленький, не більше як на двох), коляска для господаря, бо мав паралізовані ноги, круглий столик коло каміна, ще два чи три маленькі столики для того-сього, досить простий письмовий стіл, старий, з шухлядочками, на товстих опецькуватих ніжках. Камін обкладено кахлем на морські теми: тварини, водорості, кораблі, пейзажі. На стінах кілька картин — так само з морськими видами. На письмовому столі, окрім малоцінних дрібничок і гарних ножів для розрізання книжок,— підставка з чотирма фотографіями Рузвельта, в морській формі, бо він ще в 1911 році був помічником морського міністра і на все життя зберіг любов до моря й моряків. Коли вмирав, то заповідав, щоб почесна варта була неодмінно з моряків. Ще заповідав, щоб труна була з простого темного дерева і не герметично закрита.)

У підвалі карети, санки й славетний синій «форд» з брунатним шкіряним сидінням, з нікельованими клаксонами, старомодний, просторий, непов-

торний. Там же містяться кіоски, в яких можна за двадцять п'ять центів придбати фотокопії уривків з промов або листів покійного президента. Кілька залів заповнено подарованими Рузвельту макетами кораблів, кожен з яких міг би прикрасити щонайдорожчу колекцію. Ще в інших кімнатах, під куленепробивними вітринами, розкладено коштовні дарунки американському президентові: найбільший у світі аквамарин (1285 каратів) від президента Бразилії Варгаса, золоті браслети й тіара, саджена смарагдами, сапфірами й рубінами, від султана Марокко, дамаська шабля, руків'я і піхви якої вspanі діамантами, схожими на дрібкову сіль, від короля Сауда, золота чорнильниця завбільшки з тарілку від англійського короля Георга. Та найбільше вражає всіх відвідувачів, нас же особливо, дивовижно скромний, дивний подарунок, який не загубився серед отих діамантів, серед золота й коштовностей, попри свою позірну непомітність. То портрет Сталіна. Не фотографія, а саме портрет, навіть не портрет, а просто малюнок художника Карпова, той самий, що друкувався колись часто в «Правде» на свята — Сталін у маршальській формі, у маршальським картузі, при орденах, з розгладженими і розчісаними вусами. Напис на портреті розмашистим почерком: «Президенту Франкліну-Д. Рузвельту в пам'ять дня вторження союзних американських и британских освободительных войск в северную Францию — от его друга Иосифа В. Сталина.

6. VI 44 г.»

Ми простояли коло того портрета чимало часу. Коляда прочитав мені цілу лекцію про те, як пишуться державні документи. В тих кількох Сталінових словах він вбачав цілу школу вищої дипломатії. Чому написано «в пам'ять дня», а не «в пам'ять о дне»? Бо нагадує телеграму, а телеграми завжди виразніші, в них відкинута все зайве, лишається суть. Чому не «высадка», а «вторжение»? Знову-таки вжито слово найточніше і найенергійніше. Висадитися можуть собі та й сидіти на березі, а коли вторглися, то просувайтесь далі. Не напи-

сано просто «союзницьких військ», а підкреслено «союзних американських и британських», щоб не образити ні того, ні другого союзника. І не просто «військ», а «освободительних», щоб не здумали за-сісти у Франції й на всіх територіях, які визволять від фашистів, навіки. Мовляв, іди проти фашистів, але не забувай, що ти визволитель, а не загарбник...

На прощання Коляда підвів мене ще до одної вітрини, де під склом лежала велика фамільна біблія Рузвельтів (голландською мовою, бо предки ФДР були виходцями з Голландії), книга була розгорнута на посланні апостола Павла до коринфнян, два рядки підкреслено, видно, рукою самого президента.)

— Що воно там підкреслено? — спитав я товариша.

— Переклад англійською вміщено збоку, — показав він.

Я прочитав англійський текст: слова мовби всі й знав, дотямити, що воно означало, не міг.

— Ану, скажи ти, чи правильно я зрозумів, — вдався я до хитрощів. Коляда переклав, умить зв'язавши всі оті слова, що ніяк не зв'язувалися в моєму мозку: «А тепер залишаються віра, надія, любов — оці три. А найбільша між ними — любов».

Любов у Америці може стосуватися будь-чого, окрім автомобільного руху. Тут панує ненависть, ворожнеча, боротьба, війна, смертельне змагання. Ніхто нікому не хоче поступитися, кожен прагне першим проскочити по шосе, першим прорватися до міста, першим влетіти в якусь вулицю. Ми теж піддалися цьому шалові й, повертаючись додому, перед самим Нью-Йорком, коли вже опинилися в двадцятип'ятимильній зоні, перескочили з дев'ятого старомодного шосе на швидкісне двісті тридцять восьме, вмить домчали до міста, але при в'їзді на Манхеттен, коли до збавчого драйву лишалося кілька сот метрів, влетіли в таке неймовірне скупчення автомобілів, що навіть геніально незворушливий Коляда безнадійно свиснув і почав розглядатися по боках, так наче хотів моргнути якій-небудь американочці за склом сусідньої машини. Машин було так: попереду півмиль-

йона, позаду мільйон, по боках — по сто тисяч. Нас міг винести звідси хіба що господь бог на крилах серафимів та херувимів або поліційний вертоліт, який кружляв над грандіозно безнадійною пробкою, мабуть, визираючи більш-менш вільні від машин вулиці, щоб хоч як-небудь зарадити безнадійній цій справі.

Залізні спини машин лисніли довкола, ніби панцирі якихось потвор. Враження таке, неначе потрапили ми на кладовище давно вмерлих тварин, безмежне й гнітюче, як безнадія. Ніщо не рухалося, ніщо не подавало ознак життя, тут убивалися всі бажання, зникали думки, нетерпляча злість не знаходила виходу, і ти заганяв її в глиб душі, бо навіть на свого сусіда по машині ліньки було її спрямувати. Ось де виразно бачив, що люди можуть ставати рабами машин, а машини, мов самодостатні жорстокі істоти, насолоджуються своєю залізною владою. Вони збилися в гігантський табун, їм приємно відчувати свою могутність, свою незнищенність, тому вони й не квапляться розскакуватися, не поспішають на бетонний лоток драйву, де їх відразу розприскає навсібіч, відбере їхню силу і їхню тупу впертість.

— Слухай,— сказав я Коляді,— але ж це безглуздя, отак стояти!

— Що ти пропонуєш?

— Ну... Що я можу пропонувати? Але ж ідіотизм.

— Згода. Але тут нічого не вдієш. В Америці сто мільйонів автомобілів, час від часу якась частина цих ста мільйонів збирається до купи, і тоді виходить отаке, як отут. Це ще нічого. Буває гірше.

— Гірше? Ми стоїмо вже, мабуть, годину — і надій ніяких. А за цей час звичайним трамваєм можна сто раз доїхати до нашого представництва.

— То ж трамвай. Американець любить машину. Машина дає незалежність. Точніше, відчуття незалежності.

— Ага. Відчуття є, незалежності чортма! А коли вони думають, дозволь спитати, і чи думають взагалі? Побудеш у двох-трьох таких заторах —

одуриєш назавжди. Скільки я оце дивлюся, вони або їдуть кудись, або ж стоять у заторах.

— Ти не думай, що вони марнують час у заторах. Справжні бізнесмени мають машини, обладнані радіотелефонами, і коли вранці, скажімо, попадають у ось такий трефік, то просто диктують своїм секретарям розпорядження по службі, укладають угоди, домовляються про зустрічі. Своєрідне життя в машинах.

— Життя? А коли ж людина може думати? Коли поцілує жінку? Коли прочитає книжку?

— Ну, жінок вони цілують у машинах, у них навіть є ціла категорія дітей, які зачаті в машинах. Це вважається цілком нормальним. Купують з машин. Ти вже бачив. Кінофільми дивляться з машин, є такі кінотеатри. В Гайд-парку ти міг бачити. А книжки? Я сам дивуюсь ще й досі, але американці, попри їхню машинізацію і байдужість до звичайних проявів людського духу, все-таки читають багато. Бестселери виходять у них по десять і по дванадцять мільйонів примірників кожен. Уявляєш: дванадцять мільйонів примірників! І це ж куплено й прочитано, бо тут видавці не друкуватимуть книжку, коли її не купують, а жоден американець не купить навіть щонайдешевшої книжки, коли не має наміру її прочитати.

— Може, купують для гарних полиць? — висловив я припущення. — Хіба в нас таких немає?

— Бестселери видаються в м'якій обгортці, так званий пейпер-бег, це для полиць не годиться, тільки прочитати й викинути. А полиці тут продаються в меблевих магазинах. З цінних порід дерева, підробки під усі відомі стилі, а головне — займають дуже мало місця, бо книжок на них немає, а намальовані самі корінці — Шекспір, Емерсон, Лонгфелло, Мелвілл... До речі, у нас не зовсім правильне уявлення щодо смаків нинішніх американців. Ота сорок друга вулиця, що на неї завезла нас Шірлі, то не зовсім характерно для пересічного американця. Секс, гангстеризм, смакування кров'ю і жахами — все це тут є, але чи воно має, сказати б, загальнонаціональне поширення, чи притаманне лише

окремим групам населення — ось у чім проблема. Вся Америка розокремлена на общини, угруповання, секти, просто гуртки людей, пов'язані з тим чи іншим, водночас уся Америка страждає від надміру технізації, від жорстокості машинного світу. Ось чому час від часу з страшною силою вибухає сум за втраченою сентиментальністю, за простими людськими почуттями. Цього не запримітиш, аж поки не з'явиться такий фільм, як «Love story»¹, де розповідається про кохання, трагічну смерть дівчини і де все це супроводжується музикою прозорою, простою, але такою, що бере за серце. У них тепер уже не модні пісні з завиванням, криками, грюками й стуками, найпопулярніші співаки Том Джонс і Енгельберт Хемффердінк співають щось задушевне, м'яке, ліричне, навіть старомодне. Але як шаліють від цього дівчата, жінки, як плачуть на концертах, як кидаються до співаків, щоб доторкнутися бодай до підшви їхнього черевика.

Тим часом ми все-таки вирвалися з пробки і крутилися серед заплутаних вуличок Гарлему, червоноцегляного, заваленого сміттям негритянського міста в самому центрі Нью-Йорка. Тут жили тільки чорні, тільки бідні, тільки упосліджені, це відразу впадало в око: і брудні, обірвані діти, і недбало зодягнені дорослі, нужденні старі, що сиділи на тротуарах, просто на асфальті, і убогі магазинчики, і безліч пішоходів, бо оті сто мільйонів машин якось не поширилися на цих мешканців. Коли ж якийсь і їхав у власному «понтіаку» чи «плімуті», то це скоріше пересувна купа металевого брухту: понівечене, побите, поіржавлене. Чому в цій неймовірно багатій, повній достатку країні, у місті, яке вважається найбільш американським з усіх американських міст, може існувати отаке упослідження людське, отакий бруд, отака убогість? І тяжкою насмішкою долунювали сюди ті слова апостола, що їх мені прочитав Коляда у тихому музеї Гайдпарку: «А тепер залишаються віра, надія, любов — оці три. А найбільша між ними — любов».

¹ «Історія кохання» (англ).

*

Високий, трохи пригорблений, у вільному темно-сірому (їх ще звать «мачок») костюмі, Громико спокійно перейшов зал Генеральної Асамблеї, став на мармурову трибуну ООН, подякував Трепчинському, який перед цим бездоганною російською мовою надав слово міністрові закордонних справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік, і своїм глухуватим, але незмінно молодим голосом промовив:

«Уже торік на сесії Генеральної Асамблеї відзначилися нові тенденції у взаєминах між державами, що йдуть назустріч устремлінням народів забезпечити міцний мир на землі».

Громико слухали, як нікого. Ловили кожне слово, дослухалися до щонайменшої інтонації, у цьому несподівано поєднувалися всі: друзі, вороги і навіть байдужі. Слухати, чути, запам'ятовувати!

«Радянська держава незабаром святкуватиме своє 50-річчя як Союз Радянських Соціалістичних Республік. У ленінській формулі державної єдності народів Радянського Союзу закладено могутній потенціал миролюбства».

«Для Радянського Союзу політика миру — це адекватне відбиття в сфері зовнішніх взаємин його внутрішньої соціалістичної природи. Наша країна в рішеннях XXIV з'їзду КПРС висунула програму миру і міжнародного співробітництва, що виражає, як це визначається повсюди, не якісь вузькі інтереси одної держави або групи держав, а сподівання всіх народів, усього людства».

Від Громико ждали головного: яка ж пропозиція Радянського уряду? Бо кожна сесія Генеральної Асамблеї — це насамперед пропозиції великих держав і передовсім Радянського Союзу, країни праці і миру.

І ось Громико переходить до найважливішого в своєму виступі:

«Радянський уряд всебічно обдумав питання про те, в якій формі було б найдоцільніше прийняти рішення ООН про відмову від застосування

сили в міжнародних взаєминах і заборону навечно застосування ядерної зброї.

...Радянська делегація від імені Радянського Союзу вносить на розгляд Генеральної Асамблеї такий проект резолюції:

«ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ,
відзначаючи, що відмова від застосування сили або загрози її застосування, проголошена в Статуті ООН і в цілому ряді інших міжнародних актів, знаходить дедалі ширше міжнародне визнання, *враховуючи* разом з тим, що й досі ще має місце застосування сили на порушення Статуту ООН і далі зберігається загроза застосування ядерної зброї,
керуючись зростаючим намаганням усіх народів виключити війну з життя людського суспільства і запобігти ядерній катастрофі, *виходячи* з того, що відмова від застосування сили і заборона на застосування ядерної зброї повинні стати законом міжнародного життя,
урочисто заявляє від імені держав — членів Організації, у відповідності з Статутом ООН про їхню відмову від застосування сили або загрози її застосування в міжнародних взаєминах і про заборону навечно застосування ядерної зброї,
рекомендує Раді Безпеки прийняти якомога швидше відповідне рішення, яким цій заяві Генеральної Асамблеї буде надано обов'язкової сили згідно з статтею 25 Статуту ООН».

Один наш письменник, побувавши на сесії Генеральної Асамблеї, у всеозброєнні словесної майстерності сказав про виступ радянського міністра: «Свіжий вітер ввірвався в тишу кабінетів з кондиційним повітрям, у засланий штучними килимами зал засідань Асамблеї, розвіяв камуфляж американської пропаганди». Я так зроду не скажу — куди мені! Ось сиджу, дивлюся на спокійне, зосереджене обличчя Андрія Андрійовича, відчуваю велетенську силу своєї Радянської держави, чую рідний голос і не можу вимовити бодай слово. А в письменника так воно й ллється: «Немов розчинили всі вікна і двері — і думи, й сподівання всіх континентів, усіх народів проникли в зал міжнародної організації».

Вікон, щоправда, в залі Генеральної Асамблеї нема, але однаково здорово сказано!

Тут аплодують лише президентам і міністрам закордонних справ. Все передбачено процедурою. Може, й тривалість аплодисментів точно визначена. Та тільки для представника Радянського Союзу тієї відміряної норми аплодисментів не вистачало, аплодисменти супроводжували Громико, поки він повертався на своє місце. Вони тривали й тоді, як він сів, і тоді, як до нього почали йти міністри інших країн, щоб подякувати за промову, потиснути руку, сказати кілька слів, може, й не вельми важливих на перший погляд, але сповнених, коли подумати, глибинного змісту. У широкому проході утворилася величезна черга з міністрів. Тут були наші друзі з соціалістичних країн, африканці в мальовничому національному вбранні, ставні араби, блідолиці південноамериканці, власне, вся Генеральна Асамблея, за винятком Ізраїлю, Китаю, Албанії та португальських і південноафриканських колоніалістів (от компанія!). А нам здавалося, ніби всі оці люди йдуть не до самого Андрія Андрійовича Громико, а до всіх нас. Та вони й справді йшли до нас, посміхалися, щось говорили, і я страшенно злий був на Коляду, що він своїм швидкісним методом не встиг ще навчити мене англійської мови так, щоб я міг не тільки вільно й легко розуміти те, що мені кажуть, але й належно відповідати. Чорти його бери, для таких високоврочистих хвилин чоловік повинен дещо знати, бо кому яке діло, чи ти майже дипломат на три місяці, чи на все життя!

А тоді, вже в Четвертому комітеті, ще раз довелося пережити мені високі хвилини захвату, коли виступав там керівник національно-визвольного руху Гвінеї (Бісау) й островів Зеленого Мису доктор Амількар Кабрал. Це саме за нього тривала кількаденна суперечка, а тепер він прийшов разом із своїми соратниками, всі були молоді, ставні, йшли через весь зал гордо, вишукано, інтелігентно, ніхто б не повірив, що вони недавно з джунглів, з боїв, з нещастя і вмирань, вони були бездоганно одягнені, в сліпучо-білих сорочках, з модними галстуками,

входили в комітет вже й не спостерігачами, а справжніми господарями своєї зеленої землі. Португальці, злякавшись цієї зустрічі, на засідання не з'явилися, зате прийшли делегати буквально з усіх комітетів, в залі не було місця для всіх охочих послухати Кабрала, люди стояли в проходах, попід стінами, відчинили з усіх боків двері, й люди товпилися в коридорах, так що усміхнені «секюритізи», які звикли до тиші, спокою, зачинених дверей, не знали, як їм бути.

Кабрал сів за стіл для спостерігачів, на нього спрямовано було світло прожекторів, він сидів, високочолый, схвильований, очі його горіли розумом і благородством, і я, дивлячись на нього, мимоволі пригадав отого привезеного португальцями, купленого й перекупленого, проклятого й заклятого так званого негра, отого сірого, слоноподібного чоловіка, оте жалюгідне ніщо, яке з'явилося тут мовби втілення ганьби людської і суцільної нікчемності, з'явилося, безмовне й безправне, лиш для того, щоб так само безмовно й безправно щезнути.

Ще не знав я тоді, що через три місяці отакий безнадійно зсірілий зрадник прониже чергою з автомата безстрашного Кабрала, пробравшись між вірних йому людей, затаївшись, як затаюється зрада, підступність, підлість.

Кабрал мовби передчував свою загибель від руки найманого вбивці. «Нині не обов'язково бути сміливим, — казав він, — треба бути чесним».

Ще він сказав: «Ми зазнали багато втрат і готові зазнати нових».

І ще сказав: «Ми не просимо незалежності — ми боремося за неї. Але водночас із боротьбою ми створюємо нове життя».

І нагадав мудрість свого народу: «Той, хто намагається сокрушити небо, лиш знівечить своє обличчя».)

Для нього рідна земля була небом, була найвищим і найсвятішим. Вона давала йому силу, давала міць його товаришам, навіть маленьким діткам. Трилітні гвінейські діти танцювали під пісеньку, складену теж дітьми:

Увага!
Португальський літак!
В укриття!
Літак сильний!
Але ми сильніші,
Бо живемо на землі,
Яка належить нам споконвіку.

— Тепер ти зрозумів призначення дипломатів? — спитав мене Коляда, коли ми їхали ввечері додому. — За один день такі два потрясіння, як промова Громико й виступ Кабрала, — для цього варто жити, я тобі скажу!

Я мовчав.

Приголомшений, беспорядний, безсилий перед високою політикою, перед якою все видавалося дрібним і мовби й непотрібним.

— Знаєш що, — нарешті порушив я мовчанку, — не треба мене агітувати. Ти ще молодий, як сказав би наш дядько Чемерис, якого ти не знаєш, а шкода. У Дмитра Череди теж є душа, хоч не всі визнають її існування і ніхто ще точно не встановив, де саме вона в нас ховається. Але я вмю почувати й відчувати. У майбутнє променисте — це раз. А друге: як добре бути передовим. Ти знаєш ці молодіжні пісні?

— Ні, — розгублено признався Коляда.

— Ясно. Ти надаєш перевагу Енгельберту Хемфердінку і Вознесенському. А я люблю музику, вірші, романи, де все написано і все зрозуміло з першого звука і слова. Розжовувати не треба. Твори для беззубих. Окрім того, мій товариш Євген цілий рік учився на дипломатичному факультеті, а опісля ми з ним гнали трубу, і він втаємничив мене в усі тонкощі дипломатії, які встиг збагнути за рік.

А з трибуни Генеральної Асамблеї тим часом промовляли міністри закордонних справ. Багато хто з них, не маючи що сказати, відмовчувався, деякі країни з часу свого вступу в ООН так і не подали жодного разу свого голосу, деяким і треба було б помовчати, а вони натомість перлися на високу трибуну й молили або ж дурниці, або й просто злочинні речі. Таким був і Аба Ебан, ізраїльський

«Александрес» (так звані фірми «для народу», тобто з доступними цінами), кожна з яких поставила тут бетонний, без вікон і будь-яких отворів (щоб не пробралися гангстери), окрім дверей, бункер на кілька поверхів, ці сліпі бетонні страховиська з'єднані між собою кілометровими бетонноскляними переходами, де так само, як і в універмагах, напхано безліч різних товарів, і ось людина, потрапивши сюди, забуває, хто вона й навіщо, де її початки і де кінці. Людина перетворюється на споживача, за ідеєю вона має насолоджуватися безміром достатку, їй пропонують, скажімо, не просто штани, а відразу тисячу штанів, кожна пара з яких не схожа на іншу, так само пропонують тисячі сорочок, сто тисяч галстуків, товари вже й не лежать на прилавках, а висять на невисоких штативчиках, мовби якісь химерні деревця, і ти блукаєш там, ніби в дивовижному безмежному лісі, на кожній гілці і на кожному листочку якого написано ціну, назву, ще якісь дані. Тисячі американців, приїхавши сюди машинами (по дорозі ми бачили на шосе десятки потрощених автомобілів, бо слизько), тиняються серед цих модерних джунглів, очі в них ошалілі, обличчя розгублені, руки хапаються відразу за все й ні за що зокрема, ніхто вже не знає, чого сюди прийшов, що йому потрібно, ніхто майже нічого не купує, тільки блукають сонно, ніби одурманені наркотиками, і враження таке, що вже несла їм вибратися звідси і вони так і помруть серед гір цих товарів. Самих тільки меблів у одному з універмагів кілька поверхів. Безліч різновидів диванів, крісел, ліжок, столів, цілих кімнат (такої споруди, як шифон'єр, тут немає, бо в квартирах скрізь вбудовані шафи-кюзики), квадратні кілометри килимів з усього світу і, ясна річ, американських синтетичних покриттів для квартирних підлог (найбожевільніших кольорів і фактури), світильники, кришталеві люстри, венеціанські дзеркала, умивальники, унітази, газові й електричні плити, сотні марок телевізорів, кухонь, мільйони замків і сигнальних систем для охорони помещ-

Кань, бо всі бояться грабіжників, давно вже забули про спокій і безпеку навіть у власному помешканні за десятьма замками. В іншому універмазі цілий безмежний поверх жіночих шуб, два поверхи жіночого взуття, ще кілька поверхів так званого Women's world, тобто жіночого світу; два поверхи світу чоловічого, — коли походиш серед усього цього безглуздо багатого світу, то починаєш ненавидіти себе, як найлютішого ворога, лиш за те, що заблукав сюди.

Кажуть, що це наслідки технічної революції. На першій стадії свого розвитку машинізація викликає до життя суцільний стандарт, зоднаковіння предметів ужитку й цілого життя, а коли настає епоха автоматизації, то тим самим відкриваються можливості для нескінченної різноманітності, яка людину приголомшує, засліплює й знетямлює. Починається так звана психологізація економіки, люди, які мають все необхідне для життя, але хочуть мати ще щось, починають ганятися тепер так само наполегливо й старанно за враженнями, досвідченнями, якимись невлотимими ефектами, як ганялися колись за звичайними предметами. І промисловість іде назустріч цим невлотимим потребам, продукуючи безліч різновидів тих самих речей, відповідно лиш упаковуючи, оформлюючи, забарвлюючи. Коли фірма «Філіпп Морріс» двадцять років тому випускала на ринок один гатунок цигарок, то тепер вона продає вже шістнадцять гатунків, магазини запропонують тобі понад двісті сортів мила й пральних порошоків, понад чотириста типів холодильників, триста сортів борошна, п'ятдесят сортів оливок. Стандарт і одноманітність зникають, вони ще панують хіба що в будівництві, яке не досягло сучасного рівня механізації, вдовольняючись серійністю. Повсюди панує різноманітність. Електроніка дає можливість з таким самим успіхом виробляти мільйони різних предметів, як давніше проста техніка уможливила виробництво предметів стандартних, однакових. Комп'ютери підраховали, що, зіставляючи існуючі типи, кольори й різновиди автомобілів на

конвейсрах, вже сьогодні можна випускати двадцять п'ять мільйонів абсолютно несхожих машин, так що кожний з двадцяти п'яти мільйонів покупців матиме мовби єдину машину в світі, не схожу ні на які інші. У Вашингтоні споруджено житловий будинок, спроектований комп'ютером. На 240 помешкань там є 167 різних моделей квартир, в цілому будинку нема двох однакових поверхів і немає жодної прямої лінії так само, як у людському тілі, яке всуціль складається з заокруглень і нерівностей. Авіакомпанія ТВА пропонує пасажирам на вибір реактивні лайнери, де можна мати все, скажімо, тільки французьке: їжа, напої, музика, книжки, преса, фільми і міні-спіднички стюардес. Можна вибрати «римський» варіант літака, тоді все буде італійське: спагетті, к'янти, римські тоги на чорнявих стюардесах.

І так повсюди, в усьому, такі закони цього суспільства широкого споживання, суспільства, яке дбає не про економію, не про більш-менш розумне витрачання багатств земних, не про необхідні обмеження, які власне, й повинні робити людину людиною, а лише про самовдоволення, про власну пиху. Здається, що тут перестали діяти всі відомі закони, встановлені природою й людьми, і що єдиним обмеженням для виробництва продукції й споживання, для цієї шаленої гонитви може стати людська уява. Але й тоді змобілізовано буде електронні машини, які зіставляють мільйонні комбінації вже існуючого і запропонують нові варіанти.

Ці думки постали вже згодом, після бесід з моїми досвідченішими товаришами, бо там, в отих відокремлених від світу бетонними непробивними стінами універмагах, я ні думати, ні почувати не міг, я тільки жахався отого надміру, отої зажерливості, з якою мало не ціла нація гарячково вишукує способи заспокоєння своїх найбезглуздіших забаганок, вигадуючи вже й не потреби, а примхи, ганяючись за невловимими приємностями водночас, як ще цілі континенти страждають від голоду, від убогості, коли навіть у цій же Америці, де, між

іншим, не побачиш жодного бездомного пса, повно бездомних людей, і в самому Нью-Йорку можна бачити, як уранці прокидаються на лавках Центрального парку закутані в поліетилен (від нічного дощу) бродяги, коли ж підеш пішки до ООН, то на Хаммаршельд-плаці, площі, відведеній для демонстрацій перед ООН, неодмінно привітають тебе позіханням кілька таких упосліджених, які найменше думають про всі оці універмаги й завали товарів у стогектарних залах.

Лічу дні й жду від тебе звісток. Попереду ще ціла вічність, камінно-тяжка й незносна, з причин, про які я тобі оце трохи розповів. Але треба кріпитися, виконувати свою місію, як каже Коляда.

Обіймаю тебе й цілую через океан простору. Твій Дмитро».

*

І нарешті настав день, коли мав виступати стипендіат Української РСР товариш Дмитро Черєда, бо Станіслав Трепчинський вів сесію без отої понурої одноманітності, коли всіх називають «містерами», він був нашим товаришем і підкреслював це щоразу, надаючи нам слово, переходячи з французької, якою найчастіше послуговувалися, або з англійської на російську, і голос йому звучав тоді з особливою урочистістю:

— Слово має стипендіат Української Радянської Соціалістичної Республіки товариш Дмитро Черєда.

З усією притаманною нам скромністю і гострим відчуттям реальності, поклавши руку на серце, давайте відразу скажемо, що виступ цей мав у собі від Дмитра Черєди хіба що темперамент і стрімливість у читанні, словесна ж його насиченість, інтелектуальна інструментовка, всі оті хитрі слівця, що їх Дмитро Черєда довго тренувався вимовляти,— то все від Коляди, скромного, тихого, прекрасного хлопця, а по сумісництву талановитого журналіста-міжнародника.

Отож маємо трохи вкорочений виступ Дмитра ЧЕРЕДИ.

«Шановний Голово!

Шановні делегати!

Колись, за часів Лівінгстона, Африка уявлялася всьому світові континентом загадок. Тепер так само загадковими повинні уявлятися пригніченим африканцям Анголи, Мозамбіку, Гвінеї (Бісау), Намібії континенти стародавніх цивілізацій: знищивши рабство у себе вдома, вони вперто не бажають розлучатися з його залишками на землі Африки. По іронії долі на тій самій річці Замбезі, по якій у свій час пройшов великий англійський мандрівник, португальські колонізатори ведуть спорудження комплексу Кабора-Баса, мета якого увічнити панування європейської меншості над мільйонами африканців, а британські співвітчизники Лівінгстона, що колись зажив найвищої любові усіх місцевих племен, серед яких він побував, затьмарюють його пам'ять злочинним ставленням до долі народу Зімбабве і, відкинувши будь-який сором, вступають у змову з режимом Сміта.

Важко збагнути, на що сподіваються колонізатори. На допомогу одностумців? Але дедалі менше залишається відвертих прибічників колоніалізму на землі, хоч слід сказати, що приховані їхні покровителі навіть у цій високій організації намагаються іноді потопити питання про деколонізацію в нескінченних дебатах з процедурних питань.

Може, колонізатори ще мріють про чиєсь співчуття? Але хто може співчувати беззаконню?

Вони ще чіпляються за якесь своє право, намагаючись відродити часи, які минули без вороття, часи рабства, ганьби, дикості, забуваючи про те, що всі історичні докази втрачають свою силу, коли біля їхніх початків стоять беззаконня й насильство. Похмурим середньовіччям війнуло на нас під час виступу в загальній дискусії представника Португалії. Тоді, як його країна топче людські права, він має зухвалість, коли не сказати більше, називати ООН організацією без права й порядку. Він забув, у якому столітті живе. Він мовби зіско-

чив з корабля Васко да Гама й з мушкетом у руках стверджує своє право завойовувати, пригнічувати, експлуатувати. Він хотів би, щоб світ стояв на місці, як і п'ятсот літ тому. Він хотів би знову відродити ті часи, коли люди боялися нового, не вірили ні в які зміни, коли синові заборонялося зрушувати з місця камінь, покладений батьком, а людей, які пробували збагатити людство бодай лише словом, спалювали на вогнищах. «Нема нічого на світі такого, чого не було вже колись» — так тоді говорили сильні світу.

Та часи ті минули без вороття. І португальським, та й усім іншим колонізаторам давно треба було викинути з голови мрії про silver and silk Ships — кораблі із сріблом та шовком, і назавжди відмовитися від безплідних спроб винайти машину часу, яка б відкинула світ на сотні років назад.

І коли представник архаїчної колоніальної держави звинувачує нашу організацію у безправстві, намагаючись згадати найстародавніші кодекси, то ми могли б нагадати йому один з капітуляріїв Карла Великого (45 з capitulare ekklesiasticum): «Негідні люди не мають права звинувачувати. Коли комусь доведено, що він сказав неправду, він позбувається права говорити вдруге».

Розбалакуючи про право, про незаконність національно-визвольних воєн, колонізатори, підтримувані імперіалістичними державами, водночас удаються до безперервних збройних дій, спрямованих на пригнічення законного прагнення народів колоній до свободи й незалежності. Спеціальний комітет, місія Комітету двадцяти чотирьох, Четвертий комітет та інші органи ООН зібрали величезну кількість документів про звірства колонізаторів, про концтабірну політику на африканських землях, про страти, катування, про початок знищення природного середовища — цей акт новітнього варварства, який став можливий завдяки використанню науки не на користь, а на шкоду людині. Щодень збільшуються кількості звинувачень. Їх уже цілі гори. І все одно вони не можуть нама-

лювати вичерпної картини того, що сьогодні відбувається в Анголі, Мозамбіку, Гвінеї (Бісау), Намібії. Бо ніхто неспроможен описати неволю бодай одної людини. Що ж можна сказати, коли мова заходить про цілі народи, які страждають під колоніальним гнітом, зазнають щоденних і щогодинних принижень, знущань, звірства?

Нема такої сили, яка могла б зупинити законну боротьбу народів колоніальних територій за своє визволення. Боротьба ця шириться й набуває сили щодня. Посилюють збройну боротьбу проти стоп'ятдесятитисячної армії колонізаторів народи португальських колоній. Помітною подією в їхній боротьбі стали відвідини місіїю Комітету двадцяти чотирьох визволених районів Гвінеї (Бісау). Трос мужніх людей, представники Еквадору, Швеції й Тунісу, що ввійшли до складу місії, відвідавши визволені райони Гвінеї (Бісау), зробили незаперечний висновок про те, що борці національного визволення ефективно контролюють великі райони Гвінеї (Бісау) і що лише національно-визвольний рух ПАІГК має право промовляти від імені народу цієї волелюбної африканської держави.

Наслідки місії ствердили правильність тенденції, що окреслилася останнім часом: запрошувати учасників руху Опору як єдино повноважних представників своїх країн для виступів од імені народів своїх країн у спеціалізованих установах і органах ООН, коли розглядаються питання, які стосуються до колоніальних і несамоврядних територій.

Четвертий комітет Генеральної Асамблеї зробив перший рішучий крок: представники національно-визвольних рухів запрошені взяти участь у роботі комітету як спостерігачі. Ми вислухали полум'яний виступ генерального секретаря ПАІГК Амількара Кабрала і заступника голови Фронту визволення Фрелімо Марселіно дос Сантоса. Це були голоси Африки, яка бореться, тих її народів, що гідні посісти тут місце повноважних членів і повинні посісти це місце в найближчому майбутньому.

Ми намагаємося зодягати свої заяви в поштиву форму — це прекрасно. Та чи не забуваємо ми водночас про необхідну твердість? Повторення слів «на жаль», «з сумом» ще нікому нічого не давало, крім незначного морального задоволення для того, хто говорить. Нас ніхто не позбував обов'язку приймати рішення, діяти. У цьому наше завдання, наше покликання. Послідовно борючись проти колоніалізму, апартеїду, проти геноциду, ми відстоюємо найвищі цінності в цьому світі: права людини, її гідність, її надії.

Доки на землі в кайданах колоніального рабства перебуває бодай один народ, ми не можемо заспокоїтись.

Ми глибоко переконані, що спільні зусилля всіх членів ООН, які виступають проти колоніалізму за якнайшвидше здійснення Декларації про деколоніалізацію, повинні принести наслідки, і боротьба колоніальних народів за свою свободу при активній міжнародній допомозі й підтримці неминуче увінчається успіхами. Час остаточного й цілковитого зникнення колоніалізму набагато ближче, аніж це уявляють собі расистські верховоди в Преторії й Солсбері і колонізатори в Ліссабоні. І ми вже бачимо той день, коли останній колонізатор вимушений буде слідом за шекспірівським Просперо вигукнути: *And my ending is despair* (І кінець мій безнадійний)».

*

На заводі такої довгої промови ніхто б не став слухати. Надто ж оті попідкидані мені Колядою для солідності іншомовні слівця — тут би просто знизали плечима, навіть Держикрай, мабуть би, скривився і повчально промовив: «Це не зовсім прекрасно».

(Але ООН є висока організація, і вона потребує високих слів.)

І коли б мені справді пощастило там виступати, я виступив би саме так. Бо цю промову виголошував,

ясна річ, не Дмитро Череда, який мав вдовольнитися лише роллю стипендіата ЮНЕСКО, а один з наших дипломатів, що мав відповідні повноваження.

*

Третій жовтневий лист до Валерії:

«Мила моя і недосяжна!

Як ти вже здогадуєшся, пишу тобі з Америки, на американському папері, американським чорнилом, сидючи на американським стільці, дивлюся в американське вікно, бачу американський прапор, бо навпроти нас поліційна дільниця і притулок для дефективних, це установи офіційні, й над ними завжди майорить державний прапор.

У бібліотеці представництва безліч книжок. Коляда, лежачи за звичкою на ліжку, читає собі Чехова, а я крадькома зазираю йому через плече й виписую для тебе: «*Я* уже починаю забувати про дом с мезонином, и лишь изредка, когда пишу или читаю, вдруг ни с того ни с сего припомнится мне то зеленый огонь в окне, то звук моих шагов в поле ночью, когда я, влюбленный, возвращался домой и потирал руки от холода. А еще реже, в минуты, когда меня томит одиночество и мне грустно, я вспоминаю смутно, и мало-помалу мне почему-то начинает казаться, что обо мне тоже вспоминают, меня ждут и что мы встретимся... Мисюсь, где ты?»»

Ці слова я дарував би всім, хто їде далеко, хто їде надовго, хто розлучається з найдорожчими людьми, а тепер дарую сам собі й тобі.

Сьогодні рівно місяць, як я в Америці. Вже надивився американських прапорів, наслухався американського гімну, який американці співають щоразу при найменшій нагоді, співають старі й малі, і голоси в них дрижать, і на очах сльози від гордощів за свою велику, багату й прекрасну землю. (До речі, приплив патріотизму, як я помітив, тут прямо пропорційний достаткові. У багатих

прапорів більше і розміру вони так само більшого; над особняками й замиськими віллами майорять цілі полотнища. У бідняка ж іноді тільки й місця для національного прапора, що ззаду на штанях). Для мене цей місяць видався тяжким, а ще ж цілих два, що дорівнює вічності. Дні тижня сповнені клопоту засідань і нескінченності вечорів, заповнюваних то походами в кіно то в театри, де п'єс, як ми звикли те розуміти, не побачиш, а йдуть самі «мюзікли», тобто щось на кшталт оперетки. Зарудний і Коломієць померли б тут з голоду, бо драм ніхто не ставить. Телевізор дивитися незмога, бо з ранку до вечора по всіх тринадцяти програмах, перериваючи кожні п'ять хвилин будь-яку передачу (навіть виступ президента), рекламують все те, що випускає американська промисловість і на чому хочуть заробити американські торговці: пральні порошки «Еджекс», «Деш», «Містер Клін», пиво Рейнголда, подорожі на Багамські острови, автомобілі «Меркурій», електричні бритви «Ремінгтон», каліфорнійські виноградні вина, синтетичні килими Кодел, жіночу білизну, паперові серветки, кишенькові контейнери для підбирання того, що може загубити під час прогулянки на вулиці ваш собачка, холодильники, пральні машини, кольорові телевізори «Сільванія», — все те, що потрібне леді і джентльменам, і те, що нікому не потрібне, але може пригодитися або просто справити приємну несподіванку тому, хто витратить на нього якусь там кількість доларів. Передачі, перервані рекламою, дратують безмірно, хоч вони й без того дратують своєю нудьгою й одноманітністю, бо тут на кілька років запущено серії, скажімо, про хвацького молодика з дико-го Заходу, який перемагає всіх, хто стає йому на шляху; про рішучу молоду жінку, яка розправляється з шпигунами, агентами, маньяками, паралітиками, вбивцями, гангстерами, з самим господом богом; про самодіяльного детектива, який розслідує щонайзаплутаніші вбивства; про домашню господиню, яка щодня вигадує способи, як обдурити свого чоловіка й влаштувати побачення з своїм

бойфрендом-коханцем. Окрім детективно-пригодницьких серій, програми тут такі нудні й старосвітсько-добропорядні, що навіть наші відставники й пенсіонери не мали б до чого прискіпатися. Кажуть, що тут усі програми контролює спеціальна церковна рада, там сидять столітні бабусі в окулярах і в каптурах, мають у руках величезні ножиці й вирізають усі кадри, які здаються їм неморальними. Дикторш гарних телебачення не має, фільмів з вродливими актрисами не показують зовсім (іди в кінотеатр і плати за красу гроші!), коментатори якісь літні, розшарпані,— щоб більше довіри, бо тут на кожному кроці намагаються залізити людині в душу, здобути її довір'я, тоді вона стає добра, слухняна, покладиста.

Стандартизація нашого часу кінчається щосуботи, коли добрий наш глава делегації вигадує для нас щось цікаве. Останньої суботи це була поїздка до Вашингтона. Ми вибралися з дому о п'ятій ранку, бо дорога далека, цілих чотириста чи й п'ятсот кілометрів, а в Вашингтоні хочеться побачити якомога більше. (З Нью-Йорка виїздимо через тунель Лінкольна, прокладений під дном ріки Гудзон) Тунель не прямий, а якийсь загнутий так, що його кінця не видно, і враження таке, що він ніколи не скінчиться і ти так і залишишся під дном цієї похмурої ріки. Але вириваємося й відразу попадаємо на так званий Нью-Джерсі тернпайк, себто автостраду штату Нью-Джерсі. Закони тут такі: чия автострада, той і здирає з тебе гроші. При в'їзді на тернпайк стоять такі собі мовби шибениці, поміж двома стовпами має проїздити кожна машина, там у будці сидить чоловік, який дає водієві велику картку, всіяну цифрами. Картку маєш здати там, де з'їздитимеш з тернпайку. Тоді полічать, скільки миль ти проїхав, і візьмуть відповідну плату. Звернути з автостради не можна. Перше — це те, що земля довкола — ліси, луки, поля — належить комусь, все Private Propriety, тобто приватна власність, і ступати туди ногою не маєш права, а друге: сама адміністрація автостради не хоче, щоб ти втікав з асфальту, не заплативши, тому

тернпайк (як і всі шосе в Америці) обгороджений в обох боків сталевую сіткою. Перші п'ятдесят миль їхали по території штату Нью-Джерсі в темряві, хоч, власне, темрява була десь, тут сяяли мільйони електричних ліхтарів, все довкола горіло, диміло, смерділо — суцільні заводи, заводи, якийсь жовто-зелений жах і кінець світу, нічого живого довкола, навіть океан, який підходить з лівого боку до тернпайку, видається великим смердючим болотом від безлічі хімічних і нафтоочисних заводів. Дорога дванадцятирядна, в один бік шість рядів, шість рядів—зустрічний потік. Жодного перехрестя до самого Вашингтона, жодного світлофора, жодної зажимки, через кожний кілометр мости й віадуки, мостів тут стільки, як у цілому світі, складеному до купи. Все це дає змогу їхати так швидко, як тільки може мчати твоя машина, хоч обабіч шосе час від часу поставлено таблиці з написом «Speed limit», тобто обмеження швидкості і швидкість не дозволяється більша за сто кілометрів на годину, коли ж поженеш швидше, то поліція, яка стежить за рухом з допомогою радара, може зняти тебе з траси. Ми гнали й не дуже, але десь на половині путі нас наздогнала поліційна машина й засигналіла, щоб ми зупинилися. Зупинитися тут важко, бо ті, що їдуть позаду, можуть врізатися тобі в багажник на швидкості в сто кілометрів, і тоді буде не дуже весело (до речі, на багажниках машин тут пишуть: «Цікаво: коли я раптово зупинюся, чи зупинишся й ти?»). Але Коляда — водій досвідчений, він поволі змінив ряд, зменшив швидкість, пригальмував, а вже тоді став, так що поліцейський, який зупинився відразу, мав нас наздоганяти.

Коляда вийшов з машини, я залишився сидіти, тільки відчинив двері. Поліцейський виявився здоровенним хлопцем, досить вродливим, усміхненим, якимсь просто радісним, хоч радіти й не було чого, бо вся його заслуга була в тому, що затримав машину з дипломатичними номерами.

Вони з Колядою обмінялися кількома словами по-англійськи, тоді поліцейський несподівано сказав по-українськи:

— Мої тато й мама з Юкрейн, а я ненавиджу комуністів.

— І ви зупинили нас тільки для того, щоб сказати про це? — ввічливо поцікавився Коляда.

— Але ж ви перевищили швидкість.

— Ви бачили, що в лівому ряді всі машини їхали швидше за нас.

— Радар показав на вас, — уперто стояв на своєму поліцейський.

— Дякуємо за турботу про нашу безпеку, — вклонився Коляда.

— Я вимушений попередити, що зніму вас з термпайку, коли ви знову перевищите швидкість, — погрозив охоронець порядку й безпеки.

— Ми намагаємося не перевищувати, — з холодною ввічливістю запевнив його Коляда.

Вашінгтон чимось скидається на Київ. Так само багато зелені, простору, море повітря. Тут не смердить автомобільними газами, як у Нью-Йорку (йдеться про центр Вашингтона, де люди здебільшого ходять і дивляться), в повітрі розлито пахощі лавру, цвітуть олеандри, серед густої зелені трави й сріблястих озер білють споруди Капітолію, Білого дому, пам'ятники Вашингтону (гігантський білокам'яний «олівець», що просвердлює небо над столицею), Лінкольну, Джеферсону. Ясна річ, ми відразу кинулися до Білого дому. Там багатотисячна черга, бо пускають екскурсантів лише з 10-ї до 12-ї години. Як дипломатів, нас пустили перших, поза чергою, а в Білому домі, щойно ввійшли, ждала нас несподіванка: фотографії після подорожі президента до Радянського Союзу. Фотографії, де Брежнев і президент підписують угоди між Радянським Союзом і США, серед фотографій ще одна, де дружина президента у київському Палаці піонерів, а поруч з нею в рожевому костюмчику усміхнена й вселюдськи добра наша українська жінка! Йй-богу, варто було приїхати так далеко і терпіти самотність та ностальгію, щоб побачити в Білому домі стільки рідного! Головне, що всі, хто йде на екскурсію до Білого дому, бачать передовсім Москву, Кремль, Брежнева, Київ, нашу добру радянську жінку, а

вже тоді саму резиденцію президента США. Екскурсоводи тут наймаломовніші в світі. Суто американська діловитість: «Ця кімната називається зеленою, бо в ній стіни зеленого кольору. Прошу перейти до подальшої кімнати. Ця називається червоною, бо має червоні стіни. Тепер перейдемо далі. Ця називається овальною, бо має овальну форму». В такому дусі триває ця швидкісна екскурсія, та інакше тут, мабуть, і не можна, бо як же ти пропустиш крізь ці зали й кімнати за відведені на екскурсію дві години оті тисячі людей, що юрмляться коло штахетів Білого дому (Білий дім все-таки має загорожу на відміну від усієї необгородженої Америки).

За річкую Потомак зеленіють круті пагорби (Арлінгтонського кладовища, місця, де має право бути похований кожен американський солдат, хоч де б він загинув). Хтось вигадав цей закон досить передбачливо, бо ж американцям ще, здається, не доводилося за останні сто років битися на власній землі, вони надають перевагу війнам десь далеко, «обороняють» Америку на відстані. Кожному солдатові відведено шматок землі, білий стовпець, номер — і все. Для старших офіцерів — іменні надгробки. Для генералів навіть пам'ятники. Але все це тоне серед тисяч стовпчиків, з яких сила-силенна «свіженьких» — з В'єтнаму. Ми пішли подивитися могили братів Кеннеді. Джон лежить під сірою плитою, поряд — малі його діти-близнята, які народилися в серпні того ж 1963-го, коли його вбито, і вмерли через три дні після народження, бо Жаклін замучила себе в час вагітності (а отже, і дітей) дістою. Роберт лежить під малесенькою квадратною білою плиткою, і за три метри від плитки в зеленій траві стримить біленький хрестик. Біля Джона горить вічний вогонь, біля Роберта — партерний водограй, зроблений так, що вода переливається, загинаючись униз, мов нескінченний сувій прозорого шовку.

Тоді їздили по Вашингтону, дивилися пам'ятники президентам і Шевченкові. Шевченко стоїть коло бензоколонки на периферійній вулиці, з одного боку — бензоколонка, з другого — бар з голенькими

дівчатками, котрі саме вискочили на вулицю, щоб глянути на автомобільну катастрофу, яка сталася, щойно ми туди під'їхали (на щастя, цього разу не з Колядою). Ніхто не знає, що воно за бронзовий чоловік стоїть між цими двома закладами, навіщо він там стоїть і ким поставлений. Чомусь видалося мені, що «земляки», які втулили сюди постать Шевченка, вирішили відправити його в ще одне заслання, тепер уже по смерті.

У Конгресі ми відвідали засідання палати представників і сенат. У суботу засідання теж відбуваються, бо американські парламентарії страшенно заклопотані люди. Ми це могли зауважити, сидячи на балконах для відвідувачів і спостерігаючи, як конгресмени й сенатори блукають по залах, сидять, читають газети, перемовляються, курять, головне ж зовсім не слухають ораторів, які відтарабанюють свої промови, дякують за увагу і відразу приєднуються до тих, що ходять, говорять, курять і не слухають.

Сподобалося мені те, що переважна більшість конгресменів і сенаторів молоді хлопці. А може, це погано, коли взяти до уваги, скажімо, мою несерйозність.

Коляда не втерпів, щоб не затигти мене наприкінці в Національну галерею. Галерея міститься в досить показному сірому будинку, спорудженому зі смаком і розумом, набита вона скарбами, яким, здається, немає ціни, хоч усе куплено за гроші мільйонера Меллона, який подарував картини американському народу (примушуєш мільйони людей працювати на своїх заводах, а тоді даруєш цьому ж народові ним зароблене, щоб ускочити в безсмертя!♦).

Картин тут море! Самих французьких імпресіоністів залів з дванадцять чи п'ятнадцять, цілий зал Рембрандта, зал Рубенса. Коляда тягнув мене через усі зали, щоб показати мені художника, якого він найбільше любить і про якого я ще ніколи й не чув,—Ель Греко. Мабуть, картини Ель Греко вважалися тут найціннішими, бо їх вмістили аж у тупиковому залі, звідки вкрасти найтяжче (а тут кра-

дуть, аж гуде!), картин було лише чотири, дивного ж у них, як на мене, то тільки те, що людей Ель Греко малював так, ніби вони протягнуті крізь волоочильний стан: тонкі, прогонисті, довгі. Коляда пояснив, що художник хотів цим передати ідею прагнення людини до бога, на що я відповів йому, що дерева, виходить, набагато ліпше виконують цю функцію: вони ростуть аж он які високі і з набагато більшим успіхом з'єднують землю і небо, аніж оті видовжені хлялі ельгрековські постаті святих і мучеників.

— Дозволь з тобою не погодитися,— сказав мені з холодною дипломатичною ввічливістю Коляда, і я не став сперечатися, згадавши, що він же мене повинен ще довести до Нью-Йорка, а дорога далека, машин багато, не треба нервувати чоловіка.

У неділю з нашим главою делегації поїздили по Нью-Йорку. Були в Гарлемі, в Китайському районі, в Грінвіч-Віллідж. Нью-Йорк — це мов сендвіч різних рас, народів, племен. Уже в 1643 році, коли місто звалося ще Нью-Амстердам, його п'ятсот мешканців розмовляли на 18 мовах. Нині тут 75 національностей, друкуються газети на двадцяти трьох мовах. Кажуть, що тут євреїв більше, ніж в Ізраїлі, італійців більше, ніж у Римі, пуерториканців більше, ніж у Пуерто-Ріко, ірландців більше, ніж в Ірландії, тільки китайців все-таки менше, ніж у Китаї, хоч і тут вони вибудували цілий свій власний маленький Китай, у якому нічого немає від Америки: червоні ліхтарики, ієрогліфи, порцеляна, качка по-пекінськи, велосипеди, східні пахощі. А Грінвіч-Віллідж — це вже Європа, богемна молодь зробила тут собі притулок, ніби паризькі художники на Монмартрі. В італійських кварталах все під Італію: тракторії, вино, спагетті, піцца, яка заповонила всю Америку (це тонкі коржі, запечені з томатом, або з грибами, або з рибками, або ще з якимись італійсько-сіцилійськими присмаками). У німецьких кварталах пивні бари, «Берлін-бар» і «Бремен-хауз», «Гейдельберг-ресторан», в якому хазяїном колишній командир гітлерівського підводного човна, куди

євреїв і негрів не пускають, де й досі цілоденно лунають тільки фашистські гімни й марші. Хмарочоси височать над Нью-Йорком як свідчення й символи американізму, а між ним внизу всуціль все забито наслідуваннями європейського й азіатського, старих материків, і все якесь не справжнє, синтетичне, сумно-жалюгідне.

Ще був я на нью-йоркській біржі, де вариться капітал усього світу, а більше ніде не був. У Нью-Йорку спокійно, коли не зважати, що пограбували помешкання іорданського представника в ООН, щодня вбивають по кільканадцять чоловік, грабують банки, квартири, музеї, страхові товариства й окремих громадян в необмежених кількостях, спалюють по кілька будинків, а то й цілі квартали, розбивають безліч машин. Але це нас не обходить, бо ми маємо дипломатичний імунітет і живемо спокійно, коли це слово можна вживати для тих, хто опиняється в Нью-Йорку. Хочу, щоб ти жила спокійніше за мене і думала про мене так, як я про тебе. Цілую тебе, твій завжди Дмитро».

*

Відіслав до Валерії лист, а з ним і свою душу. Як сказав поет: «І розлука встає як жах». Але він же сказав і таке: «Я стримаю серце своє, українське розхристане серце».

Стримуватися важко. Традиційні наші супротивники виступають з трибуни ООН ввічливо, стримано, лагідно, всі сходяться на думці про корисність діалога між соціалізмом і капіталізмом, між Сходом і Заходом, про встановлення контактів, про усунення причин для конфронтації, американські газети жваво обговорюють перспективи торгівлі між Радянським Союзом і США, настає нова ера у взаєминах великих держав, торгувати, а не воювати, розбрюватися, домовлятися, знаходити спільну мову. А тим часом на трибуну Генеральної Асамблеї піднімається представник соціалістичної країни — китайський дипломат і, демонструючи невгавне гро-

мослів'я, випиваючи цілу каністру води, потрясаючи руками, меле страшенні дурниці про радянські пропозиції, висловлені Громико, знаходить у них те, чого насправді немає, лякає якимись загрозами, на щось натякає, і стає соромно за цього чоловічка і за тих, хто його послав сюди з такою промовою. Не сподіваючись на рясні оплески, промовець подбав, щоб у залі засіло сотні зо дві китайців у своїх традиційних синіх вбраннях, самовдоволено посміхаючись, він збирає щедрий урожай їхньої ляпантини, ще раз сьорбнувши оонівської води, спускається з трибуни, сідає на своє місце і жде міністрів, які повинні підійти й потиснути йому руку, дякуючи за «блискучу» промову. Кілька дипломатів справді підходять до китайця, але їх так мало, що церемонія з урочистої перетворюється на посміховисько. Я згадую, як уся Генеральна Асамблея товпилася цілої півгодини, щоб потиснути руку Громико, і аж тепер розумію, як то добре бути радянським дипломатом.

Нам симпатизує весь світ, нам симпатизує Америка.

Шірлі, мов уособлення Америки, стрибливо підходить до нас з Колядою у перерві між засіданнями й запрошує на родинне свято.

Родинні свята тут намагаються пристосувати до вихідних, бо в будні Америка працює. Вимирають цілі дільниці й міста, на вулицях не побачиш жодного перехожого, у ресторанах і кафе панує пустка, і лиш знудьговані кельнери поправляють на столах скатерки. Щоправда, шосе забиті мільйонами машин упродовж цілого тижня, а в Нью-Йорку по Лексінгтон і Медісон-авеню завжди штовхаються тисячі американок, бо там найбільше модних магазинів. Але трудова Америка впродовж п'яти днів тижня наполегливо працює, і хоч сторонньому це якось не впадає в око, варто лише вам опинитися десь о п'ятій по обіді в районі хмарочосів Емпайр стейт білдинг, Пан-Ам, Дженерал-моторс, уолл-стрітівських контор і офісів, як вас зметуть нескінченні натовпи службовців, що в шаленому поспіху мчать до станцій метро, до зупинок автобусів і просто розприс-

куються по бічних вулицях, так ніби щодуху прагнуть відбігти якомога далі від тих місць, де вони віддавали комусь своє вміння, здібності, терпіння і час. Ось тоді й побачиш, як щільно натоптани всі хмарочоси людом! Компанія Емпайру, стурбована, що будинок її перестав бути найвищим у Америці, негайно видрукувала в «Нью-Йорк Таймс» повідомлення про намір добудувати до свого білдінга ще кільканадцять поверхів, аби полишити позаду всіх ймовірних конкурентів, однак у неї виявилось одне утруднення, якого вона ще не змогла усунути. Утруднення — нестача води десь між четвертою і п'ятою годинами по обіді, коли у всіх офісах кінчається робота й службовці кидаються до туалетів мити руки. Відучити американців мити руки по роботі якось нікому не спало на гадку, а настанчити води насоси не можуть, бо ж у Нью-Йорку не один Емпайр стейт білдінг. Так само, видно, попри мільйони легкових автомобілів у Америці, не всі тут мають машини, а ті, хто має, залишають їх на стоянках, бо по манхеттенських стрітах в часи пік на машині не проб'єшся. Тому в такий час у нью-йоркське метро ліпше не потикатися. Там панують усі війни людства, переселення народів, землетруси, кінець світу, глобальна катастрофа. Відлітають гудзики, ламаються ребра, вибиваються зуби, неймовірний стиск, лайка, биятики спалахують то там, то тут. На вузьких, затовчених людом платформах валяються під ногами алкоголіки й наркомани, станції мають по шість і по вісім ліній, все це переплутане, засмічене, запльоване, вагони метро з дня спуску під землю жодного разу не були миті, і деякі ось уже їздять так сімдесят років, являючи собою найзапацьореніші штуківини на земній кулі. У самих вагонах усі стінки обписані закличками, які повторювати соромно навіть у темряві; робиться це надзвичайно просто: молоді хлопці вирізують трафарети, купують аерозольні фарби, трафарет прикладають до стінки, натискується кнопка, фур-р! — і напис готовий, можете читати й насолоджуватися.

Правда, у вихідні легше. Та ми мали машину, Шіріл теж мала свого біленького жучка, тому не

вдалися до послуг метро, а в найближчу суботу двома машинами поїхали до Квінса, де мешкав батько Шірлі — Уолтер Сеф'юртлу, робітник автомобільного заводу компанії «Дженерал-моторс» у місті Елізабет, штат Нью-Джерсі. Звучить це мовби якась інша країна, насправді ж штат Нью-Джерсі починається відразу за Гудзоном, щойно ви проїхали Лінкольн-тунель, а Елізабет від Нью-Йорка — двадцять п'ять миль, година їзди, а по вільному шосе й півгодини, хоча поняття «вільне шосе» в Америці не існує і в найближчі сто років не існуватиме. Що буде далі — подивимося, бо я сподіваюся жити довше: футурологи обіцяють після двохтисячного року продовжити життя всіх людей як мінімум до ста п'ятдесяти років. Я ж мінімумом не вдовольняюся, прошу максимуму.

Квінс — це вже по той бік Іст-Ріверу, за мостом, за брудом Брукліна і безнадійними цегляними нагромадженнями Бронкса, — це велетенське місто з двохмільйонним, а може, й трьохмільйонним населенням, з усіх нью-йоркських районів цей район має площу найбільшу, тут, мабуть, найбільше парків і зелені, найбільше приватних будиночків, хоч водночас, мабуть, найбільше заводів, смітників, звалищ. Тут стадіон, де щосуботи змагаються новітні гладіатори — американські футболісти, в своїх космічних обладунках зовсім не схожі на наших метких турянчиків і пузачів; тут навіть колись найбільший аеропорт Ла Гардія, названий так на честь колишнього мера Нью-Йорка. Мешканець Манхеттена або Брукліна в Нью-Йорку, коли ви спитаєте його, де він живе, відповість, що на Манхеттені або в Брукліні. Мешканець Квінса ніколи не скаже, що його домітка в Квінсі, — він скаже, що живе в Уайтстоунбрідж, Холліс або в Озон-парк. Бо Холліс — це, поза Манхеттеном, найбільше скупчення магазинів між Ямайка-авеню й 165-ю стріт, це багаті особняки в стилі ранчо, улюблене місце для поселення службовців ООН. [Озон-парк — це ділянки з невеличкими, потопленими в зелені будиночками й дорогими апартаментами для багатих людей, а Уайтстоун — це не старі фабрики й заводи, що димлять

тут ще з дев'ятнадцятого століття, а насамперед район приватних будиночків Бічхарст, це спокійні парки коло Іст-Ріверу, і над усім могутня сталевобіла дуга Уайтстоунбрідж, який, хоч зроблений із сталі, виглядом своїм виправдовує дану йому назву — Міст з білого каменю.

Батько Шірлі мав будиночок саме там, поблизу Уайтстоунбрідж, міст висів у небі над усіма будиночками, над акуратно розкресленими вуличками, над деревами й газонами, ми побачили його ще тоді, коли застряли у велетенській автомобільній пробці коло Шіа-стадіон, де мав відбутися черговий бій між двома футбольними командами, він панував над широким розливом Іст-Ріверу і навіть над Бронксом, що несміливо позирав з того боку своїми червоноцегляними незграбними будівнями.

Шірлі поводитись на шосе досить нахабно, так що навіть Коляда зі своєю неперевершеною водійською майстерністю не завжди встигав за нею, але вона терпляче ждала нас, і після стандартних американо-шосейних пригод, тобто стирчання в затоках (або, як їх тут називають, «трефіках»), неймовірного везіння, коли тебе мали разів зі сто розбити, але не розбили жодного разу, нервування через те, що передні машини їдуть занадто повільно, а задні занадто швидко, гнітючого настрою від безвиході, в якій опиняєшся серед тисяч байдужих сталевих потвор, що мовби труться між собою з огидним сталевим скреготом,— після всіх цих високих переживань ми все-таки дісталися до благословенно-тихої вулички, зупинилися перед двоповерховим ляльково прибраним біло-зеленим будиночком з двома невеличкими ганочками, двома ще меншими газончиками і, отже, з двома господарями, кожен з яких мав заїзд до власного дворика, ширина якого визначалася шириною рами його автомобіля, а довжини вистачало, щоб поставити в кінці гараж і мати між гаражем і будиночком клаптик землі, на якому могли б бавитися діти. «Бавитися» звучить занадто розкішно, коли взяти до уваги, що в дворіку місця було якраз стільки, щоб могли розсістися чоловік із п'ять дорослих, маючи

на руках у себе з трійко діток. Ось і вся цивілізація.

— Слухай,— спитав я Коляду,— а ти можеш сказати мені, чого ми приїхали в цю американську казочку?

Коляда щось помимрив про контакти, але докладніше пояснити нічого не встиг, бо Шірлі, плутаючись у своїй довжелезній, пошаткованій уздовж спідниці, підскочила до нашої машини й гостинно змахнула рукою:

— Плиз!

А з лялькового дворика вже йшов до нас високий чоловік, на якого Шірлі чи схожа була, чи й ні, чоловік голосно сміявся, махав руками водночас і до Шірлі, й до нас, так у сміху й у розмахуванні рук ми довідалися, що його звать Уолтер. Тоді негайно були впроваджені до будиночка, де серед дитячих меблів, м'якого синтетичного покриття, сидячи в колясці, що нагадувала коляску президента Рузвельта, простягла руку спершу до Шірлі, а вже тоді й до нас гарна, ще молода, страшенно схожа на Шірлі жінка з чарівним усміхом. І тільки тепер я мав би ляснути себе по лобі, збагнувши нарешті, що ми ввірвалися в чуже життя, вдерлися в нього несподівано й неждано, відкрили в ньому, можливо, те, що старанно приховувалося, сором'язливо, наполегливо, відчаєно, маскувалося і отою розхристаністю Шірлі, і оцим мальованим будиночком, і неймовірно привітливим містером Сеф'юртлу, що мав лиш турецьке прізвище, принесене якимсь з його предків не знати й коли в Америку, а сам уже від народження був стопроцентним янкі, бадьорим, самовпевненим, оптимістичним, діловим, невтомним у зароблянні доларів, позбавленим комплексів і вагань, далеким від політики, заглибленим у домашній затишок, у родинне... стоп! Я б не наважився говорити про наявність аж такого вже родинного щастя в містера Сеф'юртлу, коли побачив оті простягнуті з коляски до нас жіночі руки, побачив сльози на очах матері й на очах доньки. Докоряти Коляді за те, що він примусив мене дивитися на страждання цієї жінки я не мав підстав: Коляда

міг би докоряти мені з таким самим успіхом і з не меншими підставами. Окрім того, нам негайно прийшов на виручку американський оптимізм, бо мама Джулія (так звали матір Шірлі) заявила, що їй набридло сидіти в цьому гнізді, і звеліла чоловікові поставити її на ноги, що він і зробив відразу, і тут ми побачили, що вздовж усієї кімнати тягнуться мідні, добряче вичовгані поручні, спираючись на які, мама Джулія може мандрувати, куди їй схочеться. Отже, це був перший прорив американського оптимізму в нудну й розпачливу щоденність. Друге було традиційне:

— Що б ми могли випити?

І нам показано на цілу батарею пляшок різної форми, розмірів, кольорів, з яскравими етикетками, з не вельми яскравими (це вже я знав з досвіду) напоями, і містер Уолтер почав накладати в склянки лід, доливати трохи віскі, доповнювати содовою, а тоді почав хвалитися отими поручнями, які сам змайстрував, повів нас нагору, щоб показати будиночок, і ми знайшли там три малюсінькі спальні і ванну. Потім усі ми спустилися вниз, у пивницю. Мама Джулія йшла попереду, вона просто поїхала вниз, підгинаючи неслухняні ноги, і по дорозі розповідала нам, що вони мають намір нарешті поїхати на Багамські острови з Уолтером, бо там, кажуть, багато сонця і сонце може прогріти її ноги, і вони знову стануть слухняними, як то вже не раз бувало, хоч вони далі Флориди ще не виїздили, бо не стачало заощаджень.

— Але тепер годі! — бадьоро погукував Уолтер. — Від сьогодні ми вільні люди, мамо Джуліє, сьогодні день визволення.

— Визволення — від чого? — спитав Коляда.

— А Шірлі вам не сказала? Тоді не скажу і я. Хай це буде для вас несподіванкою, у вас, думаю, нічого подібного не може бути, і вам цікаво подивитися...

Тим часом нам пропонували оглянути пивницю. Американець заривається в землю, бо земля дорога, її мало, земля дісталася йому з величезними труднощами, а він звик з усього трудного

видобувати максимум користі, хоч би для того, аби забути труднощі, замінити їх бодай уявним полегшенням. У пивниці Уолтера був затишний бар з ще більшою батареєю різнокольорових напоїв у надпитих пляшках, там встановлено було також кінопроектор для вузькоплівкових любительських фільмів, які хазяїн міг знімати сам, а міг купувати в магазинах у необмежених кількостях і з необмеженою тематикою, на стінах поприбивано куплені в магазинах таблички з готовими написами стандартних житейських мудростей, більшість з яких нагадувала наше відоме: «Вип'ємо, куме, тут, бо на тім світі не дадуть». Було там ще відділення для пральних машин, для зимового одягу, стояло під стіною два великі холодильники, й Уолтер, запримітивши наші запитальні погляди, почав відчиняти один за одним ті холодильники і показувати, що вони не порожні, а набиті, аж тріщало, пивом, консервами, яйцями.

— Це ви на випадок атомної війни? — скромно поцікавився я, бо мовчазність вже починала мене пригнічувати, я мовчав на засіданнях, мовчав на вулицях, мовчав на екскурсіях, мовчати мав і в гостях через незнання мови, через недостатнє знання мови, сказати б, собаче знання: так-сяк розумієш, а сказати нічого не можеш. Тому не треба розуміти, що я взяв от так собі та й спитав Містера Сеф'юртлу, аби ж то! А тут довелося просити Коляду, щоб він спитав, але не від себе, а саме від мене і саме з такою ввічливою дошкульністю, з якою це мені хотілося зробити. Але чи то Коляда геть розгубив мою дошкульність, чи вона не дійшла до містера Уолтера, чи він просто пустив її поза вухами, а тільки він не образився і не вдався до політичної суперечки, а відповів з суто американським практицизмом, демонструючи здоровий реалізм у погляді на життєві явища, як сказав би наш доцент Крижень, якого я вже почав забувати, як отой чеховський герой дім з мезоніном.

— Та це ж звичайнісінька ощадливість! — ось що вигукнув містер Сеф'юртлу. — Пиво я дуже

люблю, і люблю тільки один сорт: найдешевший. У Нью-Йорку воно коштує п'ятнадцять центів баночка. Тоді ми з мамою їдемо за сто миль від Нью-Йорка вздовж Гудзону, ясна річ, не до самого канадського кордону, але саме на таку відстань, де це саме пиво продають по десять центів. Я купую собі на цілий рік, економлячи на цьому кільканадцять доларів. Те саме з яйцями. Тут за дюжину екстра-ладж треба платити сімдесят два центи, а я знаходжу по тридцять п'ять центів і беру відразу сто дюжин, щоб не мати клопоту і заощадити ще десятки доларів. Так на всьому. У гаражі в мене ще холодильник, і в кухні теж, коли ви встигли помітити. Я звик ні від кого не залежати, все мати під рукою і все дешево, бо ліпше мати все дешеве, ніж будь-що дороге. Ми ще щось вип'ємо?

Коляда промимрив щось про ощадливість, але господар заявив, що він сьогодні добрий і хоче випити з нами й на землі, й під землею, випити отак без гостей і тоді, коли зійдуться гості, бо в нього, крім Шірлі, яка втекла від них у свою ООН, є ще дві заміжні доньки, вони мешкають поблизу і ждали тільки приїзду Шірлі, щоб негайно з'явитися на урочистість, на високий акт, якого всі очікували двадцять років.

Шірлі заявила, що ми повинні піти подивитися, як живуть її сестри, а заодно й повідомити їх, таким чином, що час збиратися на торжество. Ми помогли мамі Джулії видобути з комфортабельного, повного розумної ощадливості бару, всадовили її знову в коляску і пішли по лялькових вуличках, повз лялькові будиночки, коло кожного з яких тулився до бровки автомобіль — ця неодмінна ознака добробуту, динамізму й оптимізму середнього американця, а тут було царство середніх людей, які вискочили з нижчих шарів і не бажали туди більше повертатися, але й ніколи не наважувалися мріяти про перехід у вищі верстви.

Старша сестра Шірлі, окрім чоловіка, будиночка, машини, мала ще троє дітей, двоє з яких уже пущено було власним ходом, а третє ще чеберяло

ногами в колісці. Вона саме перевдягала маля і гукнула нам, щоб ми пошукали в гаражі її чоловіка і спробували його звідти витягти. Я подумав, що, видно, цей молодий багатодітний батько має стару машину, яку вимушений без кінця лагодити (де ж то він тут дістає запасні частини, цікаво?), але помилився знову ж таки глибоко. Машина стояла собі на вулиці, а молодий батько чималого сімейства моцювався з старим велосипедом. Він (тобто молодий американський батько) вмить познайомився з нами і почав хвалитися тим, як після роботи порпається на звалищах брухту, вибирає там побиті велосипеди, докуплює деякі частини в магазинах і складає на дозвіллі велосипеди, щоб потім продавати їх. Кожен продає по двадцять п'ять доларів, маючи, таким чином, щоразу близько п'ятнадцяти доларів чистого зиску. П'ятнадцять доларів з повітря, з нічого — чи це не чудо? Кинувши свій нікчемний велосипед, який обіцяв йому черговий п'ятнадцятидоларовий прибуток, молодий батько сімейства негайно потягнув нас — куди? У підземелля, щоб показати й свій бар, налити з недопитих запорошених пляшок і влаштувати змагання з стрільби. Мав там три вінчестери, дав кожному, сказав цілитися в кола, понамальовувані на грубій дошці, в кутку, ми бахнули по разі й по два, і тут виявилось, що я стріляю найкраще, чого американець ніяк від мене не сподівався. Про своє перебування в танкових військах я не став говорити, щоб не розголошувати військової таємниці, ми сказали «байбай», що мало означати «до близького побачення», або ж «побачимося невдовзі», і пішли до другої сестри Шірлі. Та мала тільки будинок, машину й чоловіка, дітей — ще ні, і взагалі не знати, чи й матиме, бо її чоловік, німець за походженням, дуже серйозно пояснив нам, що діти потребують відповідного матеріального рівня, що молоде подружжя повинно належно підготуватися до такої відповідальної справи, усвідомити собі всі наслідки, зважити всі обставини, розрахувати всі можливості. Ясна річ, він теж негайно повів нас у

підземелля, яке в нього відзначалося просто дивовижним комфортом, пивниця була обшита гарно струганими свіжими дошками, все там вражало довершеністю, доцільністю, продуманістю. Господар відразу збагнув, що ми належно поцінували його вміння влаштувати своє житло, і негайно повідомив, що всі розрахунки робив сам, ні на кого не покладаючись, і розрахунки ті були такі точні й досконалі, що куплених ним дощок вистачило точно для обшиття стін, і при цьому не лишилося жодної зайвої. Зайвим виявився тільки маленький шматочок, який він зберіг, щоб показувати гостям, і покаже й нам. Він справді показав, шматочок був менший, ніж дитяча долонька, тут вже ми повірили, що цей чоловік зважиться мати дитину тільки тоді, коли зможе передбачити не тільки те, хлопчик чи дівчинка мають народитися, біляве чи чорняве, кирпате чи гостроносе, крикливе чи мовчазне, а навіть заздальгідь виграє, скільки волосинок буде в маляти на голівці.

«Бай-бай» нам сказати не пощастило, бо це подружжя пішло разом з нами до тата Уолтера. Старша донька з своїми трьома дітьми й запеклим складальником велосипедів (ми довідалися, що за фахом він був майстром кольорового друку в друкарні на Манхеттені) вже розсілися в дворику на травичці, тато Уолтер ставив у самому центрі своєї латифундії якусь закіптюжену залізну жаровню, при погляді на яку Коляда відразу прошепотів до мене, що зараз будемо смажити стейки, соковиті шматки жирної телятини завтовшки в автомобільну шину, улюблену їжу всіх американців, гордість американської кулінарії, а заодно й американських фермерів, які спеціально виготовують для цього телиць і вміють це робити, як ніхто в світі, й пильно приховують таємницю свого вміння.)

Вивели з будиночка маму Джулію, запросили всіх нас сідати, кожному дано в руки склянку, щоб попивати потроху, чекаючи смачних стейків, однак щось непомітно було ніяких приготувань до смажіння, тато Уолтер вийшов з будиночка,

несучи паку якихось кольорових, схожих на облігації паперів, до яких можна було ставитися в належну пошаною, але з яких ще нікому не вдавалося засмажити щось їстівне.

— Де ж твої стейки? — пошепки спитав я Коляду.

— Май терпіння, — огризнувся він.

А тато Уолтер тим часом став посеред мальовничого кола, яке утворювала його родина, так вдало доповнена двома молодими радянськими представниками, і виголосив промову, яку через десяте-п'яте витлумачив мені Коляда, недбало кидаючи слова через плече, бо дивитися на мене йому вже було соромно. Він зрозумів, що нас запрошено не для з'їдання стейків, а на щось набагато урочистіше, важливіше, сказати б, для події історичної, якої він передбачити не міг через свою недосвідченість, а розмовою про стейки просто навіть принизив її значення.

Промова тата Уолтера в деяких деталях домальована моєю догадливістю, трохи доповнена зятями, надто ж отим вирахованим у всьому німцем, який поправляв тестя в тих місцях, де, на його гадку, тому не вистачало точності вислову й дисципліни думки, і промова ця вилівалася в щось отаке:

— Мої предки вийшли з Туреччини, від якої в мене лишилося тільки прізвище і про яку ні я, ні мої діти нічого не знаємо. Нам казали навіть, що колись турки володіли мало не цілим світом, але нас те не цікавить і не хвилює, бо ми маємо свою батьківщину тут, ми американці, — і цим все сказано. Щоправда, ми не цураємося свого прізвища, яке вказує на наше походження, бо кожна людина звідкись походить, і це не принижує її аж ніяк, і ми не любимо тих пиховитих бостонців або плімутців, які корчать з себе аристократів і щосили намагаються вивести своє походження від перших сто двох пілігримів, що прибули з Європи на цей континент. Я народився і виріс у Башвіку в Брукліні, на Бродвеї, бо Бруклін теж має свій Бродвей, і мене зовсім не бентежило те, що довкола нашого Бродвею замість манхеттенських хмарочосів

виростали фабрики, а на краю Башвіку здіймалися знані всьому Нью-Йорку Кипарисові пагорби з найбільшим, може, й у всій Америці кладовищем. Так я ріс між димом і чадом фабрик і кам'яним цвинтарним лісом Кипарисових пагорбів і не задумувався ні над чим до своєї самотійності. У тісняві нетрів Башвіку для молодих хлопців завжди існувала своя приваба, там панував свій неповторний дух, ми всі вважали це рідною домівкою, вищої за яку не може бути нічого на світі. Але згодом прийшло усвідомлення, що рідний дім у самотійної людини може і повинен бути іншим. Той, хто живе в безнадійному скупченні негрів, так чи інакше опиняється по той бік свободи й гідності, а ми, американці, над усе цінуємо саме свободу й гідність. Жоден вид тварин не може перенести постійного збільшення в числі, надмірної скупченості, безмірного ущільнення без того, щоб це не призвело до неладів, лиха й загибелі. То чому ж має переносити тісняву людина? Взаємини з людьми рано чи пізно стають обтяжливими, виникає потреба порятуватися, спочити від цих взаємин, які викликають лише почуття власної неповноцінності. А головним джерелом людської повноцінності, гідності є невід'ємна від людини свобода, властивість до самовизначення, самодіяльності, самотійності. Можна зберегти себе на роботі. /Американці ніколи не обливаються потом, бо це єдина можливість працювати, не втрачаючи людської гідності./ Але чи цього досить? Працювати — це ще не означає жити. Жити для самотійного американця — це мати незалежність, свободу, а такий вихід, прорив до свободи дає тільки власний будинок. Двадцять років тому до народження нашої Шірлі ми перебралися сюди, в Уайтстоун, в цей будиночок, двадцять років я виплачував по закладних вартість нашого житла; коли б я не заплатив бодай одного внеску, мене б викинули на вулицю, знов у той самий Башвік під Кипарисові пагорби бруклінського кладовища. Але я працював, боровся за добробут і гідність своєї родини, і ось учора внесено останню частку, і сьогодні ми можемо кинути у вогонь ці папери, які

були для нас кабалою всі ці двадцять років, а тепер нарешті відкривають нам шлях до цілковитої свободи.

Протягом цієї довгої, заплутаної, зриваної при-сюрбуванням віскі промови тата Уолтера мама Джулія енергійно і, сказати б, оптимістично розкочегарювала металеву жаровню, вогонь вона розпалила такий, хоч печи цілого підсвинка. Тому коли тато Уолтер сипонув туди свої гербові папери, то полум'я проковтнуло їх з такою жадібністю, ніби то був податковий департамент або отой банк, що приймає внески по закладних. Дочки дружно прокричали «браво», зяті й собі прогули щось своє, ми з Колядою поляпали визволенню американського громадянина містера Сеф'юртлу з-під двадцятирічної кабали, вітаючи його самостійність, яка вимірювалася оцим клаптиком землі і ляльковою хаткою, збитою з дощечок.

Дочки принесли сендвічі, мама Джулія оголосила, що ради такої нагоди вона зробить навіть салат, і нам з Колядою справді перепаало по кілька зелених стеблин, облитих майонезом. Тато Уолтер, не випускаючи пляшки з рук, ще подзюркав нам у склянки, натискуючи більше на лід та на содову, настрої у всіх був піднесений, і я мало не зіпсував його, бовкнувши, що у нас держава дає робітникові квартиру задарма, і хоч іноді й доводиться ждати черги на квартиру, буває й тісно, всяко буває, зате людина нічим не зв'язана, над нею не тяжіють багаторічні борги. Коляда, видно, або ж перекидав не все, або й зовсім не так перекидав, бо тато Уолтер спитав мене, чи справді б я міг його, скажімо, запросити на свій завод як гостя, коли б він приїхав до Радянського Союзу. Видно, Коляда з квартирного питання вміло перескочив відразу на масштаби державні.

— А чого ж? — сказав я. — Приїздіть — гарантую вам міністерський прийом. І вдома, й на заводі, й у нашому місті. Не вимагаю від вас того, бо у вас це, мабуть, тяжче.

— Я хазяїн тільки ось тут, — сказав тато Уолтер. — Та й то від сьогодні. Вам пощастило бачити

мене вільним і самостійним. А завод — це фірма. Навіть коли ви домовитеся в службі інформації, і вас приймуть, і приведуть у цех, то я не маю часу потиснути вам руку, лиш моргну та всміхнуся, бо в мене конвейєр.

— Зате ви не обливаєтесь потом,— нагадав я татові Уолтеру.

— Ну, так, але я повинен економити кожен рух, в мене все розраховано, ми не можемо навіть викурити сигарету і наймаємо спеціального чоловіка, який іде вздовж конвейєра і підміняє на хвилину-другу то того, то другого, поки той затягнеться кілька разів димом. В Америці ніхто не платить грошей за перекури й гуляння по цеху. Коли б до нас у цех спустився навіть сам господь бог з своїми ангелами, то й то ніхто не звернув би на нього уваги, всі і далі працювали б так, ніби нічого не сталося. Зате ми випрацьовуємо собі самостійність. Ось вона тут...

Він показав рукою не знати й на що: чи то на травичку, чи на гараж, чи на ляльковий будинок, а чи на той вогонь, у якому згорали закладні, згорала його кабала, але горіла й ота дивна самостійність, горіла й не зараз, не перед нашими очима, а протягом попередніх двадцяти років суцільного страху, нервування, невпевненості, життя на виплат.

Папери згоріли, мама Джулія більше не підкладала дровець у жаровню, тато Уолтер не підливав більше віскі, сам перейшов на пиво, ми відмовилися, пам'ятаючи, що він п'є пиво найдешевше, отже, найгірше. Час було збиратися додому, щоб трохи пообідати після гостини. Ми прощалися з усіма, я ще раз припросив містера Сеф'юртлу приїхати до Радянського Союзу, подивитися, як живуть робітники, а серед них і Дмитро Черета, мама Джулія ще раз сплеснула руками, ніяк не ймучи віри в те, що простий робітник може стати майже дипломатом бодай на три місяці. Шірлі, яка залишилася з рідними, провела нас до машини, скривила свій вельми симпатичний носик, махнула рукою:

— Страшенна нудьга! Я приїхала сюди, бо мій тато дуже хотів з вами познайомитися, а так ні за що б не стала переводити свій вихідний.

— Але ж така урочиста церемонія! — спробував заперечити я. — День визволення.

— Ах, що то за визволення! Я влаштую прийом так, як це роблять у нас, у Грінвіч-Віллідж. Там ви побачите, що таке американська свобода. Вона неоднакова, як американці. У нас свобод стільки, як і людей.

Ми «побайбаялися» й поїхали. Коляда, який смикнув віскі, видно, більше, ніж я, розвеселено запропонував прокотити мене повз оте Кипарисове кладовище, від якого містер Сеф'юртлу втік двадцять років тому, але одержав од мене добрячого стусана під бік.

— Ти забув,— нагадав я Коляді,— що вже показував мені веселе місце в перший день моєї появи в Нью-Йорку, коли ми їхали з аеропорту Кеннеді. Окрім того, я не хочу стати жертвою американської свободи й померти з голоду.

— Та ми ж були в гостях! — зареготав Коляда. — Чом не налягав на сендвічі?

— Я повинен був віддати належне салатіві, приготованому мамою Джулією. А після трави в мене завжди дикий апетит. Мені хочеться борщу, котлет і локшини.

*

Ніколи, мабуть, не видавався нам таким смачним обід, як того дня, хоч, загалом кажучи, ніде немає такої несмачної їжі, як в американців. Щоб приховати своє невміння готувати й цілковитий брак путящих, справді американських страв, тут вдаються до послуг то французької кухні, то італійської, то китайської, але ніщо не рятує, бо щоб зварити смачну їжу, відомо, треба мати гарні продукти, а тут такого добра не знайдеш. Все виростає на хімії. на добривах, все оббризане, оброблене, напхане, просякнуте хімією: хліб і картопля, кавуни

й фрукти, курчата й свині, виноград і капуста. Все вирощується швидко, вміло, має приємний вигляд, всього дуже багато, аж надто багато, так що не знають, куди його й дівати, але все несправжнє, і коли подумаєш, що таке майбутнє може ждати все людство, то стає страшно. Курчата мовби зроблені з вати, вони тільки виглядом своїм схожі на курчат, але ні смаку, ні запаху, ні наїдку, ні вдовolenня не сподівайся від них — тому й вважають тут харчем так собі. Груші і яблука лакують тут, щоб були червонобокі так само, як у поховальних бюро підмальовують покійників, щоб американець і на той світ ішов з виглядом найбадьорішим у світі.

Тротуари коло квіткових магазинів заставлені сотнями найрізноманітніших барвистих квітів, які насправді є не породженням природи, а старанною підробкою, в музеї воскових постатей ви можете постояти коло найвродливішої голлівудської кінозірка Рекел Велч, але воскової, не справжньої, в ювелірних крамницях продають перли, про які реклама так і сповіщає: «Мають вигляд справжніх», і золото, яке блищить, «як справжнє», універмаги забиті виробами з штучної шкіри, штучної вовни, штучного шовку. Ви навіть не можете замилуватися очима якої-небудь американської дівчини, ану ж згодом виявиться, що очі в неї прикриті оптичними лінзами Меєровича, який розмалював своєю рекламою всі нью-йоркські автобуси: «Коли ви вже не бачите, що коло вас стоїть Меєрович, то щось не гаразд з вашими очима».

Несправжність цієї цивілізації така кричуща, що сягає іноді навіть речей, здавалося б, цілком реальних. Взяти хоча б оте свято визволення, на якому ми були з Колядою у родині Сеф'юрглу. Ми самі бачили, як у розкочегареній мамою Джулією жаровні спалахнули й згоріли дотла закладні на будиночок, ми, отже, переконалися, що слова містера Уолтера про свободу, яку він нарешті отримував після цього урочистого спалення, мали під собою цілком твердий ґрунт. Та водночас було в цій так довго очікуваній, тяжко випрацьовуваній свободі

щось невлучно несправжнє, було тут, власне, більше самого очікування, більше розмов про свободу, аніж самого факту визволення трудящої людини від кабали. Це чимось нагадувало нейлонову ячню, що продавалася серед інших кумедних підробок в одному магазинчику на Бродвеї, де можна було ще купити штучну муху, щоб кидати товаришеві в склянку з чаєм, штучних тарганів, мишей, пацюків, штучні органи людського тіла, всіляку гидоту, яка мала видаватися ще більшою гидотою через свою несправжність!

Коляда, як чоловік досвідчений, сказати б, звичний до цього світу, не дуже й переймався думками про тата Уолтера, а коли я почав занадто докучати йому, він не втерпів:

— Чи не тому ти так близько береш все це до серця, що тобі до вподоби молодша донька тата Уолтера?

— Маєш на увазі Шірлі? Але ж вона, здається мені, до вподоби комусь іншому. У таких випадках можуть закохуватися лише справжні фахові міжнародники.

— Ти когось маєш на увазі? — недбало поцікавився Коляда.

— Одного типа в окулярах, сто вісімдесят сантиметрів зросту, відмінне знання англійської мови і нездійснена обіцянка навчити англійської свого товариша, застосовуючи винайдений цим журналістом вбивчий швидкісний метод.

— Ти не помилився: журналіст таки навчить тебе англійської мови, і щоб не відкладати, ми відразу до цього й візьмемося.

Але я тим часом блукав серед тринадцяти телевізійних каналів, перескакуючи від передач для домогосподарок до телевізійного випуску журналу «Нью-Йорк Таймс» про злочинність в Нью-Йорку, і серед тих блукань натрапив на якесь зовсім занудливе «шоу» Діка Кейвента, який щотижня виступав перед телекамерами, недбало розсівшись у м'якому фотелі або розгулюючи по типово американській кімнаті, й, отак сидячи або розгулюючи, знайомив глядачів з черговим американцем,

якому пощастило впіймати за бороду американського бога. Цього разу в гостях у Діка був якийсь високий, розтріпаний, вусатий молодий чоловік, який мав на собі не дуже модний і не дуже новий синій костюм, тонкий білий гольф, волосся він ніколи, мабуть, не розчісував, і воно стирчало так, ніби над головою в нього пролетів черговий техаський ураган. Поки балакучий Дік щось торохтів до багатомільйонних глядачів, чоловік спокійно дивився в простір примруженими очима, його обличчя вражало спокоєм, скупченістю, мужністю. Такими мають бути морські вовки, повітряні аси, космонавти, полярники або ті хлопці, що пропливають під водою довкола землі на атомних підводних човнах.

— Хто це? — спитав я Коляду.

— Давай послухаємо.

Попервах ми нічого не могли второпати. Йшлося то про чайок, то про сонні видіння, то про якийсь голос, що промовляв до вусатого чоловіка мало не з неба.

— Джонатан Лівінгстон, це ви? — питав вусатого Дік.

— Ні, — відповідав той з сумом, — я лечу десь далеко позаду, хочу піднятися високо, високо, як божевільний тягнеться до свободи.

— Він точно сказав про свободу? — перепитав я Коляду.

— Вони весь час товчуться довкола цього, — відповів той.

А Дік Кейвент тим часом розповідав про вусатого. Звали його Річард Бах. Йому 36 років, має шестеро дітей, — четверо дівчаток, два хлопчики. Був льотчиком, літав на реактивних винищувачах. На цивільних посадах не втримувався більше одинадцяти місяців. Був листоношею, редактором, невдахою, його пристрастю залишилися літаки, хоч багато хто з нас вважає, що це захоплення належить дитинству. Щоб якось протриматися, Річард Бах спробував писати книжки. Він видав три книжки, одна з яких так і називалася «Біплан» і присвячена була, як і дві інші, літкам і польотам. Про літаки й літання Бах писав у своїх численних

статтях, він мріяв про досконалість польоту, про ту свободу, яку дає людині бодай часткове й тимчасове додання земного тяжіння, а тим часом оточений був несплаченими боргами, малими дїтьми, випадковостями, невиконаними обіцянками, всією тією пустопорожньою балаканиною, яка нібито становить основу так званої особистої свободи.

— І ось тут я почув голос,— перейняв розповідь про себе Бах.— Я почув голос, до мене промовляв Джонатан Лівінгстон, і я повірив йому відразу і впізнав його. Це було абсурдно, але я готовий повірити навіть абсурдові, коли йдеться про літання. В літаку я вірив, що кожний гвинтик, кожна молекула живе власним життям, я міг довести, що ваша зневага до літака негайно викликає зворотню зневагу до вас. Тому я щоразу, повертаючись з польоту, голосно дякував машині за політ, а своєму комбінезоні — за витримку. Взаємини між людиною і світом, який її оточує, набагато складніші, аніж будь-хто уявляє. І коли я писав свою книжку про чайку Джонатана Лівінгстона, то зі мною поруч мовби стояв хтось, коло мене і в мені весь той час жив таємничий голос, який уперше сповістив мене про існування чайки Джонатана. Тому я стверджую і переконаний, що моє відношення до таємничого голосу, який розповів мені про Джонатана, набагато складніше, ніж того хотілося б скептикам. Я не вмів записати все так, як належало, бо писання — це той самий політ, отож воно безмежне в своєму досконаленні, й не знати, чи може мати будь-коли довершеність. Але я знаю, що Джонатан — це та яскрава маленька іскорка, яка горить у кожному з нас, яка запалюється й живе тільки тоді, коли ми досягаємо досконалості й завершеності.

Нарешті нам з Колядою засвітилося в голові, й ми збагнули, що Річард Бах автор чергового американського бестселера, тобто наймоднішої книжки, що книжка та зветься «Чайка Джонатан Лівінгстон», — тобто морській чайці надано людське ім'я,— що вона у сімдесят другому році стоїть у списку бестселерів на першому місці, не поступаючись жодній іншій книжці і, таким чином, встанов-

люючи своєрідний рекорд. Ще ми довідалися, що цей розтріпаний, вусатий, закоханий у небо й польоти Бах не зовсім схожий на звичайного американця, бо коли Дік Кейвент вміло завернув розмову на прибутки, які мав автор від продажу своєї книжки, на гроші й достаток, то у відповідь почув зовсім не про долари, знову-таки про літання, про досконалення, про свободу.

— Ти можеш тепер довго й багато говорити про свободу, коли став за свою книжку мільйонером! — поляпав Баха по плечу Дік Кейвент.

— Не забувай, що коли я написав книжку, я не був мільйонером і не сподівався ним бути. Але й тоді я говорив лише про свободу, і то про найвищу, — серйозно відповів йому письменник.

Так ми з Колядою стали жертвою реклами. Пішли до книгарні «Марборо-букс» на Третій авеню, знайшли книжку Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон», бо шукати її, власне, й не треба було: стояла на першому місці серед бестселерів, і купили її. Книжкою в Америці вважається все, що має понад дев'яносто сторінок. Менше — то памфлет, брошура, ніщо. Річардові Бахові не було чим заповнити сто сторінок. Навіть коли його повість надрукували так, як друкують вірші — по кілька рядочків на сторінці, — то й тоді заповненими виявилися тільки п'ять десятків сторінок. Але видавець прийшов на допомогу авторові, додав до тексту ще шістдесят сторінок чудових фотографій морських чайок, зроблених фотографом Расселом Мансоном, — і ось уже маємо вузеньку синеньку книжечку з білою летючою чайкою на обкладинці, а нижче, під крилом чайки, щасливий і гордий видавець повідомляє, що ця екстраординарна літературна спроба набула такої нечуваної популярності, що продано вже понад мільйон примірників книжки в твердій обкладинці. А що це означає для Америки, де пересічна прозова книжка виходить накладом, який не перевищує три тисячі примірників, де книжка в твердій обкладинці, незалежно від її обсягу, коштує від п'яти й вище (хоч до ста!) доларів, де мільйонними накладками друкуються лише так звані «пейпер-бег», тобто книжки

в м'якій обкладинці (спеціальний гнучкий картон, покритий лаком або синтетичною плівкою), а право на такі високі накладі завойовують тільки книжки, де йдеться про секс, вбивства, гангстерів, щось сенсаційне, рідкісне, божевільне, дике. То питається, що ж це має бути за писання в цього Річарда Баха, коли воно видане в твердій обкладинці накладом понад мільйон примірників, видане, продане, і ось уже маємо «пейпер-бег», що коштує не п'ять доларів, як у твердій обкладинці, а лише півтора долара, що не може вважатися високою ціною, беручи до уваги оті шістдесят сторінок високомистецьких фотографій морських чайок. На книжці Баха вміщено слова відомого американського письменника-фантаста Рея Бредбері: «Річард Бах своєю книжкою робить дві речі: він дає мені Політ. Він робить мене Юним».

Отже, книжка стала популярною серед американців, бо вони знайшли в ній якісь універсальні рецепти на молодість і висоти духу? Забуто секс, гангстерів, убивства, наркоманів, насильства, дивацтва, збочення?

Ми почали читати книжку Баха.

— Ось прекрасна нагода вивчити англійську мову швидкісним методом, — пообіцяв Коляда. — Книжка невеличка, мова проста, слів мало, за тиждень читатимеш все так само вільно, як перший-лідший американський школяр.

— (Відомо, що школярі не завжди розуміють прочитане,) — нагадав я Коляді.

Але він належав до людей, яких збентежити нікому не вдається, і відразу взявся до справи.

Ми почали з присвяти, яку я розібрав сам, бо вона вражала своєю простотою: «Присвячую справжньому Джонатану Лівінгстону — чайці, що живе в кожному з нас».

Суду ясно. І я чайка, і Коляда чайка, і Валерія чайка, і Шляхтич, і Зізі, і Чемерис, хоч він, скажемо прямо, чайка стара, а от Аля — то інша річ, але яка ж чайка Токовий? А Держжикрай — чайка, чи реактивний лайнер, чи, може, й триступінчата ракета?

Перша фраза: «Настав ранок, і нове сонце розсипало золоті блискітки на брижі сонного моря». Нічого особливого. Таку книжку береш і відкладаєш набік, щоб більше до неї не повертатися. Але цю не відкладеш, бо мільйон американців заплатили по п'ять доларів, щоб купити й прочитати (тут купують лише тоді, коли хочуть прочитати й мати від того чи то якийсь зиск, чи поживу, чи бодай моральне задоволення, а чи просто розраду). Окрім того, як на мою гадку, то будь-яка книжка починається саме отак: ні з чого. Лише згодом заглиблюєшся в неї і, десь починаючи від середини, щось відкриваєш для самого себе і пересвідчуєшся, що письменник хоче сказати людям те чи інше. Тому читаємо далі. Йдеться про табун звичайних морських чайок, які за милю від берега б'ються за рибу, викинуту з рибальського баркаса. Бо кожен хоче поснідати, чайки теж. Але виявляється, що молода чайка, яку звать чоловічим іменем Джонатан Лівінгстон, не бере участі в біятиці своїх одноплемінців за шматки риби, а самотньо вже о цій ранковій порі намагається досконалити своє вміння літати. Йому хотілося, піднявшись якомога вище в повітря, бодай на якусь хвилю завмерти, затриматися там, він напружувався, розпростував крила, нашорошував пір'я, але... щоразу зривався, бо: / Чайки ніколи не зупиняються. Застигнути в повітрі — для них ганьба й неподобство /.

Але Джонатан Лівінгстон хотів опанувати навіть те, у чому природа відмовила всім іншим чайкам, бо він не був звичайним птахом, для нього в житті головне було не їжа, як для всіх інших чайок, а політ, сама суть польоту. Ясна річ, такі погляди не могли знайти підтримки в чайному табуні. Навіть батьки Джонатана Лівінгстона розчарувалися в своєму синові. Батько повчав його: «Коли вже ти справді хочеш чогось навчитися, то навчися добувати їжу. Літання-метання — все це дуже добре, але самим отим ширянням ситий не будеш. Затям собі, що ти для того й літаєш, щоб їсти».

А коли їсти, щоб літати? Або й зовсім не їсти, а літати голодному, але щасливому? І Джонатан

Лівінгстон, зриваючись щоразу, падаючи в хвилі, засліплений темрявою, в якій чайки ніколи не літають, шарпаний штормовим вітром, від якого довгокрилі чайки ховаються в береговому затишку, вперто намагався вдосконалити своє вміння, шукав способів літати хитро, як сова, і швидко, як сокіл, літати в темряві й тумані, літати на вкорочених крилах, щоб скидатися на сокола і, може, навіть перегнати сокола і всіх існуючих на цім світі птахів! Швидкість надає Джонатанові відчуття сили, і відчуття радості, і відчуття досконалої краси. Він відкрив насолоду польоту, він опанував найвище уміння польоту, нарешті він зможе вказати всім чайкам на їхнє призначення в житті. «Ми зможемо позбутися нашої безпорадності, зможемо віднайти себе як створіння досконалі, розумні і вправні».

Але Згряя мислила інакше. Джонатана Лівінгстона за порушення гідності й священних звичаїв чайної родини поставлено в Коло Ганьби і приречено на вигнання за безвідповідальність у вчинках і поведінці. Джонатан не міг отямитися. «Безвідповідальність? Браття! — волав він. — Але хто ж поводитьсь з більшою відповідальністю, ніж чайка, що віднайшла і здійснює вищий смисл, вище призначення життя? Тисячоліттями ми гризлися за кусень риби, і ось тепер у нас є мета в житті: пізнати, відкривати, вчитися, бути вільними!»

Але чайки прогнали його, і Джонатан вимушений був досконалити своє вміння самотою і незабаром досягнув у цьому ще більших успіхів, умів літати з неймовірною швидкістю, поринав на неприступну для інших чайок глибину, живлячись рибами вишуканого смаку, вмів спати в повітрі, вмів залітати далеко на суходіл, щоб поласувати ніжними комахами. І ось тоді з'явилися мовби з-під самого сонця якісь дві дивні, казково-білі й чисті чайки і забрали його, щоб відвести до пташиного раю. Рай вразив Джонатана пусткою, він мав би кишіти чайками, насправді ж тут їх була якась дюжина. Він спитав чайку Саллівана, чому тут так мало чайок, тоді як у світі, звідки він прибув, їх тисячі й тисячі.

— Єдина відповідь, яка спадає мені на думку, Джонатане,— сказав йому Салліван,— це та, що таких чудових птахів, як ти, буває не більше, як один на мільйон. Ми перейшли з одного світу в інший, вельми подібний до першого, майже відразу забувши, звідки ми з'явилися, і не дбаючи про те, що жде нас попереду, живучи сучасністю, нинішнім днем, оцією хвилиною. Чи задумувався ти коли-небудь, скільки життів ми повинні були перейти, перш ніж усвідомити, що в житті є щось поза їжею, бійкою чи владою Зграї. Тисячі життів, Джонатане, десятки тисяч! А тоді ще сотні життів, аж поки ми збагнули, що існує вдосконалення, і ще сто життів, доки переконалися, що вище призначення життя віднайти вдосконаленість і опанувати її. Коли ми досягнемо досконалості, ми переберемося в новий світ, коли ж нічого не навчимося, то й наступний наш світ, як дві краплі води, схожий на тутешній.

У тяжких змаганнях за досконалість Джонатан нарешті збагнув, що попав не в рай, але хотів упевнитися в цьому відкритті, й поспитав стару чайку Чіанга:

— Чіанг, цей світ ніякий не рай, правда ж? Може, й не існує такого місця, яке називають раєм?

— Так, Джонатане,— відповів Чіанг,— такого місця немає. Бо рай — не місце й не час. Рай — це опанування досконалості. Ти наблизися до раю, Джонатане, тої миті, коли наблизися до досконалої швидкості. А вона не визначається числами, бо будь-яке число — це межа, а досконалість не має обмежень. І тоді вже ти будеш підготовлений для найважчого, найсильнішого, найпрекраснішого з усього існуючого. Ти будеш готовий до піднесення і до того, щоб пізнати суть доброти й любові.

Та коли Джонатан перебрав усе вміння від Саллівана й Чіанга, коли він вільно мандрував у часі й просторі, коли вже досягнув вершин досконалості, він дедалі частіше почав ловити себе на думці про землю, з якої вийшов. Кінчилося тим, що Джонатан повернувся в ті краї, звідки колись був вигнаний Зграєю, і там побачив молоду чайку Флетчера,

що так само, як він колись, хотіла навчитися літати, і він став її вчителем, а згодом до них прилучилося ще шестеро учнів — усі вигнанці, і всіх Джонатан повчав, що найголовніше — це відкинути все, що їх обмежує. «Розбийте ланцюги, що сковують вашу думку, і ви тим самим розіб'єте ланцюги, якими окуто ваше тіло».

Джонатан навчив своїх молодших братів високого мистецтва, повернувся з ними до Зграї, і чайки, зваблені успіхами його учнів, почали переходити до Джонатана, піддаватися його владі, його впливові, його намовлянням, а він говорив про звичайні речі: що чайка народжена, щоб літати, що свобода найвищий зміст її існування, а все, що стоїть на заваді до свободи, треба усунути, хай то буде звичай, обряд, забобон чи якесь інше обмеження.

Найкращий учень Джонатанів Флетчер незабаром досягнув такої досконалості, що зміг навіть пролетіти крізь камінь, і хоч усім чайкам із Зграї здавалося, що Флетчер мертвий, та досить було доторку Джонатанового крила, щоб він ожив, і тоді тисячі чайок закричали, що це диявол, і хотіли заклювати Флетчера. Однак Джонатан зусиллям волі вмить переніс Флетчера далеко від Зграї, і пташині дзьоби з беспорядною злістю вдарялися в порожнечу.

Джонатан не міг ніяк збагнути затурканості чайок: «Чому найважче на світі переконати птаха, що він вільний і що він сам може впевнитися в своїй свободі, варто лиш витратити якийсь час на самовдосконалення?»

Він відлетів у інші світи, до інших чайок, які потребували його порад і навчання, а тут лишив Флетчера, і Флетчер розпочав своє навчання зі слів, які він засвоїв од Джонатана: «Для початку вам слід зрозуміти, що чайка — це необмежена ідея свободи».

Так закінчилася ця книжка, ця казочка, ця фантастична повість, цей маніфест американського анархізму й тотальної свободи. І, дочитавши Баха до кінця, ми збагнули, чому наївне це писання переважило на терезах читацьких симпатій всі ті

звичні і через те, мабуть, набридлі книжки про веселих негідників, розпусних дівчат, добропорядних убивць і цинічних політиків, які вміло прикриваються розмовами про бога й велич нації. Ці люди понад усе люблять говорити про свободу, вони пишуться свободою, незалежно від того, мають її чи тільки мріють про неї, вони, як тато Уолтер, готові півжиття недоїдати, жити в страху й тривозі, аби лиш згодом мати можливість спалити, порубати, понищити, потрощити все, що пригноблює їх, і опинитися в тому вимріяному світі свободи, про який вони чують довкола, в який вірять, якого прагнуть, а вже бачать чи ні — про те мова особна. Може, комусь і вдається бачити. Тим часом прочитаймо казочку Баха про чайну свободу, надто що чайки в нього мають людські, та й не просто людські — американські наймення!

*

Четвертий жовтневий лист до Валерії:

«Моя єдина!

Ти помічаєш, що я став сентиментальний і розчулений, від чого мені соромно навіть за океаном, але нічого з собою вдіяти не можу. Дні спливають у такій нудотній повільності, що здається іноді, ніби час зупинився і ми навіки замувані серед цього Манхеттена, схожого на гігантську каменоломню. Але час, хоч і повільно, все-таки повзе, і я вже починаю відлічувати дні, які лишилися до побачення з тобою. Чомусь сподіваюся, що тепер буде легше, бо ці півтора місяця, коли я спинався на безмежну крутизну стіни часу і нашої розлуки, здалися мені тяжчими, ніж усі ті дев'ять кіл пекла для дантівських героїв.

У цих краях гарна осінь, яку відчуваєш лише тоді, коли вириваєшся з Нью-Йорка й відскакуєш від цього розпроклятого машинного царства принаймні миль на сто або й двісті. Тоді обступають тебе звідусюди тихі ліси, пойняті осіннім багрянцем, непередавані барви панують на землі: золото, бурштин, густа зелень і зелень просвітлено-вмираюча,

мов слабкий зойк, а над усім цим земним золотозеленим світлом небо, велетенське, причасно-насторжене, все в клубовиськах сіро-чорних хмар, що облягають виднокола, немов перед кінцем світу.

Ми щотижня кудись їздимо з Колядою, щоразу зазнаючи якихось смішних пригод, то розбиваючи свою машину (не ми — нас б'ють), то натрапляючи на поліцейського «землячка», то збиваючись з дороги. Але ми терпляче долаємо свої пригоди і не відмовляємося від мандрів, бо Коляда заповзявся напхати мене знаннями і сподівається, що все набуте я передам своєму робітничому класові за умови, що мене хтось стане слухати і що я зможу стулити до купи два слова.

Їздили ми до Філадельфії, столиці штату Пенсільванія, міста, де була написана Декларація про незалежність. Там усе збережено в тих історичних будівлях, як було, саме місто теж, видно, цікаве й близьке по духу такому хлопцеві, як я, бо там багато робітництва, але ми небагато побачили, бо цілий день ішов страшенний дощ, не дощ, а справжній потоп (у штаті Арізона, пишуть газети, дощовими водами змиває в яри машини з людьми, в Чікаго затопило півміста). Тут дощі йдуть часто, але це довго не триває, бо вітри з океану відразу проганяють хмари, і знову розгодинюється.

Передовсім ми побували в історичному центрі Філадельфії, подивилися зал, де засідав перший Конгрес США, кімнату, де молодий Джеферсон пробував писати Декларацію, але в нього нічого не виходило, бо він сумував за молодою дружиною, і тоді за пропозицією Адамса (який став другим президентом США після Вашингтона) привезена була дружина Джеферсона, і справи пішли на лад. Декларація була написана після тривалих суперечок (найбільше сперечань викликало те місце, де стверджується, що всі люди народжуються вільними й з однаковими правами, — цього південні плантатори ніяк не могли визнати, бо ж, на їхню думку, вони ніколи не могли зрівнятися з неграми). Ми купили собі сувеніри — мідні дзвіночки — копії американського дзвону свободи, яким уперше проголошено

незалежність США і який чи то від такого урочистого моменту, чи то з інших причин тріснув, і тепер сувеніри теж продають з тріщинками.

Дощ заганяє людей в ресторани або в музеї. На ресторан у нас часу не було, та й від самої згадки про пісні харчі занудило, тому одногосно (тобто одним голосом Коляди, бо я утримався) вирішено поїхати подивитися філадельфійські музеї.

Тут є музей Родена, подарований місту якимсь багатим філантропом, прізвища якого я не запам'ятав. Філантроп розбагатів на металургії так само, як отой Меллон, що подарував колекцію картин для Національної галереї у Вашингтоні, і закупив у Франції чимало роденівських скульптур, навіть варіант «Громадян Кале». Та маленький музей Родена блідне перед Філадельфійським музеєм мистецтв, який подібний до нью-йоркського Метрополітен-музею і є дуже характерним для цього суспільства, що дуріє від багатства, добровільно відданого в руки купці людей.

У Філадельфійському музеї (він стоїть на високім пагорбі, скидається на щось чи то давньогрецьке, чи ще якесь, кажуть, що навіть покрівлю з прикрасами для нього вкрадено чи куплено в Європі чи Азії), у безмежних і незліченних його залах, є: різьблений з каменю індійський храм X — XII століття, мавританський мечетний дворик з фонтаном з Іспанії (XII століття), один із залів (перевезений сюди і змонтований заново) Версальського палацу часів Людовіка XIV, прийомний зал імператорського палацу з Китаю (Мінська династія, XV ст.), ще кілька залів з французьких замків на Луарі, зал англійського замку, одяг, зброя, меблі, гобелени, посуд, картини, коштовності королів, імператорів, багатих людей, навіть прикраса з шапочки китайської принцеси (золото, перли і рубін завбільшки з мій великий палець!) — все це куплене в Європі й Азії, розібране там, привезене й наново змонтоване тут. Такого собі дозволити не може жоден нормальний чоловік. Про картини вже й не кажу. Є тут практично все, що може бути, щоправда, окрім картин російських художників. Блукання по такому музеї —

це просто подорож в глибокі століття і по всій земній кулі. Бачив я старовинний китайський фарфор і китайську бронзу, якій чотири тисячі років (вона вже схожа на якусь голубу кістку, чи що), севрські вази, посуд Мейсена, Веджвуда, навіть тарілки з маркою російської імператриці Єлизавети, бачив одяг різних історичних жінок, предмети їхнього туалету, пудрениці славних коханок, чорнильне приладдя великих письменників, шаблі найбільших зарізак. Американці, мовби прагнучи надолжити брак власної історії, яка налічує лише неповних двісті років, понапишали в свої музеї все, що змогли роздобути, купити, вивудити на континентах давніх цивілізацій, і тепер ганяють на машинах від музею до музею, ходять цілими натовпами, споживають чуже мистецтво, поглинають чужу історію, чуже життя з такою самою жадібністю, як смажені ультраструмами курчата й кока-колу. Коли дивишся, як по шосе мчать мільйони машин, не зупиняючись, в сліпому поспіху, в безглуздій тісняві, без мети, без думки, то здається, що суспільство це невиліковно хворе на байдужість і машинне одуріння. Але, придивившись, помічаєш, що це дуже допитливе суспільство. Воно не знає лінощів ні в чому, воно рухливе, як ртуть, жадібне до всього, що має принести йому вигоду, користь, задоволення. А я коло цього суспільства, як бачиш, стаю філософом і пробую розмірковувати про речі, що не мають нічого спільного ні з тобою, ні зі мною, ні з усім нашим життям.

Повертаючись з Філадельфії, ми прогавили виїзд на тернпайк Нью-Джерсі і миль зі сто блукали по якихось містечках, чистеньких, немов з казок Андерсена, з білими дерев'яними будиночками, зеленими газонами, тишею і якоюсь просто нереальною ідилічністю. Дедалі більше переконуєшся, що Америка і Нью-Йорк — це речі майже ворожі між собою, бо Америка живе тихим, робочим життям, Америка вдає з себе добропорядність, консерватизм, пуританство, а Нью-Йорк плодить нові та нові секти, Нью-Йорк випускає на вулиці банди грабіжників, 42-а вулиця біля Бродвею забита порнографією,

в Гарлем і на Вест-сайд білому ліпше не потикатися вночі, бо може стати жертвою відплати за всі кривди, завдані цим суспільством неграм і пуерторіканцям, Нью-Йорк не може позбутися трущоб Гарлема, Брукліна, Бовері і Квінса. Нью-Йорк неспроможний боротися з бандами молодих, які обписують усі стіни будинків непристойностями. Нью-Йорк має найогидніші в світі автобуси, найбрудніше і найзруйнованіше в світі метро, на станціях валяються бездомні, п'яниці, наркомани, поїзди повні грабіжників. Недавно «Нью-Йорк Таймс» писала, що одного пограбували в метро і він попросив у поліцейського 35 центів, щоб пересісти на іншу лінію і добратися додому, але не встиг купити жетона, як набігла банда і забрала в нього й ті 35 центів. Поза тим у Нью-Йорку живе понад десять мільйонів чоловік, половина з яких негри, ще одна половина — євреї та італійці, а решта «нормальні американці», та ще до того — я, Дмитро Черета. Набридло мені тут смертельно, навіть не можу передати, як набридло. Вбиває неробство, бо ніколи не можу звикнути, що цілоденні сидіння в ООН — то для мене робота. Все-таки я не фаховий дипломат, і голова в мене влаштована якось інакше. Вона влаштована, щоб пам'ятати тебе, Валер, згадувати своє місто, своїх людей, навіть таких, як Токовий або Кривцун, згадую тут з симпатією і прихильністю.

Жду свого повернення і нашого з тобою возз'єднання! Океанів між нами не існує, руку твою, Валер!

Твій замериканізований по самі вуха Дмитро».

*

Я не писав Валерії ні про Шірлі, ні про гостину у тата Уолтера; ні про замилювання американців бадачками про свободу; ні про бродвейські театри, в яких ми з Колядою подивилися вже з півдюжини вистав (багато музики, трохи політики і дуже багато сексу); ні про нові кінофільми; ні про нахабних єврейських молодчиків, які бігали купами по

Нью-Йорку, виспівуючи в ритмі радісного маршу пісеньку про те, як стародавні євреї жили ще в Єгипті і як пророк Мойсей сказав фараонові, щоб той відпустив його народ (And tell old Pharaoh Let my people go); ні про негритянські фільми, де все було чорне: режисери, актори, життя, і де панувало гасло: «Чорне — прекрасне!»; ні про популярні заклики нових лівих серед нью-йоркської молоді: «Хай живе маріхуана!», «Знімай штани!», «Хваліте бога і будьте ви прокляті!»; ні про приїзд до Нью-Йорка якогось індійського проповідника (дванадцять років, голена голова, божевільні очі, несамовите бурмотіння — і тисячі зістеризованих молодих шанувальників); ні про дискусію на Генеральній Асамблеї з питання про міжнародний тероризм, під яким тут дехто розумів не грабіжницькі війни, не розбій монополій у Африці й Азії, не переслідування інакомислячих, а тільки оті трагічні випадки з викраденням літаків, з діями палестинських екстремістів, з нападами на дипломатів. Ніхто не ставав на захист викрадачів літаків — хайджекерів, як називали їх американці, світ здригнувся, почувши постріли на олімпіаді в Мюнхені, але ж хіба не чуто за мюнхенськими пострілами вибухів ізраїльських бомб у Суеці, в Лівані й Сирії? Хіба не прислухався світ ось уже понад двадцять років до стогонів і плачів мільйона палестинських біженців, яких вигнано Ізраїлем з їхніх домівок у пустелю, кинуто в табори, де діти вимушені виростати в умовах страхітливої печалі, де головний продукт виробництва — ненависть?

Залізний розподіл симпатій, настроїв, способу поведінки серед дипломатів: удень, на засіданнях, суперечки, незгоди, запекла боротьба, відстоювання своїх поглядів, а ввечері урочистість прийомів, суцільна люб'язність, компліменти жінкам і чоловікам, дотепи, гра словами, уявою, ерудицією, чемністю. За три місяці близько півтори сотні прийомів — хто таке витримає! А витримують, терплять, страждають, бо й це робота, це гарячий цех дипломатії, де належиться молочко, як у нас

металургам, але тут «молочко» приправлене витонченими розмовами, за якими треба вміти сховати все, що належить.

Я не злюбив ці прийоми і всіляко відкручувався від них, але Коляда, видно, уклав таємну угоду з нашим главою делегації і мало не щовечора спокушував мене то якоюсь екзотикою прийому в представника Свазіленду, де всі свазілендці будуть у своїх дивовижних національних вбраннях, то лотерезю в американському представництві, де можна виграти відразу ящик віскі або американську соску-пустушку; то можливістю познайомитися з мером Нью-Йорка Джоном Ліндсеєм, який приймав оонівських дипломатів не в казенних залах муніципалітету, а в тому самому готелі «Американа», де нещодавно відбувалася передвиборна вечера на користь президента (було тисяча чоловік, кожен з яких вніс у виборний фонд республіканців по тисячі доларів).

Цього разу Коляда приніс відразу з десяток запрошень, на які я не захотів і дивитися, але мій товариш, демонструючи класичну дипломатичну терплячість, спокійно порадив мені вибрати запрошення на прийом до представника Об'єднаних арабських еміратів.

— По-перше, вони сидять по сусідству з нами і в залі Генеральної Асамблеї, і в Четвертому комітеті,— почав він, так ніби я сам не помітив, де сидять Об'єднані арабські емірати.

— А що ж по-друге? — досить єхидно подивився я на свого колегу.

— А по-друге, прийом у готелі «Уолдорф-асторія».

— То й що? Чхав я і на Уолдорф, і на асторію. Остобісіло мені все це.

— Це найбагатший готель світу. Готель мільйонерів.

— Чхав я на твоїх мільйонерів.

— У ньому зупиняються всі найвидатніші люди світу...

— Чх... Як ти сказав?

Коляда повторив.

— Але мені ще не випадало нагоди побувати в «Уолдорф-асторії», — додав він мало не з сумом.

— Ну, коли так, тоді треба йти, інакше тебе ніколи не призначать міністром закордонних справ. Довідаються, що не був у «Уолдорф-асторії», і скажуть: не підходить.

— Туди йти не можна — треба неодмінно їхати, до того ж «кадилаком», до самого під'їзду і ждати, поки швейцар відчинить задні дверцята, бо ми з тобою маємо сидіти лише на міністерських місцях, а не поряд з водієм, і одягнені ми повинні бути в темні костюми і неодмінно «блек тай».

Довелося погоджуватися, бо стільки передумов, такі церемонії — це могло бути щось з біса цієї каве.

Робітничий клас у готелі для мільйонерів — звучало інтригуюче. Як сказав отой чоловік, про якого писав французький класик: «Я люблю топтати килими багатіїв». Підемо потопчемо мільйонерські килими!

Колядина серйозність все-таки перевершувала навіть суто міністерську: він перестарався у всьому. Бо коли ми під'їхали своїм довжелезним, новісіньким «кадилаком» до парадного входу в «Уолдорф-асторію» (від входу до краю тротуару напнуто було на тонісіньких сталевих стовпчиках дашок з смугастого тилу, щоб мільйонерів не забризкало дощем, поки вони добудуться від машини до дверей готелю), то відразу побачили, що туди любісінько підходять пішки якісь досить пошарпані леді й джентльмени, без ніяких тобі «блек тай», у звичайних пістрявих платтях та костюмах, деякі навіть без плащів, скоцюрблені від холоду.

— А це ж що? — спитав я Коляду, показуючи на тих підозрілих типів, що боком прошмигували повз монументальних швейцарів, які стовбичили обабіч входу, чи то вклоняючись своїм непрошеним гостям, чи то зневажаючи їх.

— То мільйонери.

— Навіщо ж ти вирядив мене в цей дурний «блек тай», коли сюди можна вскочити й з розстебнутим коміром?

— Але ж ми не прості пожилці — ми йдемо на прийом.

Відповісти належно я не встиг, бо один із швейцарів підскочив до нашої машини, чемно вклоняючись, відчинив дверцята, я виліз, струсонувся, підождав Коляду і, задираючи якомога вище ноги, потупав у притулок для найбагатших людей світу. Зовні готель не вражав нічим. Його тридцять з чимось там поверхів губилися серед височенних хмарочосів, які оточували цей район Парк-авеню, гнітили його мільйоннотонним камінним тягарем, білий фасад готелю нагадував щось європейське, домашнє, звичне, навіть щось мовби від московських готелів було в зовнішності «Уолдорфа».

Але вже з порога я мало не втонув у пухнастому червоному килимі, по якому чоловік мав не йти, а ніби брести, чи що, брести мало не по коліна. І нічого готельного там не було: ні чергових порт'є, ні тих, хто жде вільного номера, ні штовханини, ні роззяв. Якись просторі зали, безлюдні й невідомого призначення, з'єднані між собою якомось непомітно, так ніби становили суцільний безмежний зал, розкішні люстри, мармур, дороге дерево, якісь вітрини посеред залів, а в вітринах товари найдорожчих фірм світу: одяг від Діора, парфуми від Гуерлена й Коті, коштовності від Тіффані й Картьє. Де ті еміри, де той «балрум», що стоїть у наших запрошеннях, кого тут спитаєш, до кого звернешся? Розгубився навіть Коляда, нащо вже чоловік досвідчений і врівноважений, але врятував його я, бо мені кортіло роздивитися якомога пильніше, як воно тут влаштувалися мільйонери. Я тягнув за собою Коляду по всіх отих залах, не давав йому зупинитися, далі й далі, глибше й глибше в самі нетрі капіталістичних розкошів, і так ми натрапили на якусь червону стрілку, поставлену посеред килима так, як ото автоінспекція ставить посеред вулиці тимчасовий знак, і на стрілці був напис «Elevator to Balroom».

— Ага! — зраділо вигукнув Коляда. — Ось поставлено спеціально для нас. Ліфт, до балруму. Це для дипломатів, що приїхали на прийом.

Ми зважили на вказану стрілку, пішли в тому напрямку, опинилися в гурті якихось дуже високих чоловіків і жінок, таких високих, що навіть мої баскетбольні кістки мовби вкоротилися під поглядами цієї публіки, до того ж усі тут були одягнені не те що вишукано або розкішно, бо вже це мені доводилося бачити, а якимось мовби з викликом: чоловіки в смокінгах і фраках, а жіноцтво в дорогих хутрах, діамантах, перлах, і все це звисало з них цілими гронами, аж страшно було дивитися на таке багатство. Всі були парами — чоловік і жінка, чоловік і жінка, і тому ми відразу стали підозрілими в цій несамовито багатій компанії. Бо обидва без жінок, не в смокінгах і не фраках, і черевики на нас не за триста доларів, а за двадцять, і сорочки не шовкові, а поплінові, «блек тай» за півтора долара, а не за п'ятнадцять, та й підійшли до ліфта не з належною поважністю, а підбігли, як молоді лошаки, щоб не спізнитися.

Спізнюватися й не було куди, бо ліфт ішов лише до другого поверху. Він далі й не міг ходити, бо був спеціально влаштований, щоб перевозити гостей сюди, до величезного залу «Уолдорф-асторії». Які то мали бути гості, ставало ясно, щойно ти попадав у ліфт. Теж такий собі пересувний зал з червоного дерева, в дзеркалах, бронзі, килимах, тут можна було не просто кататися, а й розкішно жити. Вишукана публіка витрушується з ліфта, тихенько, огинці виходимо й ми, опиняємося в залі завбільшки з стадіон, там горять свічки в срібних ставниках, стоять довгі столи, за столами добropорядні, видно, теж багаті бабусі роздають усім оцим акулам імперіалізму аркуші цупкого паперу. Всі беруть, беремо й ми з Колядою, всі зазирають у ті аркуші, зазираємо й ми, всі зазирають також у прочинені двері, що ведуть кудись у затемнення, у блимання свічок, у загадковість і розкіш, ми й собі встромлюємо носи і вже там бачимо безмежний банкетний зал, може, на тисячу,

може, й на дві тисячі чоловік, маленькі столики, неймовірно розкішна сервіровка, зручні стільці — тільки для мільйонерських задів.

— Слухай,— стривожено шепоче Коляда,— що там у тебе написано?

Я перечитую ще раз заголовок на своєму папері, змобілізовую всі свої куці знання англійської мови і невпевнено кажу:

— По-моєму, передвиборна програма Макговерна.

Коляді досить одного погляду, щоб зрозуміти, що то справді передвиборна програма Макговерна: процвітання для всіх, негайне припинення війни у В'єтнамі, ультиматум Радянському Союзові щодо євреїв, перенесення американського посольства з Тель-Авіва до Єрусалима, по тисячі доларів кожному американцеві, якщо Макговерна оберуть президентом. Програму цю ми вже знаємо і не сміємося з неї лише тому, що не маємо права втручатися у внутрішні справи країни нашого перебування. Посміємося, коли приїдемо додому.

— А в мене знаєш що? — стривожено питає Коляда, і ця стривоженість ніяк йому не пасує, бо, «стривожений журналіст» — це звучить безглуздо.

— Що ж у тебе? Програма?

— У мене списки, хто за яким столиком має сидіти.

— І ти вже знайшов наш столик?

— В тому й річ, що не знайшов і ніколи не знайду.

— Тоді ми заявимо протест.

— Ти не заявиш протесту, бо ми потрапили не на прийом до Об'єднаних арабських еміратів, а на передвиборну компанію Макговерна!

— То повечеряємо!

— До твого відома: Конгрес США прийняв закон про охорону обох кандидатів на пост президента.

— Яке це має до нас відношення?

— Глянь он туди, але непомітно.

Коляда скосив око, моргнув мені на підвищенні в залі. На тому підвищенні нудьгувало десят-

ків зо два огрядних хлопців, які навіть не думали уподібнюватися оцій багатій публіці, одягнені були недбало, буденно, та й обличчя мали такі, що ніякий одяг не зарадить: навіть мала дитина впізнала б у кожному з них детектива з телевізійної передачі.

— Вони вже нас взяли на приціл і стежать за кожним кроком.

— Видно, здогадалися, що ми ще не встигли внести по п'ятсот доларів за вечерю? Тоді давай скажемо їм, що ми не маємо таких благородних намірів і хай містери вечеряють без нас.

— Все це так, — похмуро мовив Коляда, — але як нам звідси вибратися — от проблема.

— А так, як до війни: пішки.

— Не бачу тут ніде сходів. Шлях до відступу тільки один: знову оцим ліфтом. Але боюся, що ліфт під обстрілом. До того ж жоден чоловік вниз не спускається. Всі тільки сюди.

Я не знав, що порадити Коляді, та й, сказати відверто, не бачив ніякої загрози. Ну, не туди попали, ну, не знайшли, кого спитати, ну, забули внести по п'ятсот доларів за вечерю і не виявили себе в списках, то й що? А хіба ми не репрезентуємо найбільшу державу світу? Не підозри, а повага повинні нас супроводжувати — ось що я сказав би, коли б довелось комусь там пояснювати.

Але нас виручив Макговерн. Він приїхав тим самим ліфтом разом з дружиною і разом з колишнім віце-президентом у Джонсона сенатором Хемфрі, рудим і веснянкуватим, виспортованим джентльменом, який по-панібратськи обняв Мака перед усіма, щойно вони ступили на килими другого поверху. Публіка заплодувала, заюрмилася довкола свого кандидата, всі хотіли потиснути Маку руку, всі щось кричали, сміялися, щосили демонстрували стопроцентний американізм, і ми, скориставшись з цього шуму, прослизнули до ліфта, двері якого були розчинені, бо ліфтер і собі роззявив рота на церемонію повітання Макговерна, вскочили між дзеркала й червоне дерево,

і Коляда рішуче скомандував «Даун!» Що означало: «Вниз».

Ліфтер швиденько спустив нас донизу, щоб знову їхати на другий поверх і додивитися до кінця те, що можна побачити тут, може, раз у житті, а ми побрели по червоному килиму «Уолдорфа» розшукувати таємничі Об'єднані арабські емірати, які після нашої пригоди вже видавалися нам чимось мовби з арабської казки.

— Ти міг би запропонувати себе замість Макговерна, — сказав я Коляді.

— Не до жартів.

— Справді ж: він Мак, а ти Мик, хто тут розбере?

— Скажи спасибі, що вискочили, а то розібрали б тобі!

Тепер Коляда був суцільна енергійність. Знайшов мармурову дошку, на якій позначено було, де й що є в цьому готелі. Виявилося, що емірати не просто дають тут прийом: вони назавжди купили собі вісімнадцятий поверх, тільки зал називався не «балрум», як помилково було визначено в наших запрошеннях, а «балруф». Велике діло друкарські помилки! Так можуть ще тебе обрати американським президентом або підстрелити ненароком, вважаючи, що ти підсланий агент якої-небудь міжнародної терористичної організації.

Швидкісний ліфт вмить вимчав нас на вісімнадцятий поверх, килим був там, здається, ще товщий, ще пухнастіший, він зазирає у ліфт, ніби висока червона хвиля, по коліна в тому килимі стояв коло дверей ліфта найнятий крикун, який, вміло довідавшись, хто ми такі, побіг повідомити мерщій вишукане товариство про прибуття репрезентантів Радянської України, ми поцілували ручку в маленької, витончено-вишуканої дружини еміратського представника при ООН, потиснули руку міністрові, Коляда сказав їм кілька компліментів, я подарував усім трьом такі чемні усмішки, що ніхто б на заводі не повірив у вміння Дмитра Череди на такі штуковини. Тоді ми занурилися в червонясту напівтьму безмежного залу,

де відбувався прийом, залу, загалом кажучи, білого, але через червоний килим і червоні світла на високій стелі, що скидалися на зорі з якоїсь східної казки, він все-таки був червонястий, навіть золотисто-червонястий, бо всередині цього безмежного притемненого простору колись стояли вузькі металеві столи, а на них горіли в східних мідних і срібних (ви тільки послухайте!) жаровнях золотаві вогні, а на тих вогнях підсмажувалося... Що могло смажитися на прийомі в представника Об'єднаних арабських еміратів, цього незвичайного державного об'єднання на півдні Аравійського півострова, цих маленьких країнок, багатства яких не піддаються визначенню. бо всі емірати буквально плавають на високоякісній нафті? Ну, ясна річ — тут смажилася молода верблюдятина, тут готувалися найделікатніші французькі грибки-трюфелі, тут розляглися на срібних підносах сором'язливо-червоні омари-лобстери, тут горами стояли тарелі з тисячами закусок. А попід стінами, ховаючись у темряві, в зблисках червоних високих світел,— багатючі бари, де можна випити що завгодно в кількостях необмежених, попри мусульманську заборону вживання спиртних напоїв, яких пророк Магомет, кажуть, не брав у рот і не велів брати жодному правовірному до дня страшного суду, а вже там, мовляв, видно буде, кому вино, кому гаряча смола на язик, кому смажені баранячі реберця, кому прекрасні молоді гурії.

У блуканнях своїх по готелю ми запізналися й прийшли, коли вже зібралось тут безліч люду. Азія, Африка, Європа, Америка, не вистачало тільки дослідників Антарктиди. Прийшли китайці в своїх синіх вбраннях, прийшов представник США Буш з дружиною, прийшла багата пакистанка, вся загорнута в золото, тинялися по залу якісь гнучкі блондинки з високими молодими неграми і смагляві виткі видри з білими стариганами.

У цьому Вавілоні я мимоволі гублюся, з пам'яті зслизують навіть ті два десятки англійських слів, які міг би пустити в хід, балакучість моя пропадає, я стаю мовчазним «рашен», а що

мовчазність завжди загадкова, то до нас пристають то ті, то інші, зачіпають нас, втягують у розмову. Коляді доводиться віддуватися за нас двох, для відшкодування я щоразу беру йому джину з тоніком, бо ж захляне — тоді що? Ми пробуємо смаженої верблюдятини, їмо трюфелі в плетених кошичка із здобного тіста, смакаємо лобстера, але не наїдаємося, бо не для того ж приїхали до Нью-Йорка, а лише пробуємо, щоб здобути той необхідний досвід, який дає право називатися дипломатом у всьому. А мені дасть право, коли я стану дідом і в мене будуть онуки, розповісти їм: «Ото як був я на прийомі в арабських емірів, то горіли срібні жаровні, а на них сичало й шкварчало, і тут підходить міністр закордонних справ одної великої країни і каже мені, а я йому відповідаю...» Ну, щось отаке. Ми мужньо штовхаємося до кінця прийому, блукаємо від бару до бару, обходимо кóлисті столи з мідними та срібними жаровнями, перемовлюємося, придивляємося, спостерігаємо, набираємося вправності й досвіду. Люду не меншає, а, здається, навіть більшає. Жінки, страждаючи від дісти, лиш позирають на оте вогняне коло, де жариться й шквариться, їхні ніздрі роздуваються жадібно й, сказати б, хтиво, аж жаль іноді цих добровільних мучениць, і я з охотою поніс би он тій смаглявій бараняче реберце, а тій он білявій, що виставила з-під плаття довжезний клинець ніжної шкіри, дав би найніжніший шматочок верблюдятини, але ж нічого не вдієш, не можеш допомгти ближньому, бо той ближній сам не хоче нічиєї помочі!

Якісь старигани, забувши про склероз, холестерин, ожиріння й одуріння, забувши про вставні зуби й вирізані шлунки та жовчні міхурі, їдять неймовірно жадібно, неймовірно багато, з неймовірним запиханням, так ніби вискочили всі з голодного краю або ж у передчутті семилітнього голоду намагаються насититися наперед. Самотні дипломати, які не хочуть ні з ким контактуватися, блукають від бару до бару, підставляючи барменам високі, як лабораторні мензурки, келихи.

Штатні балакуни, яких ніде не бракує, хапають то одного, то другого, тягнуть до свого кола, зближуючи очима, виголошують мудрі банальності й банальні мудрування.

— Давай утікати, — кажу я Коляді, — бо на прийомі можна бути годину, не більше. Година дає відчуття потрібності контактів і здруження. Коли ж потиняєшся тут довше, то чомусь створюється враження, що ніхто нікому не потрібен тут ні на макове зерно.

— Це тому, що ділові дипломати справді лише приходять і невдовзі ідуть собі, — пояснює Коляда.

— Тож спробуймо бути діловими людьми! — закликаю я свого товариша, і він, подумавши трохи, заявляє, що над цією проблемою варто замислитися. Тим часом пробираємося до виходу, дякуємо господарям, прощаємось.

Додому йдемо пішки по Парк-авеню, щоб дати собі спочинок після таких пригод. На цій вулиці, що вважається в Америці найбільш заповненою автомобілями, ніколи немає пішоходів, з-під парусинових дашків перед під'їздами багатих будинків підозріло визирають швейцари, вирішуючи складне питання: чи вважати нас порядними людьми, чи бандюгами, які дивляться, куди вигідніше ввірватися й зчинити маленький переляк. Про те, що ми дипломати, нікому й на гадку не спадає, бо хіба ж можуть дипломати ходити пішки, та ще по Нью-Йорку вночі, та ще по Парк-авеню? Але ж чорти його бери, ми таки справді дипломати, але не звичайні, бо представляємо соціалістичну Радянську державу, рівної якій ще не було в історії.

Осінь в Америці називають «сезоном політичного футболу».

Америка йде до виборів. Країна розділена. Одні за того, другі за іншого. Не шкодують компліментів для свого кандидата і лайки для претендента. Президент вибив найголовніший козир у Макговерна: ідею закінчення війни у В'єтнамі. Тоді як Макговерн обіцяв просто ввести війська, щоб покінчити з ганьбою, президент обіцяв американцям почесний мир у В'єтнамі. А що може бути привабливішим для

американської національної пики, ніж почесний відступ! Доктор Кіссінджер, спеціальний радник президента з питань національної безпеки, щотижня літає президентським літаком до Парижа, де веде переговори з Ле Дик Тхо. Місце переговорів щоразу нове, щоразу засекречене, але щоразу якимсь чином стає відомим для журналістів, і вони примудряються вхопити в телеоб'єктиви кучеряву голову Кіссінджера і зблиск його окулярів, а також аскетичне обличчя Ле Дик Тхо. Весь світ жде миру у В'єтнамі. Президент обіцяє мир мало не в день виборів. Президент облітав уже всі штати. Макговерн теж не здається, хоч уже трохи мовби вклякнув: про В'єтнам мовчить, мовчить і про тисячу доларів для кожного американця, бо його радники підраховали і вжахнулися: де ж узяти скільки грошей і в один день? Ніякий бюджет такого не передбачає.

Напередодні виборів по телевізору показують прем'єру мюзіклу: «Ми співаємо про вас». Мюзікл — знову ж таки про вибори. Кандидат у президенти, якого грає актор, дуже схожий на справжнього, закохується в свою секретарку (акторка дуже схожа на дружину президента) і обіцяє їй одружитися, коли його оберуть президентом. Але боси кандидатової партії, шукаючи способів зробити його ім'я популярним у найширших масах, вирішують влаштувати конкурс на міс Америка з тим, щоб кандидат заручився з переможницею і в своїх передвиборних виступах всіляко пропагував американську любов і міцність американської родини. У передвиборній метушні всі якось забули про кандидата у віце-президенти. Нарешті хтось згадує, що тут тинявся якийсь тип, якого нібито хтось рекомендував на віце-президента, але ніхто не може згадати його прізвища: чи Сроттол-Боттом, чи Боттом-Сроттол. Вибори міс Америка проведено, кандидат у президенти публічно заручається з нею, йде шалена передвиборна агітація, натовпи американських жінок ридують від розчулення, слухаючи кандидатів балачки про американську родину, як і сподівано, вибори приносять перемогу кандидатіві, він стає президентом, але тут заявляє своїм босам, що не

хоче одружуватися з міс Америка, бо має вже давно жінку, яку любить і якій обіцяв свою руку. В справу втручається Сроттол-Боттом (чи Боттом-Сроттол), який довідується, що його все-таки обрано віце-президентом, а також дізнається про претензії міс Америка до президента і негайно стає на бік цієї вельми симпатичної й бойової дівчини з штату Арканзас. Радники президента, щоб прибрати небажаного помічника збісілої баби, накидаються на Сроттол-Боттома (чи Боттом-Сроттола) і питають, чому він тиняється тут, а не головує в сенаті.

— А хіба я повинен там головувати? — питає віце-президент.

— Це записано в американській конституції, — пояснюють йому радники.

— А коли я повинен там головувати? — допитується Сроттол-Боттом (чи Боттом-Сроттол).

— Завжди, протягом чотирьох років.

Відбувається ще кілька таких розмов, з яких стає відомо, що ні президент, ні віце-президент не мають ніякого уявлення про свої функції і уповноваження, конфлікт з жінками розв'язується нарешті благополучно, бо президент все-таки одружується з своєю секретаркою, а міс з Арканзасу втішає Сроттол-Боттом (чи Боттом-Сроттол), усі танцюють перед Капітолієм — мюзікл кінчається, а другого дня починаються справжні вибори.

Ділова Америка не шкодує для виборів робочого дня, аби тільки не витратити на це вихідного. Ніякого піднесення, ніяких великих надій, усі знають, що й після виборів так само процвітатиме расова ненависть, не зникне бідність, ширитиметься наркоманія, пануватиме дедалі більше, розростатиметься дедалі більше жах великих міст.

Рано-вранці вільні від засідань дипломати збираються в місії США при ООН, у залі з дешевими стільцями й пластиковою підлогою, п'ють дармову каву, слухають заступника мера, який розповідає про механізм виборів, після чого всідаються в муніципальний двоповерховий автобус червоного кольору, подарований меру Нью-Йорка мером Лондона, і їдуть на виборчу дільницю десь у Дауні, поблизу муніци-

палітету й Уолл-стріту. Ми з Колядою передбачливо сідаємо на першому поверсі, бо другий може за щось зачепитися в цьому захаращеному на всіх рівнях місту, і тоді не буде ні другого поверху в автобусі, ні наших голів, а вони нам ще згодяться. Двоповерховий автобус — єдине чим можна здивувати ньюйоркців, які з машинного світу можуть подарувати якусь крихту уваги хіба що мільйонерському «ролс-ройсу», та й то не через його зовнішню кричущість, а тому, що «ролс-ройс» коштує близько ста тисяч доларів і вище. Але двоповерховий автобус — це штука показніша за «ролс-ройс», і за тигрів, яких іноді перевозять по Третій авеню до зоопарку, і за отруйних зміїв, що їх возять кудись по тій самій авеню в супроводі поліцейських мотоциклів, що заглушують несамовите гриміння великого міста своїми дикими сиренами.

По дорозі заступник мера і його дві помічниці, булькаючи голосами, роблячи оте суто американське «ворі-ворі-ворі», розповідають далі про механіку виборів, про те, що сьогодні, власне, обирається не президент, а тільки виборщики, їх п'ятсот тридцять вісім чоловік, це так звані «ситі котики», тобто дуже багаті люди, які користуються необмеженою довірою в своїх партіях (бо дали найбільше грошей на виборчу компанію) і оберуть саме того президента, який потрібен для партії. І республіканці, і демократи мають наготові саме по п'ятсот тридцять вісім виборщиків, але скільки від якої партії братиме участь у процедурі обрання президента, покаже сьогоднішній день.

Ми довго плутаємося в тісних вуличках чайнауна, поки довідуємося, що весь цей час кружляли довкола виборчої дільниці, яка міститься в спортивній школі для хлопчиків. Не змогли ж відразу знайти дільницю тільки тому, що навіть заступник мера Нью-Йорка, видно, не сподівався, щоб вона містилася серед такого бруду й недбальства. Купи сміття довкола, невлаштованість, бідність, брудні будинки з вузькими, як бійниці, віконцями, і кожне таке віконце — то окреме помешкання. «Для людей?» — питаємо заступника мера. «Ворі-ворі-ворі», —

вибулькочують у відповідь його помічниці, обидві безбарвні, плоскі, в окулярах, типові представниці середньопосадних, знікчемнілих жінок, які забули про своє жіноцтво, а чоловіками стати не можуть при всьому бажанні, хоч, щоправда, в газетах і пишуть, що в Америці дедалі більшого поширення набувають операції, якими змінюється стать у людей: один хлопець став блондинкою і відразу почав виступати в нічному клубі в стриптизі. Ну, та це до виборів не стосується.

На дільниці велика черга, бо реєстраторів лише двоє, а кожен виборець повинен показати свій реєстраційний сертифікат і розписатися в книзі про те, що він проголосував. Голосують машинами: натискають на кнопки за демократичних чи за республіканських кандидатів, машини стукотять-грюкотять, мигають виборцеві різнобарвними лампочками, вдоволено помуркують і негайно передають наслідки на центральний комп'ютер, який кожні чверть години повідомляє перебіг голосування на телебачення. Машин дві. Коло них сидить молода дівчина, в міні-спідничці і в пухнастому светрі, натискаючи на кнопки, відкриває шторку, щоб виборець увійшов до кабінки, де стоїть машина, тоді засуває: таємниця голосування зберігається. Ноги у виборця видно з-під короткої чорної шторки, ці ноги напружено врастають у підлогу, видно, як чоловік намагається вивчити кнопки і списки, збагнути, на що натискати, за кого віддати свій дорогоцінний голос. Поки він думає, вагається, шукає кнопки, над кабінкою горить червона лампочка — американець ще не проголосував. Та ось натиснуто на кнопки, машина стукотить-грюкотить, лампочка гасне, дівка в міні відсовує шторку, щасливий і гордий американський громадянин виходить на світ божий — о'кей! Демократичну акцію здійснено.

Довкола дільниці й у самому приміщенні гори листівок. Це залишки агітації. Тепер агітація забронена, вона вже вмерла, але по телевізору, який встановлено в дільниці, ви можете стежити, як ідуть вибори по всій Америці, довідатися, хто за кого віддає голоси, хто перемагає. Той чи той. Перемагає

президент, тому й показують передовсім його, а не Макговерна, президент голосує в своєму рідному штаті — Каліфорнії, він напередодні прилетів туди з дружиною, звідти виступає по телебаченню після кандидата від компартії Геса Холла (американська демократія тут святкувала свою цілковиту перемогу, бо комуніста випустили поперед президента, що правда, президент говорив півгодини, а Гесу Холлу дали лише три хвилини), тепер він прийшов з дружиною на виборчу дільницю, яка нічого спільного не має з тим похмурим сараєм, в якому стежимо за виборами ми; президента кинулися зустрічати чиновники, його пропустили поза чергою. Вишуканий молодий чоловік, який керував там механізмом шторок, мерщій почав тиснути на кнопки, але в механізмі щось заїло, шторки не відсувалися, хоч ти плач, і президент, трохи почекавши і махнувши рукою на американську техніку, заліз у кабінку за методом перших пілігримів: підняв шторку руками і підліз під них. Так само й видобувся звідти. Мер Ліндсей прибув на дільницю десь поблизу нас, але та дільниця так само була чомусь не схожа на нашу, там панувала розкіш, запобігливість, маєстатичність. Однак і там техніка чомусь відмовила, на дільниці вийшла з ладу машина для голосування, і мер Нью-Йорка стовбичив перед камерами телебачення цілу годину, поки ту кляту машину полагодили. Телевізійні коментатори не шкодували слів на адресу мера. Хай би він не красувався по кілька разів на день у нових костюмах і в екстравагантних галстуках, хай би не хвалився своєю вродливою дружиною і модною донькою, яка щомісяця бере участь у параді модельок перед магазинами Олтмана й Сакс на П'ятій авеню, і хай би не вигадував якоїсь медалі Нью-Йорка для шахового чемпіона Боббі Фішера, і не влаштовував показових бучних похорон для негритянської зірки бейс-бола, і не сидів на парадах на П'ятій авеню поруч з найславетнішими і найбагатшими людьми Америки, — а був би собі просто дбайливий мер, хазяїн цього розтерзаного суперечностями велетенського міста, яке тримає першість в Америці з усього:

в бідності, наркоманії, безпритульності, зубожіння, расової ненависті, розпусти, корупції, гангстеризму.

Машина не лагодилася, а коментатори несамовитили. Нарешті білявий мер саянув утомленою усмішкою, проголосував і мерщій подався виконувати настанови пильних телевізійників, а камери вже показували, як через П'яту авеню, від будинку, де вона знімає на всяк випадок цілий поверх, біжить у коротенькому чорненькому пальтечку, в модних черевиках-платформах, розпустивши волосся, Жаклін Кеннеді, яка приїхала з свого острова Скорпіос разом з Арі Онасісом лиш для того, щоб проголосувати за демократів, хоч Макговерну не допоміг навіть голос цієї колісь першої леді Америки. Поки Жаклін бігала на виборчу дільницю, щоб натискувати на кнопки за улюблених нею демократів, її Арі поїхав до клубу 21, куди входить разом з двадцятьма іншими найбагатшими людьми світу. Він перевернув синю тарілочку на знак того, що хоче обідати, його особистий лакей шанобливо вклонився, але їсти не приніс, а тільки повідомив, що вся ресторанна обслуга Нью-Йорка застрайкувала, вимагаючи надбавки до плати. Онасіс кинув двадцятидоларівку й звелів принести що-небудь з вулиці. Лакей приніс «хот дог».

І ось, поки Жаклін залазила в кабінку, один з найбагатших людей світу, сидячи в найвишуканішому клубі світу, за столом з безцінним сервізом, давився сухою сосискою, закладеною в розрізану черству булочку.

З горя він кинув ще десять доларів лакею, і той приніс з вулиці в паперовому стаканчику перебовтаної кави. Аби Арі Онасіс не належав до еліти, він би порадив лакеєві вилити ту гидоту собі в вухо, але становище зобов'язало, і мільярдер випив теплі помії з паперового стаканчика, витерся серветкою, яку витягнув з срібного кільця, подякував лакеєві й пішов сідати в свій «ролс-ройс» за триста тисяч доларів.

Президент переміг. Макговерн виступив по телебаченню і на запитання, що він може сказати про

свої почуття, нагадав історію, яку розповів колись президент Лінкольн. Коли хлопчика, який забив ногу, спитали, чи йому боляче, той відповів: «Нема підстав плакати, але сміятися теж не хочеться». Щось таке приблизно. Президент негайно прилетів до Вашингтона і в овалному кабінеті Білого дому (згадаймо, що називається так через те, що має овальну форму, як пояснюють швидкісні гіди Білого дому) зробив післявиборну заяву.

Другого дня після виборів налетіли з Атлантики такі шалені вітри, що здригнувся від несподіванки навіть всемогутній Нью-Йорк, розгубився, завмер, безпорадний і спанікований перед всемогутнім хаосом, який панував на його вулицях, над його хмарочосами, над мостами, кам'яними коридорами авеню, у вузьких перетинах стрітів. Це була найбільша злива за останні сорок з чимось років над цим містом. Нижні вулиці Манхеттена затопило водою, затопило в низьких місцях драйв, автомобілі тонули там, і довелося закрити цю артерію.

По вулицях котилися з жахливим грюкотом металеві бочки для сміття, збиваючи з ніг перехожих, які й без того насилу долали страхітливий опір вітру, троцили вітрини, билися в машини: «Бум-бум!» Повсюди валялися поламані парасольки, вирвані вітром з рук у жінок, з висотних будинків летіло вибите скло, ранили людей.

А Четвертий комітет святкував ювілей — двохтисячне засідання, — і нам з Колядою довелося їхати до ООН, і наш «форд» насилу доплив до штабквартири на Іст-Рівері, ми потопали й виринали, нас носило туди й сюди, ми стирчали в «пробках» без надії будь-коли вибратися з них, нас поливало такими потоками небесних вод, що «фордик» був подібний іноді до Ноевого ковчега, і я лякав Коляду, що ось-ось наш ковчег не витримає, і ми втонемо посеред Третьої авеню, і журналістика в його особі понесе невідшкодовну втрату.

Коляда вирішив відплатити мені.

— А знаєш, як ставляться наші діти до такого робітничого класу, як ти?

— Наприклад?

— Одна газета написала, як учитель спитав учнів. От, сказав він, потопають у річці двоє: фізик і слюсар. Тобто інтелігент і робітник, так?

— Ну, так.

— І питає вчитель: значить, тонуть ці двоє...

— Та вже сказав: тонуть.

— Питає: кого рятувати?

Коляда зробив паузу, сподіваючись, що я теж стану мерщій допитуватись, кого ж рятуватиме підрастаюче покоління. Але я мовчав. Що це за слюсар, який ждатиме, хто його врятує? Робітничий клас повинен уміти плавати. І порятувати цілий світ, коли треба,— ось як!

— Знаєш, що вони відповіли?

Я мовчав. Приємно подратувати свого ближнього.

— Вони всі відповіли: фізика. Що ти на це скажеш?

— Дурна газета і дурний учитель — ось що я тобі скажу.

А на двохтисячному засіданні Четвертого комітету обговорювалося питання про расистський режим Яна Сміта в Південній Родезії, і преподобний Майкл Скотт цілу годину викладав комітетові кричущі факти знуцання над гідністю людини.

*

Перший листопадовий лист до Валерії:

«Мила моя Ва!

У мене зупинився годинник. Кажуть, що нью-йоркського повітря не витримують навіть механізми, а що ж тоді казати про людину? Та я не турбуюся ні про годинниковий механізм, ні про власний організм (даруй мені цей прозаїзм, як сказав Пушкін) — мені чомусь стало страшно від цього лихого знаку: а що, коли ти взяла та й вийшла заміж за Держикрая, спокусивши його комп'ютерами? Вістки сюди повзуть повільно, цілими тижнями, досить

сказати, що газети ми одержали тільки за двадцять п'яте жовтня, ото ж хоч як крути — а тиждень або десять днів треба ждати, та й то: чи напишуть газети про тебе? »

В нашому дипломатичному коридорі грип. Качає людей нещадно. Кажуть, у Нью-Йорку епідемія, але про це газети не пишуть, а пишуть про Кіссінджера, як він метається між Вашингтоном і Парижем, щоб дати перевагу президенту перед Макговерном. Пишуть про всі аварії літаків і поїздів (учора в Чикаго розбилася електричка — 44 вбитих, 320 поранених), пишуть про пограбування, пожежі, про те, що в Канарсі, одному з районів Нью-Йорка, білі батьки не пускають до школи, де вчаться їхні діти, дітей негрів і пуерторіканців, і там уже цілий тиждень триває така собі «шкільна війна».

Я не хворію, бо їздив на прийоми й у гості, вів увесь час неймовірно енергійне життя і вже потроху забуваю не тільки «дім з мезоніном», а навіть наш цех, комп'ютери Держикрая, Льоню Шляхтича, Кривцуна, Токового, Пелагею Іванівну і — о жах! — всі її принципи.

А що ж я маю натомість? Маю ж я, як сказав колись Тичина:

Тільки й єсть у нас ворог,
Наше серце.
Благословіть, мамо, шукати зілля,
Шукати зілля на людське божевілля.

Були ми на виборах, дивилися, бачили. Про наслідки ти вже знаєш. Причини проаналізують коментатори.

Вони все знають.

З нас уже досить блукання по чужих дипломатичних прийомах: на честь свята Великого Жовтня влаштовано прийом у нашому представництві. Як тобі відомо, ми живемо в американському будинку, типовому й стандартному, тому зал тут теж типово американський, а це означає, що він схожий на гараж: ніяких прикрас, світильники вмонтовані в стелю, ні за що зачепитися оку, єдина приваба цього

приміщення в його просторості. Це розумієш, коли починають сходитися гості. Щоправда, «починають сходитися» тут не пасує. Це на інший прийом «починають» і тягнуться один за одним, як старі журавлі, цілий вечір, йдуть, аби лиш відбути повинність, засвідчити повагу, виконати свій обов'язок. А в нас не те. До нас привалюють всі відразу. Прибігли навіть китайці, не запізнившись на жодну хвилину. До Малика й нашого та білоруського представників, які вітали гостей, утворилася черга так само, як до Громико після виступу на Генеральній Асамблеї. Потиски рук, слова привітання, компліменти дружині Малика — і в зал, і бігцем до барів, а звідти так само підтюпцем до столів, на яких сендвічі з ікрою, червоною рибою, українська ковбаса, білоруська бульба, запечена в салі, краби, кров'янка, квашена капуста, якої американці ніколи не бачили (справжня квашена, з яблуками!), — всі плоди щедрої нашої радянської землі. Тисяча чоловік вривається в зал майже відразу. П'є, жує, ковтає, знову п'є і — найчудніше! — говорить по-нашому! Забуто англійську, французьку, іспанську, навіть китайську! Тільки й чути: «Вотка, гикря... Гикря, вотка...» Ми стаємо рекордсменами безумовно й незаперечно. Жодний прийом тут, у Нью-Йорку, не збирав стільки людей. Тільки на передвиборних вечерях у президента в готелі «Американка» і в Макговерна в готелі «Уолдорф-асторія», мабуть, була така сила-силенна гостей. Але навіть туди так не квапилися, з'їздилися поволі, кожен намагався приїхати пізніше за іншого, щоб підкреслити свою значущість, там відбувалося приховане змагання солідності, престижу, пихатості, багатства, а тут забуто про все. Ні тобі престижу, ні дріб'язкових вимірювань, чия держава більша й важливіша і хто повинен прибігати перший, а хто для повноважності запізнитися на цілу годину. Всі правила дипломатичного протоколу знехтувано, усунуто, перекреслено, знищено в один цей вечір, бо ж: прийом у Советів!

Погода тут майже така, як у нас дома. Нам пощастило: в Нью-Йорку осінь видалася «холодна»,

такою вона тут була, кажуть, лише дев'яносто два роки тому. Пролетаріат, незвичний до температури в п'ять-сім градусів вище нуля, понадягав плащі й кожухи, все це синтетичне, бо натуральне тут носять тільки дуже багаті люди, продається воно в універмагах «Блуміндейл» «Сакс», «Лорд енд Тейлор», «Олтман», а в звичних універмагах сама синтетика, дешевизна, і коли там спитаєш вовняні шкарпетки, то на тебе дивляться, як на ненормального.

Чекаю того дня, коли ми сядемо на літак і полетимо через Атлантичний океан і через усю Європу — куди? Ми вміємо зберігати військові таємниці, тому промовчимо, а ти й так знаєш, куди рветься металургійно-юнесківське серце Дмитра Череди, і воно таки рветься справді туди!

Цілую тебе, і хай живе плавання не тільки підводне, а й надводне! Твій Дмитро».

«Тільки й єсть у нас ворог, наше серце...»

*

Холодне повітря з океану, вільготний запах пари, що бурхає з широченних жовтих труб, встановлених у місцях лагодження підземної теплотраси, прісні пахощі з італійських піццерій, і серед усього квіти, які мали б ширити пахощі, а насправді мертві, синтетичні, безглуздо-розкішні, мов красуні в музеї воскових фігур. Ми жили коло океану, жили посеред води, але океану досі ще не бачили. Затоки й протоки, гирло Гудзону, приокеанські багна й солончаки вздовж тернпайка Нью-Джерсі — ось і все, а де ж океан? В кінці Манхеттена, де з берега видно Губернаторський острів (званий ще Островом сліз за ті сльози, що проливали там іммігранти, яких не пускали в Америку) з бронзовою, в бірюзових патьоках статуєю Свободи, десь за нею, кажуть, океан, і його видно, коли доберешся по внутрішніх сходах до голови цієї бронзової жінки, подарованої колись американцям французами. Можна помилу-

ватися обширом хвиль Атлантики й тоді, коли швидкісні ліфти вимчать тебе на сто другий поверх Емпайр стейт білдінга. Але я поклав собі бути оригінальним. Усі, хто буває в Нью-Йорку, обливаючись потом і захекуючись, дряпаються в голову отієї бронзової жінки — я не став дряпатися. Всі неодмінно бувають на покрівлі Емпайра — я не захотів там бути. Ну, високо, ну, всі там були, то й що? Аби похвалитися: я теж там був...

Отож серед мільйонів, які роззявляли рота з Емпайра і виглядали з очей статуї Свободи, одного чоловіка не долічилися, бо чоловікові тому хотілося речі геть простої: побути бодай день на березі океану. А то: летів через Атлантику, дивився на океан з висоти майже стратосферної, бачив Скандинавію, Гренландію, Канаду, бачив, як пиниться океан, б'ючись об тверді береги Америки, а тут ось живу два місяці на самому березі, вдихаю щодня океанські вітри, приправлені міцними пахощами й димами цивілізації, а де ж той справжній океан? Десь він за мостами, за нагромадженнями бетону, за страшним кам'яним лісом бруклінського цвинтаря на Кипарисових пагорбах, а де ж саме?

Ми збиралися на океан з Колядою мало не з першого дня перебування в Нью-Йорку, але все якось не випадало: то далекі поїздки, то неодмінні відвідини, то робота.

А ще ж було терпіння, я вчився терплячості, та зрештою терпець мій увірвався, і я заявив своєму дипломатичному другові:

— В цей вихідний їдемо на океан!

— Можна запросити з собою Шірлі,— пом'явся трохи Коляда.

— А вона б не могла запросити нас? Все-таки океан не наш, вона тут живе.

— Ну, бачиш. Вона ж не знає про наше бажання. Просто їй на думку не спадає, щоб люди отак просто хотіли їхати дивитися на солону воду.

— Океан!

— Ну багато солоної води. Тут народ такий, що нічим не здивуєш. Багато ньюйоркців проживають тут ціле життя, так і не побачивши океану.

— Коли вже тобі так хочеться поїхати разом з Шірлі, то я не заперечую. Вона схожа на оту гобеленну жінку, що сидить спиною до нас в ООН і ніяк не може повернутися.

— Ти ж казав, що та жінка схожа на твою Валерію.

— А Валерія схожа на Шірлі. В мене вже все переплуталося в голові. Свої поцілунки я відсилаю Валерії по пошті, від неї теж одержую поштові цілунки, виявляється, це з часом набридає. І коли бачиш коло себе таку дівчину, як Шірлі...

— То що?— стривожився Коляда. — Невже в тобі може народитися думка...

— Проміняти нашу радянську дівчину на голоногу американку? Спи спокійно, дорогий товаришу... Але й не підпускай її занадто близько, бо в чоловіка з'являється спокуса... Скажімо, поцілувати цю Шірлі, забувши про ідеологічну боротьбу й класові розходження. Надто ж беручи до уваги, що вона вийшла з робітничого середовища...

Коляда щось промурмотів, але від подальшої розмови утримався, бо вже ми якраз підходили до залу засідань свого комітету, і «секюритізи» чемно всміхалися нам назустріч, і чорні хлопці з Африки вигукували своє «Good morning», і наша ласкава й мудра Ібодат Турсунівна дарувала нам з глибин своєї невичерпної пам'яті ще один бейт Сааді: «Вставай-ка, спящий, ты спал — и будет. Что пользы, если смерть тебя разбудит?» Шірлі знову була сьогодні в одній з своїх дивних спідниць, три довгі пілки, не скріплені між собою, на зеленому тлі рясно розкидані дрібненькі червоні квіточки, і серед того квітнучого луку, який літає між заокругленнями столів Четвертого комітету, звабливо зблискують довгі голі ноги клятої американської дівчини. Так ніби нашепотіла їй всезнаюча Ібодат Турсунівна мудрість Сааді: «Все, что имеешь, — миру открывай и в землю, словно клад, не зарывай».

— Ти знаєш,— звернувся я до Коляди,— мені здається, що ми справді могли б запросити з собою

Шірлі. Доручаю тобі повести з нею, так би мовити, переговори.

— Можеш і сам взятися за цю місію. Твій словниковий запас цілком достатній.

— Та вона ж знає російську!

— Ми запрошуємо її офіційно, тому треба вживати мову її країни.

Я не став розводити дипломатії, і як тільки Шірлі опинилася коло нашого столу, вдав, ніби притримую її за руку, й сказав:

— Завтра рвемо до океану. Хочете з нами, Шірлі?

— Можна. А куди?

— Океан ваш, ви й кажіть.

— Давайте на Коні-Айленд, до Акваріуму. Там о дванадцятій «Дельфін-шоу». Згода?

Я згодився, не маючи ніякого уявлення, де той Коні-Айленд, де Акваріум, що воно за «Дельфін-шоу». Ось тобі й американка, яка не була ще на океані!

— Чув? — спитав я Коляду.

— Ну?

— Знаєш, хоч де воно оте все.

— Чом би не знав? Був там не раз.

— Ти скрізь, бачу, був. Може, й народився не на Україні, а в штаті Массачусетс і відразу кинувся в Гарвардський університет?

— Не в цьому суть.

— Я зрозумів, що вона призначила нам зустріч коло тих дельфінів?

— Очевидно.

— Чому б не поїхати з нами в одній машині?

— Американці не люблять їздити в чужих машинах. Не люблять, щоб машина була забита людьми. Ти помітив, по шосе їдуть машини переважно з одним-двома американцями. Коли там повно, то це або іноземці, або хіппі. Ті люблять пересуватися табунами.

— Ми ж з тобою не табун.

Та Коляда замовк до кінця засідання.

*

У суботу було холодно, але сонячно. Ми виїхали завчасно, щоб трохи покружляти по Нью-Йорку, машин на вулицях майже не було, бо американці у вихідний день мають звичку спати мало не до дванадцятої, а тоді схоплюються, випивають каву, бігцем падають у машини і мчать за місто, далі й далі, до трави, гір, вод, туманів, дерев, птахів, до Гудзону, в Апаллачі, в тихі ліси Нової Англії, в багрянець пенсільванських дубів і напевне ж до океану. На П'ятій авеню прогулювалися коло Сентрал-парку багаті дами в норкових манто, студенти виводили на прогулянку по десятку собак, за яких їм перепадало в день по кілька доларів для підтримування незалежності, коло готелю «Плаза» стояли запряжені білими й чорними кіньми карети для примхливих набобів, яким осточортіла цивілізація і хотілося вже чогось такого, що й самі вони не могли сказати, чого саме, коло собору Святого Патріка, як завжди, лаштувалися зустрічати якийсь парад — або ж поліцейських, або пожежників, або одної з етнічних американських груп, або ветеранів війни (не у В'єтнамі, ні!). Ближче до Сорок другої вулиці хмарочосів густішало, що далі ми від'їздили від своєї Шістдесят сьомої вулиці, вони заповнювали все довкола, між старими паралелепіпедами й ступінчастими одоробалами здіймалися нові, розширені внизу, з стінами, які похило спускалися з піднебесся донизу, вже й не хмарочоси, а якісь новітні піраміди, білі й чорні, лискучі, одягнені в камінь і скло, загадково непрозоре, тасмниче й холодне. Тоді поїхали по Бруклінському мосту через Іст-Рівер, колеса по-джмелиному дзижчали на кістяножовтих кам'яних брусочках, якими вимощено міст, за мостом був кам'яний жах бідняцького Брукліна, будинки купчилися десь унизу, в п'їтмі, тісняві, брудні, власне, й не будинки, не людське житло, а якісь кам'яні нори з вузенькими отворами замість вікон, мабуть, з неймовірною задухою всередині, бо навіть зараз всі ті «вікна» були роз-

чинені, з них звисали червоні, білі, сині, брунатні, навіть чорні подушки, а на подушках, впираючись у них ліктями, злягали грудьми й животами, висуваючись назовні мало не до пояса, напівголі, очманілі від нестачі повітря негритянки, жадібно хапали ротами те, що кидали їм грімкотливі машини з високо знесеної над будівлями дороги, судорожно дихали, кашляли, засльозеними від диму й чаду очима ліниво супроводжували все, що мчало вгорі над їхніми головами, шурхотючи шинами, виблискуючи лаком і нікелем, летіло, гуло, квапилося наосліп, котилося безугавно, безперервно, безнадійно і безглуздо. Куди й навіщо? Ну, ми з Колядою їхали на Коні-Айленд, щоб побачити океан. А куди їдуть оці всі люди, звідки повертаються оті, що мчать протилежною трасою дороги?

Далі їхати стало приємніше, почалося берегове шосе, правобіч перевис над затокою Ловер Бай Вересанобрідж—найкрасивіший нью-йоркський міст, що з'єднує Бруклін з Стейтен-Айлендом. По той бік шосе, за широкими зеленими газонами, стоять багаті будинки, власники яких мають щастя насолоджуватися шумом океану і жити в його вільних вітрах, нарешті Шо парквей, тобто берегова паркова дорога перетнула Оушен парквей, тобто паркову дорогу океанську, ми з'їхали на Оушен парквей і опинилися на Коні-Айленді, коло Акваріуму.

Шірлі знайшли біля дельфінаріуму, великого круглого басейну, довкола якого влаштовано амфітеатр для глядачів. Трибуни вже кишіли людом. Діти, жінки, молоді чоловіки, старигани. Шірлі, побачивши, як ми тиняємося, шукаючи вільного місця, закричала, замахала до нас руками, була вона одягнута в довге замшеве пальто синього кольору, все в якихось строчках і гудзиках, волосся, як у всіх американок, розпущене, розчесана кожна волосинка, вилискує на сонці золотом і пишнотою, очі повняються синявою океану (хоч я ще й не бачив його, бо їхали вздовж затоки, а тут відразу стали в чергу за квитками, проскочили

до Акваріуму, побігли до дельфінів, не знаєш, куди й приїхав: до дельфінів, до Шірлі а чи ж таки справді до океану).

— Хав ар ю? (Як ся маєте?)

— Хав ар ю? (Як ся маєте?)

Отак побалакавши, всілися, Шірлі глянула по черзі на нас обох, обом розтулила рожеві свої губи, тріпнула волоссям, і тут почалося «шоу» з дельфінами.

На бетонний пірсик вийшло довгоноге дівчисько в шкіряному піджачку, в чоботях з халявами, такими високими, що довелося дівчиськові відмовлятися від спіднички, яку воно замінило так само шкіряними трусиками, принесло з собою відро з рибою, показало одну рибину, і з голубої води, під поверхнею якої рухалися темні торпеди дельфінів, відразу весело вистрибнуло аж троє, дівчисько миттю додало до рибини ще дві, пожива була проковтнута з колосальним апетитом, «шоу» почалося. Дельфіни ганялися один за одним, перестрибували через жердинку, стрибали крізь пластиковий обруч, свистіли, перемовлялися між собою, дівчисько сюрчало їм у сюрчок, знай кидало рибу, щось їм казало, люд ревів од захвату, ми з Колядою і собі тупотіли ногами, ніби стоцентні американці, хоч на нас, мабуть, не так впливали дельфіни, як присутність Шірлі, присутність і, скажемо прямо, досить небезпечна близькість. Бо навіть радянського представника так чи інакше бентежить близькість вродливої молоді жінки.

Після «шоу» ми пішли в самий Акваріум, в зеленаві темнощі його прохолодних лабіринтів, блукали мовби по дну океану, обабіч нас за товстими скляними стінами пропливали риби, цвіли актинії, повзали морські раки, вигиналися морські коники, огидно ворушилися спрути, клацали зубами акули, позираючи на такий ласий шматок, як Шірлі, й одвертаючись від мене й Коляди, бо такі маслакуваті типи не можуть подобатися навіть акулам. Коляда уперто переписував мешканців підводного світу, він намагався законспек-

тувати всі оті латинські назви риб і морських тварюк, аж я не стерпів і став з нього сміятися, що на мого друга не вплинуло аж ніяк.

— Я тут був кілька разів, але щоразу мені якось не вистачало часу записати все, що мене цікавить, — пояснив він не так мені, як Шірлі.

— То ти вибрав час саме тепер? Але ж не забувай, що ми їхали не до цих паскудних восьминогів, а до океану! — закричав я. — І я таки хочу побачити океан, а не блукати в оцих бетонно-скляних підробках під море-океан!

— Прекрасно, прекрасно! — заляпала в долоні Шірлі. — Ми негайно виходимо до океану. І не кудись, а просто до Плейленду!

— Це що таке? — без ентузіазму поцікавився я.

— Містечко розваг. Там є все, що може бути в Америці. Американські гори, Аліса в країні чудес, кімнати сміху, жахів, убивств, гральні автомати, атракціони, кафетерії, катання на машинах старих марок, мотоциклетні гони, стрільба з гвинтівок, автоматів, кулеметів, з танкових гармат, повітряні бої, підводні бої — все, що тільки є на світі, — в Плейленді!

Я змовчав, бо сваритися з гарною дівчиною не хотілося, головне ж: ми нарешті вибралися з Акваріуму на божий світ.

Нарешті я побачив океан, відкритий, безмежний, вільний, власне, вже й не американський, бо тут влада Нью-Йорка, влада машин, заліза, каменю, всього того, що навергли люди за двісті років свого володарювання, все це кінчалось, натомість панувало роздолля вод, вітрів, хмар і сонця.

Був саме відплив, океан відійшов далеко від берега, полишивши мокрий пісок, трохи водоростей, шмаття брудної піни. Він відійшов з цієї берегової смуги з жалем і нехиттю, жадібно позирав на свої одвічні володіння здалеку, нависав над суходолом високим каламутним валом, тяжко й грізно ворочався, був невдоволено-похмурий, непривітний, брудний, якогось невиразного глинястого кольору, перебовтаний і просто огидний.

Рятувало те, що він був відносно далеко від нас, а ще ситуація поліпшувалася тим, що вздовж океану, на цілий Коні-Айленд, на п'ять чи й на всі десять або двадцять кілометрів, прокладено було на високих палях широчезне гульбище з товстих дубових дощок, там могло товктися відразу хоч і цілий мільйон людей, і ніхто нікому не став би заважати. По ліву руку бовтався глиняно-жовтий океан, а по праву вишикувалися кафетерії, закусочні, павільйони й сталеві конструкції Плейленду.

Ми з'їли по «хот догу», випили рейнголдівського пива, пограли в автоматах, побували разом з Алісою в країні чудес, зійшли на пісок і добігли до самої води, пострибали трохи по каменю, мальовничо накиданому якимсь веселим божком посеред мокрого піску. Шірлі й Коляда, як люди розумової праці, більше поривалися до дикості, а мене, як представника робітничого класу, який звик цінувати все зроблене руками, більше вабило на оті безмежні дубові кладки, по яких просто приємно було ходити, прикидаючи, скільки тут дощок, праці, грошей і ще чорти його батька зна чого — хіба що багатства американського, яке вони вже й не знають, куди дівати.

Шірлі, видно, вгадала мій настрій, бо без розпитувань пояснила:

— Американці страшенно допитливі. Нам уже мало бути коло океану — ми повинні зазирнути йому в саме обличчя, повинні відчувати його під собою в час припливу. Тому й прокладено цю естакаду. Вона не тільки тут — по всьому узбережжю Атлантики. Ми поїдемо на Рокавей, на Лонг-Біч — скрізь така естакада. Торік я була на Гавайях, то там дубові кладки простяглися навіть у кратері діючого вулкана Кілауеа. А вулкан ще в 1959 році вивергав гарячу лаву! Що ви можете сказати про таку допитливість американців?

— Ми утримаємося від заяв, — скромно сказав Коляда.

Я ж у запалі вигукнув:

— По-моєму, це просто здорово!

Коляда непомітно для Шірлі кинув на мене осудливий погляд, мовляв, як не соромно вголос захоплюватися принадами капіталістичного способу життя, але вітер з океану, океанські пропорції солі в моїй крові (кажуть, що наша кров і океанська вода тотожні за вмістом й характером солей),⁵ присутність молодої вродливої дівчини діяли на мене все-таки дужче, ніж погляди мого друга, і я вже й зовсім пустився берега:

— Слухайте, Шірлі, я б хотів побачити отаку штуковину й на тих, як ви їх там назвали, рокавейх чи бічах...

Сказати по правді, я сподівався, що Шірлі візьме мене в свою машину і я, на зло Коляді, посиджу біля її теплого боку, однак американочка не втратила почуття класової пильності, як те сталося з Дмитром Чередою, і хоч відразу й згодилася їхати на Рокавей, але мене з собою не запрошувала. Сам же я набиватися не міг, бо стримувала робітнича гордість та й Валерія! Вона десь ждала за океанами води, повітря, віри й ніжності, а я тут просторікую!

Ми поїхали понад берегом, повз якісь багна, очерети, затишні затоки, набиті дикою качвою, яка поприлітала з Канади, щоб зимувати в цих теплих водах, ми платили за мости й місточки, минали цілі висілки гарненьких будиночків, збудованих на палях просто посеред води, гуляли по дубових кладках над океаном на Рокавей, тоді знов їхали уздовж берегів, очеретів, качок, знову платили за мости й місточки, знову гуляли по дубових широчезних кладках тепер уже на Лонг-Біч, після того довго блукали по Лонг-Айленду, не знаючи, як виїхати на яке-небудь шосе, що привело б нас до Нью-Йорка, обідали в якомусь китайському ресторанчику (суп з чорних черв'ячків, запечені в тісті креветки під соєвим соусом, ананаси, морозиво, якесь солодке вино), і на тому обіді Коляда, видно, сп'янівши від незвично солодкого вина (або від супу з черв'ячками), ні з того ні з сього, зовсім чужим голосом, з завиванням і багатозначними паузами прочитав таку штуковину:

Темніє море,
А голоси диких качок —
Блідо-білі.

— Браво! — заляскала в долоні Шірлі. — Я так і думала, що ви поет, бо ви навіть схожі на вашого поета Вознесенського, який гостював у нас у Грінвіч-Віллідж і був на вечірці в моєї подруги.

Коляда поет, ви бачили таке!

— Це старий японський вірш, — скромно пояснив Коляда.

— Але ви читаєте, як поет, і я ніколи не повірю, що ви не пишете віршів! — не відставала від нього Шірлі. — Знаєте, здається, завтра мої друзі влаштовують десь вечірку, я хотіла, щоб ви теж були там.

— Але це ж ваші друзі — не ви, — спробував викрутитися Коляда.

— Однаково! Я вас запрошую! — Вона глянула на мене, без вагань повторила: — Запрошую обох!

А хотіла ж бачити самого Коляду! Мені аж тепер розвиднілося в голові.

— Блек тай? — попитав я, аби спитати.

— Одягаються хто як хоче. Я за вами заїду о восьмій вечора.

— А ти, виявляється, типок і навіть справжній тип, — сказав я Коляді, коли ми сіли в свого «форда» й рвонули за білим жучком, у якому втікала від нас золотоволоса Шірлі. — Притримуєш таємну зброю і пускаєш її в дію тоді, коли ніхто й не жде. Та ще й читаєш. Не міг прочитати щось радянське, скажімо, Маяковського про Америку, або того ж Вознесенського чи Рождественського, так ні — знайшов якесь японське, та ще й старе! Які там голоси в качок ти вигадав?

— Це не має ніякого значення.

— А завтра станеш ще читати свої власні вірші, щоб добити Шірлі вже до кінця.

— Все може бути, — скромно мовив Коляда.

— Ти краще дивись, щоб тебе не штовхнув отой таксист з «медальйоном», — порадив я йому,

Виказуючи своє знання нью-йорського життя, де налічується дванадцять тисяч зареєстрованих таксі з «медальйонами», тобто з фірменними знаками профспілки водіїв, і п'ятнадцять тисяч диких, «джипсі», просто кажучи, «циган», які не підлягають ніяким законам, зчиняють автомобільні бої з офіційними таксистами-«медальйонниками», всі, як правило, озброєні й можуть вступити в сутичку навіть з пасажирами в разі потреби.

Але Коляда вів машину залізною рукою, так ніби це був мій дорогий товариш Держикрай, бо моему другові відразу додалося чоловічої сили (в необмежених кількостях, прямо скажемо) після того, як Шірлі виразно дала зрозуміти, що симпатизує не мені, а саме йому, вловивши в ньому навіть схожість з Андрієм Вознесенським!

Коляда був суцільна піднесеність. На radoщах він запузирив мені відразу аж два швидкісних уроки англійської мови, а тоді ще й присвятив цілий вечір грі в шахи, в якій я вже досягнув первісного рівня, тобто рівня печерної людини, яка могла спокуситися цією грою лише за умови, що кожен виграну фігуру матиме право з'їсти або хоч обсмоктати, бо ж фігури в ті віддалені часи мали виготовлятися із справжньої кістки, а не з пластмаси, як нині.

*

Наступний день пішов у нас на прибирання й умивання, гоління й обдумування всіх деталей одягу для вечірки. Власне, примірявся й задумувався тільки я, Коляда зранку ходив по нашій «кімнаті» в старих джинсах і чорному вовняному светрі і на всі мої підганання й нагадування подумати про вечір недбало відмахувався: «Ще маємо час».

А я готувався так, ніби мав іти на обід до президента. Темний костюм, біла сорочка, галстук з універмагу на П'ятій авеню (завширшки на три й

три чверті інча¹, як у президента Ніксона). Коляда цілий день попивав справжнє пілзеньське пиво, яке прислали нам друзі з чехословацького представництва, а я утримувався, щоб заявитися на вечірку чистим і чесним, з незатьмареною головою, без алкогольних запахів.

По телевізору передавали щонедільне змагання дівчат на роликівих ковзанах: хто кого дужче штовхне, той і виграє, такі собі дівочі гладіаторські ігри в американському виданні. Тоді почалися передачі для дітей, які вельми пасували сьогодні до нашого з Колядою розумового стану: ми зовсім змалілися, в тривозі й непевності очікуючи тої вечірки, першої для нас вечірки, де, ясно ж, буде безліч американських дівчат, з якими не знаєш, що робити, але водночас маєш повестися так, щоб не пішла слава про радянських хлопців як про тюхтіїв і примітивних типів. От тобі й міжнародна арена, товаришу Череди!

Та найбільшу несподіванку і, сказати б, найтяжчий удар завдав мені не якийсь там ідеологічний супротивник, а мій друг і брат Коляда. Бо коли ми вже мали спускатися донизу, щоб зустріти Шірлі, я з величезним здивуванням і обуренням переконався, що Коляда мене обдурих і ошукав найганебнішим способом. Він не став переодягатися, ішов на вечірку в тих самих старих джинсах і в тому самому чорному вовняному светрі, в яких перед тим валявся на ліжку, а я вирядився, мов на весілля.

— Ти що? — закричав я. — Хочеш зганьбити нашу велику, могутню, багату, передову країну? Не маєш нових штанів, чистої сорочки?

— А в мене светр чистий і джинси випрані.

— Який светр, які джинси? А престиж? Чи не ти мені туркотів усі ці два місяці про престиж, гідність, трам-тарарам!

— На вечірку тут зодягаються хто як хоче.

— То ти вважаєш, що я хочу бути напрасованим і мати на собі оцей нашійник за п'ять доларів?

¹ Інч — одиниця міри, приблизно 2,5 см.

— Звідки мені знати, чого тобі хочеться?

— Я тобі відкрию таємницю: я мрію по приїзді додому дати тобі понюхати, чим пахне мій робітничий кулак. Тут я утримуюсь від цього, щоб не викликати міжнародного скандалу. А тепер давай так: ти спускайся вниз і забавляй своїми японськими віршиками Шірлі, а я йду й теж переодягаюся. У мене є улюблена байкова сорочечка в червоно-чорну клітинку і плисові штани чеського виробництва, але куплені в моєму рідному місті моєю дорогою сестричкою Зізі, про яку ти не маєш ніякого уявлення.

Я штовхнув його до ліфта, хоч він щось хотів заперечувати, а сам мерщій кинувся переодягатися, щоб не бути білою вороною серед тих не знаних нам американців.

Шірлі ще не було, бо в Нью-Йорку важко приїхати куди-небудь вчасно, тут машинне пересування підлягає стихії й хаосові, тому завжди треба набавляти або відкидати годину, визначаючи якийсь умовлений час спіткання. Коляда вже натягнув на себе плащ, підтанцьовував на тротуарі коло поліцейського, що охороняв вхід до нашого представництва, я теж накинув свого плаща, якого ніс в руках, сподіваючись відразу шмигнути в машину. Поліцейський заздрісно поглядав на наші плащі, бо він чомусь стовбичив у самому мундирчику, видно, або ж ще не перейшла поліція на зимову форму, або й не належалося їй такої форми, бо я так і не побачив тепло зодягненого «копа»¹ в Нью-Йорку.

Нарешті показався білий жук нашої Шірлі, війнуло їй золотисте волосся в темному затишку машини, ми попхалися обидва назад, аж «фольксваген» перехнябився, Шірлі засміялася й сказала:

— Міг би хтось сісти коло мене.

«Хтось» — це вже вселяло деякі надії на те, що симпатії Шірлі знов розподіляються порівну між нами і не буде отого вознесіння Колядиного, свідком якого я мимоволі став учора під час з'їдання запечених у соєвому тісті креветок. Ми помурчали

¹ Так зневажливо звуть полісменів у США.

щось ввічливо-дипломатично і все-таки вгніздилися обидва на заднім сидінні. Шірлі рвонула з місця, ми прокотили два квартали, завернули на Медісон-авеню, проїхали десь до району дев'яностих вулиць, і тут Шірлі почала шукати парковку, випробуючи наше терпіння.

Коляда сидів тихий, як миша, мені теж не хотілося кидати уїдливих зауважень на адресу переваг цивілізації й машинізації, видно, мовчанка наша потраكتована була дівчиною, як співчуття в її безнадійних пошуках, і це допомогло їй все-таки знайти місце для свого жучка, ми поставили машину і пішли туди, куди мали йти сьогодні ввечері.

— Це що — квартира, клуб, кафе? — спитав я Шірлі. — Бо ми щось не маємо досвіду, не уявляємо собі...

— Музей, — просто відповіла Шірлі.

— Музей? — я став, як стовп. — Як то — музей?

— Дуже просто, — Шірлі не зупинялася, Коляда теж не відставав, довелося наздоганяти їх.

— То ми йдемо в гості до якогось хазяїна музею?

— Ні, просто в музей. Ми заплатили за вечір, як це можна сказати?

— Найняли?

— Ну, так. Тут усе можна мати, аби лиш гроші. А ми любимо проводити такі вечори в музеях. На Медісон безліч приватних галерей, тут прекрасні будинки, прекрасні колекції, це завжди краще, ніж сидіти коло кухні й дихати газом...

Будинок, до якого ми підійшли, не мав у собі нічого американського: темна стара цегла, безліч білих високих вікон, білі двері теж високі, прикрашені простими, водночас довершеними портиками.

— Франція, сімнадцятий вік, — недбало промовив Коляда, глянувши на будинок.

— А ти звідки знаєш? — не втерпів я.

— Та так.

Шірлі від коментарів угрималася. Вона підступила до дверей, засмикала за якусь рукоятку, видно, від дзвінка. На білих дверях гарно полискувала

начищена мідь ручки, рукоятки від дзвінка, ще якихось прикрас.

Живуть буржуї!

Двері відчинилися, вдарило на нас світлом, простором, ми кудись відразу пройшли, нас оточили, хор привітань, обвал знайомств, землетруси рукостискань, молоді хлопці, дівчата, наші плащі кудись викинуто, Шірлі здерла свою прострочену вздовж і впоперек замшу, лишилася в якихось барвистих трусиках і в червоній майці, чи хто його знає в чому. Всі дівчата були одягнені приблизно так, як Шірлі, деякі і ще скупіше, в одній була довжелезна, зелена, поплутана, мов ставковий кушир, спідниця, а верхня частина тіла не мала на собі нічого, навіть ліфчик чортяче дівчисько забуло чи то зодягти, чи взагалі купити. Хлопці мали на собі приблизно те саме, що й ми з Колядою, сорочки у всіх були випущені з штанів, черевики стоптані, чуби нерозчесані, один красувався у формі американських парашутистів, мав на собі безліч нашивок, аж я не стерпів і поцікавився, чи він не ветеран в'єтнамської війни, і чи не брав участі в отій демонстрації ветеранів коло Капітолю, і чи не кидав своїх медалей на зелений газон коло американського парламенту. Хлоп'яга пояснив мені, що він на війні не був, в американській армії теж не був і не збирається в ній бути, сам же професор Колумбійського університету, звать його Фішер, а одягається так через те, що серед студентів дуже популярні професори, які носять стару солдатську форму. (Все-таки, видно, бюро по військовій пропаганді зуміло підсунути моду на військове дрантя).

— У нас на Чотирнадцятій вулиці є магазин «Бівак», де можна купити поширені мундири всіх родів військ американської армії і всіх армій світу,— пояснив мені професор.

— Крім радянської, сподіваюся?— уточнив я ввічливо.

— Очевидно, крім радянської,— охоче погодився Фішер.

Було там ще кілька босих хлопців, у жовтих кофтах і коротеньких жовтих штанях. У них голови

були поголені. Всі знайомилися, називали імена, але я нічого не міг запам'ятати, бо імена були схожі: Мак, Джо, Сем, Флер, Ен, Кет, — переставляй усі літери абетки як завгодно, і матимеш усіх, хто там товкся серед картин і скульптур проданого на ніч музею.

Десь уже увімкнули чи то магнітофон, чи програвач, бо без музики тут не обходиться ніщо, в одному залі поставлено стіл з напоями, і аматори коктейлів колотили там і чаклували коло пляшок і високих склянок.

— Що вам замішати? — спитав мене професор.

— Те, що всім.

— Ми всі п'ємо неоднаково. В цьому виявляється індивідуальність.

— От мені неоднакове й давайте.

Закусити як слід не було чим. Коктейлі, метушня, балачки, Шірлі загубилася, Коляда відірвався від мене, я з професором вимушений був розмовляти здебільшого з допомогою вимахування рук і наддування щік, згодом все-таки ми надибали Шірлі, витягли з-за великої бронзової статуї Коляду, пішли до іншої бронзи — лежача жінка французького скульптора Майоля, називалася чи то «Земля», чи то «Ріка», могла називатися як завгодно, бо зображала могутню голу жінку, яка завмерла мовби в знеможі, але водночас була сповнена невичерпної сили. Одна з дівчат, доволі худенька й непоказна, почала доводити, що в її тілі не менше можуть, ніж у цій жінці Майоля, коли ж їй ніхто не повірив, то вона миттю зірвала з себе одяг і лягла на підлогу поруч з бронзовою жінкою, прибравши таку саму позу, і таким чином заслужила загальне визнання за сміливість і, сказати б, зухвальство.

— Жива матерія все-таки переважає мертву у всіх її проявах,— глибокодумно мовив професор, і тут Шірлі вчепилася в нього й почала знайомити з нами, бо виявилось, що вони давні друзі, разом училися в коледжі Нью-Йоркського університету, мали навіть намір одружитися, але Фішера заїла наука, а Шірлі вдарилася в дипломатію, тож довелося відкласти цей намір, а тепер якось забулося,

— Хіба такі речі забуваються? — не повірив я.

— Життя складне, — розвів руками професор. — Людина щодня мусить вибирати. Або-або. Власне, життя — це вибір. Ви не згодні?

— Не знаю. Ось мій друг Коляда знає ліпше. Він до певної міри філософ, бо поет, а я просто собі робітник.

Ми просувалися по залах музею, дівчата іноді пробували відтворити ту чи іншу картину, вибудовуючи схожу композицію перед полотном художника, притискаючись до стіни, лягаючи на підлогу, міняючись одягом, щоб досягти такого самого зіставлення барв, як на картині. Оті босі голомозі хлопці в жовтих кофточках розсілися на підлозі перед японським пейзажем і сиділи мовчки, відсторонено, зосередивши увагу на двох великих ієрогліфах, недбало наляпаних чорною тушшю на берегах картини, яка зображала графітно-сірий водоспад у так само графітно-сірих горах.

— Тут заборонено мову й мовчання, — пояснив мені професор, киваючи на мовчазних хлопців.

— А що дозволено.

— Спогади. Хоча що таке спогади? Вони мають вартість лише для тих, хто вважає, що життя пuste без минулого і безцільне без майбутнього, і хто сучасність вимірює тонкою, як волосина, лінією. Ми ж дотримуємося того погляду, що для людини важить лише сучасне, бо вона живе завжди тільки в сучасному, а минулого немає, бо воно вже пропало навіки, а майбутнє ще не прийшло. Коли помирав один японський мудрець, на покрівлі писнула білка. «То, власне, те, — сказав він, — і нічого більше». Хвиля між народженням і вмиранням, хвиля життя безмежна, і в цьому найбільша розкіш.

— Я про японців знаю мало, — сказав я професорові, — тут великий знавець мій друг Коляда. Він знає також індуську філософію, знає всі індійські мови, знає все на світі, навіть якісь старі вірші.

Волохаті хлопці в сорочках на випуск, дівчата в кольорових ганчірочках, мов на картинах модерністів, билися об нас, як океан об берег, носили

коктейлі, пропонували «Самовар-водку», східну горілку, настояну на зміях, заводили інтернаціональні балачки: про природу й мистецтво, про квартири, пластинки, книжки, знову про коктейлі й американську свободу.

— Наше суспільство заражене апатією, лицемірством, міщанським егоїзмом, прихованою жорстокістю...

— Чому лише наше?

— Take it jasy, my friend¹.

— Єдиною справжньою гарантією збереження людських вартостей у хаосі некерованих змін і трагічних потрясінь є свобода переконань людини, її моральна спрямованість на добро...

Настирливо допитувалися в нас з Колядою, чи ми за наркотики чи проти, чи вважаємо, що в умовах цілковитої суспільної забріханості, жорстокостей, безправ'я, вбивств публічні статеві акти можуть вважатися злочином, чи підтримуємо суспільство, вільне від праці й грошей.

Я поцікавився, як вони ставляться до того, що їхні війська ще й досі у В'єтнамі.

— Але ж доктор Кіссінджер у Парижі! Він досягне почесного миру!

— Гаразд. А навіщо була ця майже десятилітня війна?

Настала мовчанка.

Ніхто не міг відповісти. Хай скажуть ті, хто починав і вів цю війну. Від політики кинулися до музики, називали імена композиторів, музика яких лунала з програвача, я щосили переборював свій комплекс нижчості, бо хоч не чув ніколи жодного з тих композиторів, але заспокоював себе тим, що ніхто з присутніх не знає, наприклад, стільки марок сталі, як я. Але ж вони мріють про суспільство без праці.

— Без грошей — згода, — сказав я професорові; але без праці — навіщо таке суспільство?

— У двохтисячному році всі предмети першої потреби для людей вироблятимуть автомати, про-

¹ Не зважай, мій друже.

дукти також. Людям лишиться тільки одна функція: розподіляти.

— Але й це праця!

— Наша молодь виступає проти праці, зневірившись в ідеалах свого суспільства. Це природний процес. Колись в усіх суспільствах проти несправедливості виступали поодинокі люди, їх звано еретиками. Тепер у нас виступає мало не вся молодь. Ціле покоління еретиків. Дехто кричить про єдність американського суспільства, але це міф. Ми не віримо в цю єдність і не хочемо її. Єдність, викликана відсутністю еретиків, породжує поступливість і застій в людях — якості пагубні для будь-якого суттєвого поліпшення людської природи. Бо така єдність знищує той обмін і те зіткнення думок, від яких уми вдосконалюються і стають придатні до нової роботи. Ваш Ленін теж був еретик. Може, найбільший еретик в історії людства. А чи є тепер еретики у вас?

— По-моєму, еретики, як ви їх називаєте, — сказав Коляда, — є неодмінною належністю лише суспільства, розділеного на бідних і багатих... Соціалістичне суспільство керується іншими законами. У нас головне — здруженість, єдність народу.

— Але ж у вас є кари?

— Яке це має відношення до предмета суперечки?

— Поки існують кари і репресії, не може бути мови про людську свободу.

Я засміявся, професор мав цілком наївне уявлення про людську свободу. Кожний вважає, що свобода починається від биття інших.

— Ви читали «Чайка Джонатан Лівінгстон»? — спитав я професора.

Виявилося: не читав, ще не встиг потрапити в оті кілька мільйонів, що купили, прочитали й повірили в наївну казочку про самовдосконалення, поки хтось зароблятиме мільйони доларів.

— Кращі уми людства мріють зробити життя менш насиченим карами і, таким чином, вивільнити час і енергію, які витрачаються на викручування від репресивних дій, — професор переможно склав

руки на грудях. — Що ви можете заперечити проти цього?

— А чому ми маємо заперечувати? — здивувався я.— Хіба ми вам сказали, що відстоюємо карі? Але існує необхідність.

— Суспільна гігієна,— підказав Коляда.

З'явилася Шірлі з височенними склянками, повними якоїсь диявольської мішанини, тицьнула нам склянки, затулила долонями рота мені й Коляді.

— Чому ви тулитеся за цим сатиром? Вас просто не видно серед усіх.

Я засміявся:

— Дурень за столом собі місця шукає, а розумного й у кутку видно. Так казав колись наш філософ Сковорода.*

— Набридли суперечки. Ми слухаємо їх в ООН уже два місяці. А ти, професоре, не муч наших гостей. Ми хочемо розважатися. Коляда повинен прочитати вірші.

— Я можу прочитати старий японський вірш, — скромно сказав Коляда. — На тему нашої розмови.

Він сховався за склянкою з коктейлем і, підвигаючи, продекламував:

І навіть коли немає грошей,
Вітер приносить
Досить опалого листу,
Щоб розпалити вогонь...

— Надзвичайно оптимістично! — похвалив я. — Тепер ви можете зрозуміти, чому я вибрав собі в друзі саме Коляду.

Хтось із хлопців, проштотхнувшись до нас, прочитав і свої вірші. Вислови були досить енергійні, і зводилося все до того, що автор рішуче заявляв про бажання скинути якомога швидше з себе весь одяг, починаючи, ясна річ, з штанів.

Це вже Коляду, видно, зачепило так, що він забув про старі японські вірші, рішуче відсorbнув із склянки, поставив її просто на підлогу, щоб мати руки вільними, вискочив на постамент, на якому стояла бронзова фігура голого козлоногого чоловіка, і без ніяких передмов, пояснень, пробачень і комен-

тарів почав палити в нас дивними, часто незграбними, несподіваними для нього словами, які склалися в те, що тепер дехто вважає іноді віршами, лише завдяки вмілому володінню голосом, власним притишенням або викрикуванням. Спершу я слухав досить поблажливо, списуючи оте Колядине кричання за рахунок несамовитої мішанини коктейлів, яка остаточно, видати, отруїла його такий стриманий і врівноважений організм, але згодом довелося переконатися, що Коляда має успіх, та ще й неабиякий, він перекладав деякі свої вірші відразу на англійську, що неважко було зробити, враховуючи характер цих віршів, деякі читав рідною мовою і брав за душу самими інтонаціями.

Пташині лапки,
Тоненькі лапки,
Мов подряпини на негативі вечора...
Евклідова геометрія кутиків,
Життя, загнане в кут...
І вже пташині лапки —
Коло твоїх очей,
Мов подряпані долі...

Або:

Бедуїни бігли,
Бедуїни бідні,
Бедуїни без біблії,
Без бога за пазухою,
Такі бідні бедуїни, що й пазухи не мали...

Або й таке:

Зорі породило невдале кохання,
Глузування, відмови,
Підступність, зради, образи,
Хто цього не міг стерпіти —
Кидав своє кохання на небо,
І воно ставало зорею.
Тому зорі завжди байдуже
Дивляться на закоханих.
«Ой до мене Яків приходив,
Коробочку раків приносив.
А я тієї раки забрала
І Якова з хати прогнала...»
Хоч це й не про зорі,
Але пісенька гарна...

Щиро кажучи, я переконаний, що вірші нашого заводського поета про труби й трубників сподобалися б оцим волохатим хлопцям у латаних джинсах, і давчатам, які змагалися з картинами і скульптурами давно вмерлих художників. Аби Коляда перед тим прочитав мені оці штуковини і заявив, що то вірші, я б порадив йому приїхати до нас на завод, зібрати тисяч зо три робітників і послухати, як би вони його обсвистали. Але тут усе було саме так, як треба, і те, що треба. Заворушилися навіть оті бритоголові хлопці в жовтих кофтах, одірвалися від споглядання ієрогліфів і глянули на Коляду. Волохаті лобуряки лінькувато поляпували себе по стегнах, професор крикнув «браво», а дівчатка закрутилися коло підніжжя постаменту, на якому стовбичив Коляда. Однак їх усіх розштовкала Шірлі, яка подерлася до Коляди, відчайдушно війнула своїм золотистим волоссям, гукнула: «Here is my Love!»¹— і вже цілком несподівано для мене і для моєї високоморальної натури поцілувала мого товариша.

Він стояв отетерілий і почервонілий, ніяково торкав свої окуляри, мовби поправляючи їх, тоді Шірлі поцілувала його ще раз уже свідомо, а не спонтанно, як сказав професор, одягнений у поношене парашутистське дрантя.

Шірлі обняла Коляду й поцілувала його ще раз під загальне ревище хлопців і дівчат, а товариш мій ніяк не наважувався відвзаємнити бодай один поцілунок, на його місці я був би сміливіший, але треба було знати Коляду, його стриманість і сором'язливість, щоб зрозуміти його поведінку. Тому я без особливих вагань і собі вискочив на постамент до отого козлоногого бронзового чоловіка і поцілував Шірлі за свого товариша.

Тоді ми сиділи під волохатим бронзовим задом, нам принесли коктейлі, Шірлі заливисто сміялася, Коляда зніяковіло поправляв свої окуляри, але віршів не читав, а я прочитав би, та не дуже знав, тому трохи продемонстрував свої знання англійсь-

¹ Ось моя любов!

Нет, перелічуючи односкладові слова, що різнилися лише одним звуком — ейп, кейп, гейп, рейп, тейп, — а врешті все-таки не втримався і проспівав їм бонуму комсомольську пісеньку:

Надо, надо, надо нам, ребята,
Жизнь красивую прожить!
Надо что-то важное, ребята,
В нашей жизни совершить!

Коли ми їхали додому, Коляда сидів попереду, поруч з Шірлі, я грав у третього зайвого, соваючись на задньому сидінні, коло представництва я вилетів в машини з швидкістю, яку виказували колись застички від пляшок (на жаль, порівняння застаріле, бо техніка дала змогу відмовитися від корків), але однаково встиг ще почути, як Шірлі, прощаючись з Колядою, сказала йому ласкаво: «My darling»¹.

Не станемо піддаватися заздрощам, адже вони принижують людину. Не станемо водночас і приховувати: кожному завжди чомусь хочеться, щоб вродливі дівчата закохувались лише в нього, навіть у тому випадку, коли тебе вже кохають і ти кохаєш, коли в тебе є Валерія і вона тебе жде, а ти й діждатися не можеш тої хвили, коли побачиш її... Але ж є ще в нашій натурі оте: «І сам не дам, і другому не дам», і як важко видавлювати його з себе! Я розумів, що Коляда хлопець прекрасний, але водночас був тяжко вражений, що все відбулося так несподівано, в такому, сказати б, швидкісно-американському темпі, Шірлі вибрала з нас двох саме його, а не мене (так ніби вона неодмінно мала вибрати саме з нас двох, а не зі ста мільйонів американських чоловіків!), мене вона ніби й не помічала, я для неї не існував, а через що? Невже через оті вірші? Коляда їх понаписував (та ще й запам'ятав, хоч це видавалося мені вже й геть неймовірним) у безсонні ночі або під час перельотів через Атлантику, я ж не спробував навіть прочитати чийсь чужий віршик. А може, це мова? Все-таки Коляда міг із Шірлі вільно спілкуватися англійською, а я лише

¹ Мій милий (англ.).

так-сяк. По-російськи не все виходило в Шірлі, от і не могло бути контакту між двома напівнімими. Недарма ж кажуть: спільна мова, знайти спільну мову, досягти порозуміння.

— Слухай,— сказав я Коляді в ліфті,— а ця Шірлі гарна дівка.

Він щось промуркотів, як жовтоштанний буддист.

— Міг би одружитися?

Він муркотів собі далі.

— Тобі що — мову відібрало?

— Для одруження самих симпатій не досить. Одруження — справа серйозна,— сказав мій товариш і, щоб нагадати мені про свою серйозність, несподівано заявив: — Лягай спи, а я піду в бібліотеку трохи попрацюю.

— Ніч же! Друга година ночі! — вигукнув я, дивуючись невтомності й, сказати б, невичерпності цього зовні такого, здавалося б, непоказного хлопця.

Коляда засміявся.

— Вважай, що вже почався новий день. А в американців є вельми дотепне гасло на такий випадок: «Пам'ятай, що сьогодні перший день решти твого життя!» Ніколи не пізно почати життя заново і зробити щось корисне. А журналіст повинен робити корисне щодня.

— Хіба тільки журналіст? Кожна трудяща людина.

— Журналісти особливо. Все знати, все вміти, не знати спочинку, втоми, заспокоєння.

І він таки пішов до бібліотеки. А я позапалював торшери у всіх кутках нашої кімнати (американці з міркувань ощадливості не вішають лампочок під стелею, а ставлять світильники вниз, перетягуючи їх за потребою туди-сюди), пробував читати, пробував писати листа Валерії, пробував просто думати про велике, як радять мудрі люди, але нічого в мене якось не виходило, бо стояв перед очима мій скромний, прекрасний Коляда, сором'язливо всміхався, мовчки дивився на мене, мовби докоряючи мені за мою недосконалість.

★

Другий листопадовий лист до Валерії:

«My darling!»

Перебуваю під враженням кошмарного сну. Сюжет традиційний: ти мене покидаєш. Але з ким? Не з Держикраєм і не з якимсь довгов'язим аквалангістом, а з моїм чудесним і по-дівочому скромним Колядою! Мовби сидите після «шлюбної» ночі за сніданком на скляній веранді, я розганяюся, щоб ударити в скло каменюкою, але на склі напис: «куленепробивне», — як на вітринах нью-йоркських ювелірних магазинів на Сорок сьомій вулиці й П'ятій авеню. Однак Коляда все-таки лякається і кудись утікає, а ти йдеш до кімнати. Тоді я хапаю плитку замерзлого чорного (чому чорного?) снігу, біжу за тобою, хочу пожбурити той сніг тобі під ноги, але рука мені застрягає, бо ти швидко збираєш речі й мовчки наміряєшся відійти...

До чого б воно таке снилося? На жаль, наш з тобою діалог розтягується на цілі тижні й місяці, відповідей не діждешся з такими темпами листування, отож маю сидіти й каратися, мучитися й каятися, що лишив тебе на такий тривалий час, згодився стати міжнародником, а який же з мене міжнародник? От Коляда — це справді... Може, тому й приснився?

Вирішилося вже тут щодо мого від'їзду: я повинен зніматися з якорів десь біля двадцятого грудня. Асамблея закривається двадцятого, коли не встигнуть до того часу розглянути всіх питань, то сидітимуть цілі ночі, тут є традиція зупиняти годинники, перекреслювати календар, щоб у протоколах ставити не ті дні, що насправді, а заплановані. Як у відомого гоголівського персонажа: «День був без числа, ніякого числа...» Відліт мій залежатиме від квитків, бо рейсовий літак іде лише двічі на тиждень — у середу й неділю. Я хочу летіти недільним, щоб не опинитися в Москві на вихідний, коли там тільки заважаєш людям. Річ у тім, що ми летимо проти обертання землі, отож коли вилітаємо звідси в середу увечері, то в Москву прилітаємо теж

увечері, але... в четвер. Погоди тепер нестійкі, дощ, тумани, розклад порушується, в Лондоні (або в Парижі — десь там треба зупинитися для заправки) літак часто затримується через негоду, бува й на два дні — от і доводиться мати в резерві якийсь час. Я писав тобі, що в нас настало відпруження, але виявилось, що все не так. Безліч зустрічей, бесід, засідань, поїздок — кожна хвилина розписана — не знаю, чи я спроможний таке витримати. Ненормованість і обмеженість робочого дня в дипломатів мене просто вбиває. Як просто й прекрасно в нас на заводі! А тутешнє життя-буття нагадує мені ті далекі вже тепер дні, коли нас з Єнькою жорстко експлуатував Льоня Шляхтич. Щоправда, та «експлуатація» мала початок і кінець, до того ж кінець прекрасний, а в дипломатів ніякого кінця клопотам і напруженню, в них так усе життя. Поспівчуваймо цим великим трудівникам!

Погода тут і далі нестійка. Був ще один біблійний потоп, тоді пішов мокрий сніг, тоді засяяло сонце, знову дощ, знову сонце. Похолодало, вночі вже навіть було пів градуса морозу (тут температура вимірюється по Фаренгейту, а це градусів на сорокп'ятдесят виходить більше, ніж по Цельсію, ніяк не можу звикнути до американських систем вимірів), на північ од Нью-Йорка в горах уже заліг сніг. Оця незвично холодна для цих місць погода прочистила повітря, прогнала смог, дихається легко, хоч спати як слід мені ще жодного разу не вдалося — чи то через незвичний атмосферний тиск, чи через кошмарне сусідство представництва з поліцією і пожежною командою (вони виїзять кожної півгодини, ревуть сиренами, тривожно гавкає дресирований пес «смоукі», який квапить пожежників), а ще з сміттєзбірником, з якого машини весь досвіток вивозять сміття, гуркочучи й завиваючи моторами.

У Нью-Йорку, як і в усій Америці, дедалі більше розростається бандитизм. Нема мови про мафію, яка тут так само процвітає (недавно нью-йоркська поліція розкрила колосальну організацію «мафіозо», штаб-квартира яких містилася в дачі-причепі),

Йдеться про підлітків, здебільшого негрів і пуерторіканців, бо вони тут живуть у жахливих матеріальних побутових і соціальних умовах, і, ясна річ, там влочинність народжується щохвилини. У Брукліні молодіжні банди «Томагавк» і «Чорна загроза» тероризують кілька шкіл, вимагаючи собі безплатні сніданки і приміщення для своїх зібрань. Озброєні ножами й пістолетами, підлітки заскакують до класів, грабують учителів, гвалтують учениць, ламають столи й приладдя. Газети повідомляють про згвалтування сімдесятилітньої бабусі, про спробу згвалтування вагітної жінки, яка гуляла в парку з двома малими дітьми. На тому тижні злодії обікрали квартиру Голови Генеральної Асамблеї Трепчинського, поки він був на обіді Асоціації американських журналістів. Щодня десятки пограбувань і вбивств тільки в самому Нью-Йорку. Три підлітки (по 12 років) хотіли згвалтувати семилітню дівчинку, яка викинулася з п'ятого поверху. В штаті Оклахома чотири хлопці залізли в квартиру якогось 32-річного Сайлера і застрелили його, дружину і сина (прокурор штату вимагає одному з убивць мільйон років тюрми, бо смертну кару там відмінено). Минулого понеділка два бандюги (14 і 17 років) пробилися в помешкання 35-літнього асистента Бріджпортського університету, вбили його кількома ударами сокири, пограбували квартиру. В штаті Коннектикут якийсь доктор Стем вийшов з свого дому, щоб узяти з машини кисет з тютюном, і не повернувся. Виявилося, на нього напали бандити, побили до непритомності, забрали всі гроші, цінні речі й зникли. Щодня газети пишуть про хайджекерів, тобто повітряних піратів, які викрадають літаки. Недавно три злочинці захопили літак авіакомпанії ТВА з десятьма пасажирами і, погрожуючи розбомбити атомну електростанцію, літали з аеропорту до аеропорту, вимагаючи викупу — десять мільйонів доларів. Скінчилося тим, що компанія виплатила два мільйони (більше не було), тоді пірати втекли на Кубу, та кубинський уряд заарештував їх, конфіскував гроші й повернув літак і пасажирів назад у США.

Описати все, що діється в цій дивовижній країні, просто несила.

Але однаково твій Дмитро не втрачає бадьорості, вперто долає всі труднощі, метається по Нью-Йорку разом із Колядою, зазначаючи часом пригод надзвичайних. Проте ще не час розповідати тобі про всі ті пригоди, бо їх надто багато, окрім того, я повинен залишити ще й для того, щоб мати що розповідати по приїзді. Коляда уперто виховує мене в дусі старої японської поезії, де на перше місце ставиться спокій, незацікавленість світом, просто кажучи, скромність. Є там такий віршик: «Гуси не прагнуть полишати своє відбиття на воді»! То спитаємо, чому ж так рвуться люди в герої літератури й мистецтва і неодмінно в герої позитивні? Будьмо скромними і помовчимо про себе, сказавши кілька слів про Америку, в якій нам довелося побувати не останніми людьми, а водночас посилаючи цей лист і свої цілунки моїй милій, ніжній жінці, її величності Жінці з її вічними очима.

Твій замериканізований (зовні, зовні!) Дмитро».

*

Отож, удамося в історію. Триста з гаком років тому сто три родини відважних і відчайдушних європейців, людей здобичливих і, видно, не переобтяжених добродіємством у себе вдома, прибилися до берегів Америки, висадилися на берег в тому місці нинішнього штату Массачусетс, де стоїть місто Плімут, а що їх там ніхто не ждав, а пора була не дуже сприятлива, то, знесилені, виснажені змаганням з океаном, палігрими почали хворіти і потроху мерти один за одним. Не помогли їм ні молитви до всевишнього, ні кволі спроби знайти якийсь затишок, найголовніше ж — хоч будь-яку їжу. І ось тоді, коли вже вцілілим палігримам здавалося, що всім їм настає кінець, з лісів із-за скель прийшли червоношкірі люди, принесли з собою диких індічок, розклали для безпорадних європейців вогонь,

насмажили смачного м'яса, нагодували вмираючих від голоду, і ті стрепенулися, подякували господу богу в палкій молитві, згодом «віддячили» й наївним індіанцям, витнувши їх на пень, а той далекий осінній день відтоді став найбільшим національним святом американців — Днем подяки. Відзначається він щороку в останній четвер листопада, і кожна американська родина в цей день повинна мати в себе на святковому столі засмажену індичку. Їдять тепер не диких індичок, а свійських, яких вирощують спеціально для цього дня, про диких же пишуть газети, що їх нині в Америці навіть більше, ніж в часи перших пілігримів. Про те, скільки лишилося в Америці з тих часів індіанців, газети помовкують, та ще днями група обурених утисками індіанців захопила в Вашингтоні бюро, яке відає справами аборигенів, усе там потрощила, і тепер уже облік зовсім заплутаний, так що в найближчі роки навряд чи їй спроможуться чиновники закласти в комп'ютери відповідну програму, щоб повідомити світові про наслідки своєї «цивілізаторської діяльності».

Сказано це не для того, аби псувати свято, а лише для нагадування про справедливість, яка існує на світі так само, як матерія, час і простір, і рано чи пізно дається взнаки хоча б і отим походом індіанців на Вашингтон.

Дипломат бореться за мир, а світ дбає про дипломата. Завжди знайдеться добрий чоловік, що згадає про тебе в хвилину, коли здається тобі, ніби ти покинутий усіма, полишений на самого себе, на власну самотність. Здавалося б: кому потрібен ти в Нью-Йорку в День подяки, коли за традицією всі американські родини збираються за святковим столом, коли гостей немає і не повинно бути, коли іноземці змушені нудьгувати й шукати притулку, відсиджуватись хто де зможе. Але от приїздить до нас у зеленому «плімуті» такий собі симпатичний американський робітник на ймення Майкл, чорнявий, чубатий, мовби ще й зовсім нестарий, з міцними, мозолястими руками, з обвітреним, ніби в моряка, обличчям, проситься до нашого глави делегації, і що ж? Він американець, але водночас і українець,

бо його батьки вісімдесят років тому переселилися сюди, за океан, і тут народився він, Майкл, або простіше Михайло Іванович Перченко, а по-американськи містер Перч. Він моложавий, а має вже за сімдесят. Він схожий на моряка, бо все життя в штормових вітрах, на величезних висотах: мив вікна в хмарочосах, гойдаючись у своєму робочому гнізді, підвішеному на тонких тросиках, щохвилини ризикуючи зірватися, полетіти вниз, розбитися. Професія мужніх, відчайдушних, твердих серцем людей, які попервах ішли в скломії, не маючи куди податися.

Михайло Іванович запросив нас до себе на індичку, і хоч як ми відмовлялися, посилаючись на суто родинний характер цього свята, нічого не допомгло.

— Ви мені ще відробите сю індичку, — пообіцяв мені Михайло Іванович, — бо ми, вважайте, хочемо послухати вас у нашому робітничому клубі, де зберуться ваші земляки, але справжні земляки, а не оте лайно, що видає тут себе за українців та збирається на всілякі конгреси або з'їзди проти Радянської України. Ліпше їдьмо, бо вже моя господиня там не може дочекатися. Я з товаришем главою делегації ще вчора мав домову, то тепера не відступлюся, поки й не заберу вас.

Глава делегації їхав своєю машиною, нас з Кольодою Михайло Іванович забрав у зеленого «плімута». Поїхали до драйву, через Бруклінський міст, на вулицях було мало машин, людей, як завжди, ще менше, американці вже запалювали свічки, всідалися за святкові столи, господині виносили з кухні на великих тарелях запечені начервоно, опецькувати, мов міжконтинентальні ракети, індички...

У Брукліні, де серед недавніх пустирищ поставлено кілька мешкальних блоків, Михайло Іванович запаркував і повів нас в один з тих будинків. Унизу, за американським звичасм, чергувало троє озброєних охоронців, які мовчки оглянули нас, але не зворухнулися, бо впізнали містера Перча. Швидкісний ліфт безшумно й миттєво виніс нас

на дев'ятий поверх, ми опинилися в довжелезному коридорі, де поблизу відчинилися двері, усмінена господиня вже чекала нас, ми переступили поріг — і опинилися в типовому американському помешканні другої половини двадцятого століття.

З загального, на цілий поверх коридора ми потрапили просто до кімнати. Ніяких передпокоїв, ніяких коридорчиків, до яких ми звикли, — нічого. Помешкання з двох кімнат, в одній з яких відгороджено шафочками вузький простір для кухоньки. Коли окрема кухня — це вже кімната, і за неї додаткова платня. Коли ж коридорчик, бодай найменший, — це вважається півкімнати — і за нього так само додаткова платня. Ясна річ, не всі живуть у двокімнатних квартирах, недавно «Нью-Йорк Таймс» писала, що представник Бельгії при ООН змушений був поміняти своє помешкання і знайшов гарну квартиру на дванадцять кімнат за три тисячі шістсот доларів щомісяця, але пожильці не згодилися впускати його в свій будинок, вважаючи, що дипломати занадто пишати люди, носяться зі своїми привілеями і, таким чином, завдають приниження звичайним американцям у їхньому почутті свободи. Можна збагнути, які то були «нешасні» американці, коли вони жили в будинку, де помешкання по три з гаком тисячі доларів за місяць.

Михайло Іванович платив за свої дві кімнати триста доларів на місяць, і коли ми вжахнулися, заспокоїв нас:

— То ще не найбільша платня за таке помешкання, бо тут важить район міста.

Тут з'явилася господиня з традиційною засмаженою індичкою, і Михайло Іванович мерщій заходився коло електричного ножа-пилки, яким мав розчленити індичку так, як велить звичай.

Індичка за існуючим стандартом має бути не легшою за дванадцять фунтів і неодмінно білою, бо в чорних, мовляв, не таке смачне м'ясо. Цілі птахофабрики вирощують до цього свята мільйони індичок, застосовуючи найпередовіші способи хімізації, так що м'ясо виходить пісне, зовсім несмачне,

нагадує отих всуціль зхмізованих бройлерів, які вважаються тут харчем бідняків.

Але важить не смак м'яса, а самий ритуал, сама святковість і урочистість! До індички подається батат — солодка індіанська картопля, яка за смаком подібна до моркви, і неодмінно американський пиріг з дині, який треба пробувати самому, бо розповісти про його смак і своєрідність несила, надто ж коли він спечений такою вмілою господинею, як дружина Михайла Івановича. П'ється під індичку так само тільки американське: кентукійський бурбон Гренд Дед, просто кажучи, кукурудзяне віскі, вельми схоже на нашу рідну «качанівку».

Ми не стали занадто довго сидіти в Михайла Івановича, індичкою не наїдалися, бо головне ж — спробувати й побувати на цьому типово американському родинному святі, а тоді поїхали додому, поки ще американці не встигли понапиватися свого смердючого бурбону і не рвонули на шосе. Бо День подяки, окрім суто урочистих хвилин, щороку приносить ще й хвилини трагічні: це день найбільшої кількості автомобільних катастроф. Щороку поліція оголошує свій прогноз, який робиться, виходячи з показників минулих років. На цей рік заплановано було тисяча двісті аварій і 680 убитих.

Нам ніяк не хотілося попадати в оті шістсот вісімдесят, вже не кажучи про те, що ми просто не мали такого права, бо ж послано нас не для того, щоб ми розбивалися на американських шосе в день з'їдання індичок.

— Коли б ти поїздив за рулем у ці дні,— сказав я Коляді,— то твій портрет вмістили б на дошку кращих водіїв.

Я не врахував, що мій друг не зносить жартів, коли йдеться про його водійську майстерність. Він образився вмить і прочитав мені цілу лекцію про портрети в Америці.

— Це країна без портретів, коли хочеш знати. Хіба що в журналах та газетах побачиш знімки, а так тут ніхто не вірить ні в які портрети. У них

навіть зображення президентів побачиш хіба що на доларах та на поштових марках.

— То випустили б марку на твою честь,— не здавався я.

— Марки випускають на честь вмерлих, а не живих.

— Я не хочу твоєї смерті, бо хто ж мене навчить швидкісним методом англійської мови.

Окрім з'їдання індички, окрім сотень убитих на шосе, в День подяки універмаг Мейсі вже сорок шостий рік проводить у Нью-Йорку грандіозні паради, беручи на себе всі витрати. Робиться це, щоб уникнути податків, головне ж для реклами. Парад для дітей. Оркестри, ігри просто посеред вулиці, всі герої коміксів і Уолтера Діснея, гігантський Мікі Маус пливе над вулицею, схожий на прозорого бегемота, цілі зоопарки нейлонових звірів, білобороді Санта Клауси з мішками подарунків. Похід починається від Сентрал-парку коло Сімдесят сьомої вулиці побіля Коламбас-секл, де височить статуя Колумба, йде по Бродвею аж до Тридцять четвертої вулиці, де стоїть найбільший у Нью-Йорку універмаг старої єврейської династії Мейсі. Сотні тисяч крикливих американських дітей, які біжать за парадом аж до універмагу Мейсі, стають, таким чином, добровільними рабами цього універмагу і вже тепер не відступляться від своїх батьків, домагаючись, щоб вони повели їх на «шопінг» або ж сюди, на Тридцять четверту вулицю, або будь-куди, де стоять бетонні куби з велетенськими чотирма літерами нагорі: «МАСУ».

Але знову будемо ми з моїм нерозлучним Колядою. Для нас тут не існує ні вихідних, ні свят, ні сну, ні відпочинку. Бо ми повноважні представники своєї країни, та ще й наймолодші в представництві. А молодим ніхто не перекриває вуличного руху ні на П'ятій, ні навіть на Третій авеню, тому ми потихеньку пробираємося по драйву, з'їжджаємо на Х'юстон-стріт, відразу знаходимо Український робітничий клуб, піднімаємося на третій поверх, де має вступити в дію документ, який я повинен тут навести повністю:

«ЗАПРОШЕННЯ

Шановний товаришу (ко). Запрошуємо вас на дуже цікаву лекцію, яка відбудеться в Українському Робітничім Домі, 85 іст, 4 стр. в неділю 26 листопада (новембера) 1972.

На лекції виступить відомий український робітник Дмитро Череди. Він розкаже про сучасне українське робітництво, його працю й життя.

Вороги України поширюють різні сплетні і безсоромні брехні про теперішній стан українського робітництва на рідній землі, на лекції дізнаєтесь, як дійсно справа мається, тобто, як росте і розвивається український робітничий клас.

Початок лекції о год. 1-й пополудні. Приходіть і приведіть з собою друзів і знайомих.

Освітній комітет при відділах ЛАУ в Нью-Йорку».

Додам тільки, що ЛАУ значає: Ліга американських українців, об'єднує вона всю чесну трудову еміграцію, нащадків перших вихідців з України, організація зареєстрована в американських відомствах з того часу, як сумнозвісний сенатор Маккарті в кожному бачив комуністичного агента, отож веде цілком легальне життя, видає свої газети і... хоче слухати Дмитра Череду.

Нас зустрів Михайло Іванович, познайомив з кількома своїми товаришами, показав приміщення, обводив по всіх трьох поверхах, похвалився бібліотекою українських книжок, друкарнею, де видаються прогресивні українські газети, невеличким, але затишним залом. Потім повів до бару, без якого в Америці ніщо існувати не може і де ми довідалися, що ніяка лекція о першій годині не розпочнеться, бо тут звикли все починати о третій, існує вже давня й міцна традиція, якої ще нікому порушити не вдавалося.

— Навіщо ж тоді в запрошенні написано: о першій? — здивувався я.

— А то аби ви скуштували нашого віскі та й заїли нашими ж американськими варениками з картоплею й сиром,— віджартувався Михайло Іванович.

— А коли я люблю з капустою?

— З капустою, вважайте, трудніше, бо в Америці не вміють її робити, вона або ж уся в оцті, або ж солодка, то ми вже вам щось іншого.

Довелося посидіти, а тим часом збиралися слухачі, точніше, підсідали до нас за столи літні люди, втомлені, без блиску в очах, допитувалися: що та як, та коли, та невже? У всіх молодість була так далеко, що вже й не пам'ятали, чи справді була коли, не вірилося їм, щоб оце такий молодий, та вже й відомий у себе робітник, та ще й мало не дипломат.

То як те можливо?

Пояснюючи й розповідаючи, помагаючи собі руками (клятий Коляда мовчав, ніби отой легендарний чоловік, що набрав у рот води й не випускає вже кількасот років), я й не стямився, коли опинилися ми на другому поверсі, в залі, як припроваджено нас на сцену, де на лаштунках намальовано було українську хату, тополі, вітряк і річка невеличка, як почав я далі розповідати про свій завод, про Шляхтича, про Держикрая, про труби й про стани, які ми вдосконалили, тоді переробили, тоді сконструювали заново, і тепер американські фірми вже купують у нас стан для холодної прокатки труб, і коли, скажімо, виникне потреба випробувати його тут, на місці, показати, як він дає продукцію, то я до послуг панів капіталістів, щоб продемонструвати, яка в нас техніка.

Дякуючи Михайлові Івановичу й товаришам з ЛАУ, я відвів душу.

Кінчалася моя дипломатична мовчанка на прийомах, стриманість на засіданнях, я говорив і говорив, мовби народжуючись заново, стаючи звичайним і звичним Дмитром Чередою, тим самим заводським хлопцем, якого одеські студенти звинуватили в балакучості, але який не дуже тим засмучений, бо ж лише людині дано на цім світі поговорити, і той, хто не використає такої прекрасної нагоди, може тільки пошкодувати.

На закінчення вечора Коляда прокричав кільканадцять своїх химерних віршів, йому аплодували

гаряче й охоче, а до мене підступили з запитаннями, а що запитанням ніхто не міг передбачити кінця, то Михайло Іванович порятував мене тим, що подякував за цікаву зустріч, на тому ми й розлучилися з своїми заокеанськими друзями.

Коли ми виїхали на ФДР-драйв, лівобіч од нас відкрилося рідкісне видовище передвечірнього Нью-Йорка. На тлі сіро-сталевих хмар стояв мовби кутий із старого срібла фантастичний витвір людського вміння, людської фантазії, людських захватів. Зубці хмарочосів, прорізи вулиць, кубістичні нагромадження кварталів, гостряки шпилів, закруглення башт,— вся несамоविта геометрія цього неповторного міста вільно плавала в якомусь пронизливо-сталевому світлі, а посеред усього цього дива прозоро світилися тільки тридцять поверхів Емпайр стейт білдинга (бо почалися пташині перельоти, і щоб птахи, зваблені вогнями, не розбивалися об будинок, він від тридцятого поверху і вище вже звечора стояв темний), занурюючись у цей примарливий світ над Нью-Йорком, що скидався чи то на океанське придонне царство, а чи й геть на щось космічне.

А в газетах про Нью-Йорк пишуть, що це столиця світу по фінансах, торгівлі, сполученнях, міжнародних ділових операціях, культурі й розвагах, і ніхто ніколи не пише, що Нью-Йорк може бути красивий. Може, тому, що надто рідко видаються такі хвилини і не кожному щастить відкрити для себе красу цього міста, бодай віддалену, неземну, суто зорову, коли занурюєшся в оті квартали, коли заглиблюєшся в життя цього велетня, коли стаєш одним із десяти мільйонів, відданих на стихію й несамови́тість його побуту. Щодня, щогодини, щохвилини тут убивають людей, убивають пострілами, ножами, словами, вчинками, поглядами, подихами, думками, намірами, навіть відсутністю намірів, злою волею і безволлям, упертістю й поступливістю, твердістю й нікчемністю, хитрощами й дурістю. Існують тисячі способів убивати людей щодня, у побуті, в непомітності існування, в убозстві, безвиході. В Нью-Йорку двісті десять

тисяч самотніх, безпомічних людей, з них шістдесят п'ять тисяч старих, дві тисячі двісті сліпих, сорок три тисячі перебувають у стані крайнього убозтва, дев'яносто три тисячі інвалідів, двадцять сім тисяч зареєстрованих наркоманів, які одержують міську допомогу на прожиття. Міський комісар по «велфейр» Джул Шугерман недавно заявив, що десятки тисяч чоловік з різних причин будуть позбавлені допомоги. Тим часом комісар нью-йоркської поліції Морфі повідомив, що за дев'ять місяців цього року в Нью-Йорку здійснено 59587 пограбувань, вчинено 1234 вбивства, згвалтовано 2441 жінку, зареєстровано 28163 озброєних пограбувань. Упасти на нью-йоркське дно — це вже ніколи не вибратися на поверхню життя, ніколи не побачити отого пронизливого сяяння над велетенським містом, не побачити кутото із старого срібла пейзажу, не вдихнути свіжого океанського вітру.

А Коляда всю дорогу мовчав, аж почала мене дратувати його мовчанка. Чи переживав свої оплески? Все-таки поетів, навіть тоді, коли вони дипломати, треба б час від часу ганяти на корді абощо. Інакше до них і не підступишся. Я показав Коляді надвечірнє сяяння над Нью-Йорком, сподіваючись, що хоч тут його поетична душа стрепенеться, але мій друг мовчав собі й далі, пильно вдивляючись поперед себе, ніби будь-що намагався не потрапити в зведення Національного управління безпеки руху й конче довести до представництва цілим і неушкодженим представника славного радянського робітництва Дмитра Череду.

— Слухай,— спитав я,— а з дипломатів поети виходили коли-небудь?

— Згадай Сковороду, Грибоєдова, Тютчева. Був дипломатом лауреат Нобелівської премії Пабло Неруда. Грецький поет Георгіс Сеферіс і французький поет Сен Джон Перс — обидва дипломати і теж обидва лауреати Нобелівської премії. Дипломат і югославський письменник Іво Андрич.

— І теж лауреат Нобелівської премії?

— Теж.

Я свиснув.

— А я думаю, чому нашому заводському поетові не дають Нобелівської премії? Аж воно через те, що він не дипломат.

— Не в цьому річ. Просто кожен письменник повинен мандрувати.

Я хитро примружився:

— А в тебе надії на Нобелівську премію є? Ти ж он скільки мандруєш!

— Я не поет, я просто аматор. Про це ніхто не знає, крім тебе.

— А також цілої ЛАУ та ще Шірлі. До речі, ти даєш на її честь обід?

Коляда уточнив:

— Ти хочеш сказати: ланч.

— Мені однаково, аби з'їсти щось смачне.

— Так от: можете не сподіватися, товаришу Череда. Смачного не буде.

— А що ж буде?

— Гарячі собаки, у крайньому разі — гамбургер, тобто звичайна наша котлетка, засунута в розрізану булочку. Дешево й сердито.

— І де ж ми з'їмо твого гамбургера?

— Ще не вирішено. Завтра домовимося. Можливо, рвонемо навіть у Метрополітен-опера.

— Завтра в оперу?

— Завтра — ні. Бо понеділок.

— А що понеділок?

— У понеділок в Метрополітен-опера ходять лише мільйонери. Вони закупили усі понеділки аж до двохтисячного року, щоб ніхто не зміг проникнути в їхнє товариство. Ці понеділкові слухання музики в Метрополітен-опера для багатіїв мовби якийсь ритуал, можливо, єдине місце, де вони за гроші можуть відокремитися од усього світу, похвалитися між собою коштовностями, якимись екстравагантними вбраннями, якимись своїми успіхами — чи я знаю, що вони там роблять. Цього ніхто не знає, не пускають навіть газетярів! Уявляєш?

— Пробую, але нічого не виходить. У нас би такий номер не пройшов.

— Ясно, що не пройшов би. А ти: сяяння!

Чорти його бери, але такі ж сяяння над Нью-Йорком було, а що в самому Нью-Йорку — хто ж те може описати?

*

Третій листопадовий лист до Валерії:

«My darling!»

Цей тиждень був надзвичайно клопітливий. Почалося з того, що ми їли традиційну американську індичку в День подяки, тоді знайомилися з нашими земляками-українцями (прогресивна організація ЛАУ), тоді, не спочиваючи й не спавши, треба було їхати з Колядою і кореспондентом «Известий» Мелором Стуруа до доньки покійного художника Маневича, який жив колись у Києві і перед смертю заповідав своїй доньці повезти до Києва свої картини, влаштувати там виставку і подарувати українському народові кілька десятків полотен. Стуруа приїхав за нами на довжелезній машині, одягнений у якийсь телячий піджак, у червоній сорочці та білому галстуці, з бакенбардами, худий, як голодний чорт, зате розумний і дотепний. Він нам почав висипати свої знання Америки, коли ж дійшов до Маневича, то тут стоп! Тут його почав начиняти інформацією Коляда, бо цей чоловік, по-моєму, знає всіх художників і поетів світу, існуючих і таких, яких не було ніколи. Люсі Маневич, донька художника, маленька білява стара жінка, мешкає в батьковому ательє на Бронксі, ательє — це надто пишно сказано, коли глянеш на ту котельню, в якій Маневич прожив свої американські роки. Якись товсті труби, сичання пари, похмурість, відворотність приміщення. Люсі має там свій закуток, відгороджену, як скрізь, кухоньку, ванну й туалет, решта заставлена картинами, які складені просто штабелями, і стара хранителька діставала їх по одній, наставляла переносні великі електролампи, щоб нам краще було видно, і ми так мало не цілу ніч диви-

лися на світ Маневича, Стуруа щось записував, просив листи, фотографії, Коляда мугикав собі під ніс, мабуть, складав вірші, а я просто дивився й дивився на ці задумливі картини, де світ показаний крізь плетиво дерев, крізь гілля, листя, стовбури, і в цьому якийсь дивний, непередаваний настрій, щось таке вічне й неповторне, щось, мабуть, суто київське, бо Маневич, навіть пишучи пейзажі Америки, однаково не зміг позбутися київського чару і до самої смерті писав мовби спогади про свою далеку молодість, і все в нього тут нагадувало Київ, Україну, лагідну нашу землю: і вулиця в канадському містечку, і безглузді нагромадження коричневих будинків Бронкса, і затишна курортна місцина на березі океану.

Так ось і я, блукаючи за океаном, ніколи не забуваю тебе і все довкола бачу мовби твоїми очима. Шкода, що я не художник або хоча б не такий поет, як Коляда. Він своїми віршами зачарував тут одну вельми симпатичну американочку, здається, я писав тобі, що познайомилися з нею і що вона чимось схожа на тебе, тобто не чимось, а зовсім схожа, аж мені закортіло ще раз закохатися, що ти повинна зрозуміти так: ще раз закохатися в тебе. Звуть її Шірлі, я міг би закохатися в неї — в тебе, але я добрий і великодушний, і коли побачив, що Коляда зачарував її своєю англійською мовою, а тоді ще й віршами, я відступився і тепер супроводжую їх у театри й кіно як третій зайвий, ждучи, коли їм набридне така гра.

На цьому тижні ми були в опері в Лінкольн-центрі. Слухали «Весілля Фігаро». Коляда сказав, що співаки так собі (в цьому міг би розібратися хіба що наш заслпрацкульт товариш Книш), постановка теж не відзначалася нічим особливим, у нашому Палаці культури не гірше, а то й краще, зате сам театр! У Лінкольн-центрі два оперних театри (Нью-Йорк стейт опера і Метрополітен-опера) та ще концертний зал. Все це окремі споруди довкола просторої чотирикутної площі. Споруди модерні: бетон, скло, неймовірно розкішні,

замовлені, здається, у Венеції, люстри, які видно знадвору, щойно підходиш, (треба казати: під'їздиш, бо в Нью-Йорку майже нікуди не ходять, а лише їздять), видно здалеку, від чого гігантські паралелепіеди театрів світяться, мов якісь веле-тенські коштовні камені.

Всередині театр теж модерно-функціональний, нічого зайвого, навіть якийсь навмисний аскетизм, бетонна оголеність у нижньому фойє, прикрашеному двома незграбними абстрактними скульптурами досить потворних жінок. Гардеробів мало, бо американці йдуть у театр не роздягаючись, тримають пальто на колінах, заощаджуючи таким чином (бо за гардероб треба платити), а також не ризикуючи, що пальто (надто ж коли воно дороге) вкрадуть. Верхнє фойє теж просте, але зроблене на зразок якогось середньовічного замкового двору з відкритими галереями вздовж стін, кожна з яких з'єднана з відповідним ярусом театру. Самий зал — точне наслідування традиційної опери: малиновий оксамит партеру, золочені ряди ярусів, золочений плафон і обрамлення рампи. Але в ярусах, у плоскій стінці кожної ложі вмонтовано великий круглий світильник у формі якогось мовби величезного самоцвіту. Від цього зал (на п'ять тисяч місць, до речі) сяє невимовно, і видовище просто фантастичне. Я б зрівняв з видовищем нашого нового цеху, а ти — хіба що з підводними глибинами коло мису Меганом.

Поза всім цим, звичайна провінційна вистава з слабенькими співаками, хоч музика й геніальна.

Слухали ми з Колядою (і з Шірлі — не ревнуй!) популярного співака Енгельберта Хемфердінка. Хлопець мало не двометрового росту, товстогубий, повний симпатії, кажуть, був десь в Англії докером, чи що. Співає задушевно, мило, якоесь неймовірно просто, американочки аж казяться, коли співакові стає жарко, вони кидають йому свої хусточки, щоб він витер піт, а тоді хапають хусточки, цілують, ридують, телесуються, ніби й не жінки, а мавпи в американських джунглях. Концерти тут не так, як у нас: вийде чоловік або жінка й співає. Тут це

«шоу». Поряд з головним виступає ще кілька співаків, співають по куплету-два, тоді розігрують з Хемфердінком скетчі, щоб повеселити люд, Енгельберт питає свого партнера:

— Що б ти зробив, якби тобі випало керувати цілим світом?

— О-о! — ірже той. — Я взяв би собі п'ять тисяч найвродливіших дівчат, і хай би щодня дефілювали переді мною в бікіні! А ти?

— А я, — каже Енгельберт, — щодня б голився, надягав шикарний костюм, сідав у шикарний автомобіль і приїздив на ці твої паради...

Така собі дешевизна, але люди тут звикли саме до такої подачі мистецтва, як звикли до телевізійної реклами, через яку я попервах хотів не раз розбити ящик телевізора, щоб з нього посипалися всі оті торти, сосиски, розбірні будиночки, пральні порошки, фарби для волосся, губні помади і ще безліч всякого американського дріб'язку.

Був ще в музеї модерного мистецтва Гугенхейма. Цікава сама будівля музею. Схожа на побільшений равлик. В самому музеї сміх і горе. Виставка Хуана Міро і виставка авангардистів з Амстердама — Парижа — Дюссельдорфа. Міро просто понамазував на полотнах то вусики, то якісь колючки, то крапочки і, видно, страшенно реготав, коли мазюкав оте все, дивуючись з дурнів, які роззявлятимуть роти та ще й валитимуть хіба ж таку грошву за «картини», бо Міро вважається «метром» майже нарівні з Пікассо, і кожний американський багатій, який збирає мистецтво, неодмінно повинен мати в своїй колекції містера Хуана. З авангардистів один виставив дві картоплини (одна на дротинці, друга лежить на підлозі), а другий — ящик зі сміттям, і на ящику написав: «Ви можете перемішати сміття на свій смак, і це відповідатиме ситуації, яка щомиті складається в світі!» Грандіозна філософія! Ось на таке люди витрачають життя.

У неділю навпроти нашого представництва була демонстрація сіоністських молодчиків. Демонстрація не дуже галаслива, бо поліція обгороджує стріт дерев'яними бар'єрами і пускає цих авантюристів

лише по дев'ять чоловік (не знаю: чи дев'ять якесь єврейське священне число, чи «копсам» легше лічити). Вони ходять по колу, вигукують: «Let my people go!», носять якісь плакати, довго й уперто фотографуються, видно, щоб задокументувати перед своїми шефами активність, знову щось кричать, але це їм зрештою набридає, не вистачає добровольців, і тоді поміж семітів з'являються... негри. Їм платять по десять доларів за п'ятихвилинне носіння плакатиків. Сміх і сльози.

Набридло мені все смертельно. Жду, коли полечу додому. Від сьогодні починаю лік щасливих днів. Що менше їх лишиться, то щасливіший буду. Бо ж побачу тебе, почую твій голос, засяють мені твої очі. Сяють вони й сюди, за океан. Цілую твої очі. Твій Дмитро».

Телефони в Америці дзвонять так само, як і в усьому світі: несподівано, недоречно, набридливо, занудливо, іноді тривожно або лиховісно, іноді й радісно, грайливо, легковажно, часами солідно, вимогливо, настирливо. Дипломатам дзвонять здебільшого для того, щоб кудись запросити, нагадати про зустріч, спитати, чи не хотіли б вони відвідати, скажімо, ювілейну фірму Вільсона, яка торгує діамантами, чи показ мод на П'ятій авеню, чи історичну таверну на Манхеттені, де колись Вашингтон зі своїми однодумцями-офіцерами виношував плани здобуття незалежності для Америки. Ми згоджуємося або ні, їдемо й дивимося або ні, дзвінки лунають собі й далі, секретарка їх вислуховує, відповідає, переказує, нагадує кому слід — і все.

Але ж цей телефонний дзвінок був найнедоречніший з усіх, він був просто безглуздий, бо пролунав пізньої ночі, коли ми з Колядою сиділи коло телевізора, як сиділа тої ночі ціла Америка, а може, й більша половина світу. Клятий дзвінок одірвав мене від споглядання голубуватого екрана саме тоді, коли диктори розпочали відлік, може, останньої хвилини перед тим, як із мису Кеннеді, прорізуючи чорноту флорідської ночі, рвоне до Місяця космічний корабель «Аполлон-17» з трьома мужніми американськими хлопцями на борту. Секретарка прибігла

й сказала, що мене вимагають до телефону негайно, бо мають повідомити щось неймовірно важливе і неодмінно «у власні вуха».

«Аполлон-17» мав стартувати десь о дев'ятій з хвилинами, але за півгодини до старту комп'ютер сигналізував про неполадки в системі запалювання в третьому ступені ракети «Сатурн», яка мала виводити «Аполлон» на орбіту. Старт був відкладений на дві години. Телебачення вело пряму передачу з мису Кеннеді по другому й п'ятому каналах. Тільки ці телевізійні компанії змогли закупити право безпосередньої передачі, і хоч старт відкладався, передача перериватися не могла, отож коментаторам мимоволі довелося «заповнювати паузу», яка розтяглася на дві з добрим гаком години. Вони викручувалися, як могли. Розповіли все про космонавтів Сернана, Еванса і Шмітта, прокрутили ролики про всіх інших американських космонавтів, показали, де вони зараз, який фах обрали, полишивши космонавтику, який ведуть бізнес,— на це пішла година. Кілька разів показували Х'юстон, центр управління польотами, де техніки пили кока-колу, їли сендвічі, спали, задерши ноги на комп'ютери, бо керувати було ще нічим, аварійні бригади морочилися з ракетою. Коментатори розповідали й показували, що на мис Кеннеді прибуло двадцять тисяч почесних гостей на чолі з віце-президентом Агню. Для них за тридцять миль від стартової площадки (безпечна відстань) вибудовано спеціальні трибуни, взагалі все обладнано для найліпшого проведення часу й для спостереження історичної миті. Непрошених гостей, тобто простих, або, як казали диктори, «ординарних» американців, самотужки й самотійно прибуло на мис Кеннеді півмільйона чоловік. Їхали машинами, автобусами, мотоциклами, їхали туди цілий тиждень, а виїздити захочуть усі водночас, тому, передбачаючи неймовірні затори на дорогах, було збудовано додаткових вісім шосе з мису Кеннеді. Диктори розповідали про задушливу флорідську ніч, про знаменитих чорних флорідських москітів, які вже атакують глядачів, хоч однаково не можуть зіпсувати їм настрої, не

обійшлося без того, щоб не показати флорідські пальми й повідомити, яке пиво п'ють в задушливу флорідську ніч півмільйона американців. Все це ми слухали, дивуючись винахідливості телекоментаторів і посміхаючись з наївності, демонстрованої, сказати б, двосторонньо: коментаторами й глядачами (бо всі ждали старту ракети, тому були терплячі до будь-якого базікання), і ось коли вже мало статися те, заради чого ми просиділи півночі перед телевізором, мене брутально висмикнуто до телефону.

— Хелло! — гукнув я не дуже люб'язно в трубку, ніяк ще не спроможний уявити собі американця, що міг дзвонити в таку хвилину, і насилу гамуючи в собі бажання відразу ж послали його ще далі, ніж мав летіти «Аполлон-17».

Але з того кінця проводу обізвалася... Шірлі. Покликати Коляду — відразу запропонував я. Так... Але... Хвилиночку...

Мабуть, уже закінчився відлік секунд, і ракета оповилася димом і вогнем внизу, зависла на мить між землею і небом, а тоді в тисячосонцевім сяянні, у вулканічній гримінні двигунів рвонула у чорні простори ночі, засліплюючи не лише отих півмільйона американців під пальмами Флоріди, але й мільйони телеглядачів, і командир корабля Сернан радісно крикнув на командний пункт: «Сімнадцятий пішов!», а я був прикутий до телефонної трубки, бо ж не поведешся нечемно з дівчиною і не нагадаєш їй про те, що мала б спостерігати за стартом...

Отак я пробалакав старт «Аполлона-17». Цілих шість хвилин, як сказав мені Коляда, було видно полум'я ракетних двигунів у нічному небі Флоріди, тоді ракета стала невидимою зорею і полетіла в безвісті, а телевізійні канали миттю переключилися на рекламу і ще там на щось, я не побачив найголовнішого.

Це був перший нічний старт американського космічного корабля.

Я розповів про свою дивну історію Коляді, він делікатно вилаяв мене за те, що не покликав його до телефону. Ось і вся пригода.

А назавтра покликав нас глава делегації і запропонував поїхати до «Тіффані».

— До «Тіффані»? Хіба ми буржуї? Ми ж усе-таки пролетаріат!

— Пролетаріат, але найбагатший у світі, не забувай. Щоправда, для «Тіффані» доларів не маємо, попри своє світове багатство, але поїдемо не купувати, а дивитися, що вони там навігадували для різдвяних подарунків.

Я погукав Коляду, ми спустилися вниз, із підземного гаража вискочив чорний «кадилак», і ми поїхали на П'яту авеню до «Тіффані».

Це слово знає кожен американець. Він читає його в усіх газетах щодня. В «Нью-Йорк Таймс» «Тіффані» закупила правий верхній кут третьої сторінки, і ви, ще й не розгортаючи ранкової газети, вже знаєте, що на третій сторінці неодмінно прочитаєте слово «Тіффані», а вже під ним буде малюнок або фотографія якихось дико дорогих ювелірних новинок або ж якесь чергове оголошення, скажімо, про те, що фірма «Тіффані» продає свій славетний діамант «Жовта канарка», який оцінюється в п'ять мільйонів доларів. «Жовту канарку», ясна річ, фірма не продає, бо вже другого дня в «Нью-Йорк Таймс» буде вміщена якась нова об'ява, а про діамант нагадано, щоб не забували, що він є в «Тіффані», а фірма, яка має один з найбільших діамантів світу, не може бути незначною.

Про поважність фірми свідчить і її місце розташування в Нью-Йорку: П'ята авеню — вулиця найбагатших магазинів, готелів і будинків. Саме приміщення з величезними вітринами, з високовмілою обслугою, з неймовірним вибором коштовностей теж промовляє на користь «Тіффані».

Дрібні фірми пишуть на склі своїх невеличких вітринок: «Куленепробивне, забезпечено електронною сигналізацією, просимо не турбувати».

У «Тіффані» немає ніяких закликів до гангстерів. Тільки одне слово «Тіффані» — і вже відомо, що тут вітрини з найміцнішого в світі скла і з найдосконалішою сигналізацією. Фірму поважають навіть гангстери, а це в Америці найвища похвала.

Ми під'їздимо до магазину «кадилаком», і це відразу помічають, належно оцінюють і негайно виказують нам усю потрібну в таких випадках увагу: «Чим можемо слугувати містерам? Що містери хотіли б глянути? Які є бажання в містерів?»

Бажань безліч, особливо в нас з Колядою, бо ми молоді, але наші запити не поширюються тим часом на ювелірну промисловість і на коштовності такі, як у «Тіффані». Глава делегації у цьому з нами цілком солідарний. Солідарні ми також у тому, що маємо бажання подивитися. На що? Ну, скажімо, на «крістмас гіфтс», тобто на різдвяні подарунки, які «Тіффані» приготувала для своїх покупців.

Матерія на наших костюмах і «кадилак» сумніву не викликають: щось може бути поважне. Підводять трохи галстуки. У нас з главою делегації тридоларові — це ще сяк-так, а от на Коляді доларовий галстук з Бродвею — це вже не для «Тіффані». Меткого погляду досить, щоб визначити наш майновий ценз, але ж «кадилак» і невігубний іноземний акцент навіть у прекрасній мові Коляди роблять своє: нас водять, нам показують, до нас усміхаються, і ми теж демонструємо взаємну ввічливість, пам'ятаючи наполегливі просьби наших торговельних працівників.

У штучно зволоженому, затхлому кондиційованому повітрі торговельного салону «Тіффані» дихалося важко, продавці ходили в кольорових ситцевих сорочках, з шовковими галстуками, відсвіжені й напрасовані, вони були спокійні; неквапні в руках і словах, суцільна самоповага, як і личить такій славетній фірмі, а нас душило це парке, переложене повітря, що напливало неначе з вільготного підвалу, ми якось відразу змокрили в своїх костюмах, а ще нам стало жарко від того, що ми побачили, бо людина здорового глузду ніколи й у гадці не могла мати того, що нам показували ввічливі службовці «Тіффані».

Передовсім було показано каталог. Один для жінок, другий для чоловіків. Це особлива порода людей, де жінок називають так: «the woman that has

everything» — жінки, що мають все, а чоловіки: «the men that has everything» — чоловіки, що мають все.

Цим чоловікам і жінкам не треба думати про їжу, одяг, житло, вони мають усе. Їм все приступне, вони пересичені, знудьговані, одурілі від своїх багатств, вони тягнуться від «Тіффані» до Дангілла, від Неймана-Маркуса до Саковича, шукають, що б його ще придбати, яку дурницю, який непотріб, чим відрізбитися з-поміж мільйонів звичайних людей і з-поміж сотень чи десятків акул великого бізнесу, як вони самі.¹

Тоді ось вам, будь ласка. Для жінок, які мають усе, пропонується золота пудрениця за сім тисяч двісті сімдесят п'ять доларів, з для чоловіків такого самого гатунку літак «Боїнг-747» за двадцять сім мільйонів доларів. Можна придбати й дешевшу річ. Скажімо, для жінок срібна сковородка всього лиш... за 415 доларів, а для чоловіків астрономічний годинник за дві тисячі доларів, який не тільки показує точний час, але також фіксує фази Місяця і складає астрологічні гороскопи. За три тисячі доларів жінка може придбати діамантовий знак запитання, що надаватиме їй якоїсь загадковості, коли його відповідно причепити на відповідному місці, а чоловік тим часом може втішитися люлечкою, над якою прикріплено мініатюрну парасольку з щирого золота, щоб можна було курити й на дощі, і все це коштує знову ж таки вісімсот тридцять доларів, а таких люлечок зроблено лише шість. Тільки шість чоловік у всьому світі можуть зберегти від дощу свою люлечку золотою парасолькою — чи не диво!

Але простий, середній американець також може щось придбати собі на холідей. Середній американець відзначається насамперед практичністю, тож і різдвяний подарунок має бути практичний, водночас лишаячись розкішним і рідкісним. Отож розкішна практичність! Будь ласка: маєте золоті цвяхи! З найсправжнішого двадцятитрьохкаратного золота, довгі, рівні, прекрасні цвяхи в спеціальній упаковці, в коробочках або мішечках, на штуку

або на фунт (фунт лише... за дві тисячі доларів!), а до цього зовсім безплатні поради, як і коли забити ці золоті гвіздки: коли починаєте будувати власний будинок і треба забити останній гвіздок, коли взагалі маєте уяву, яка підкаже вам усі випадки, де можна вжити золоті гвіздки. Гвіздки ж достатньо тверді, щоб витримувати удари молотка, і належно міцні, щоб утримувати все, що на них буде повішено.

— Вони вже самі скоро повісяться на цих золотих гвіздках,— сказав я, коли ми нарешті вибралися з салону для мільйонерів.

— А на Лонг-Айлендській залізниці застрайкувало п'ять тисяч робітників, і тепер десятки тисяч службовців не можуть потрапити на роботу до офісів Нью-Йорка,— сказав Коляда.

— А на півдні знов убито кілька чорних студентів, які домагалися рівноправності,— зауважив глава делегації.— Це неймовірна країна. Багата й бідна водночас, працьовита й кинута в сплячку наркоманії та алкоголізму, країна прекрасних фахівців і великих учених і найбільших мракобісів за всю історію людства. Може, через те в нас ніколи не було міцних контактів з Америкою, хоч треба визначити, що на цьому втрачали не тільки ми, не тільки Америка, а й цілий світ. Ленін прекрасно розумів, що може дати світові співробітництво двох великих країн, тоді було закладено перший камінь у будівлю порозуміння. Ми об'єднувалися в битві проти фашизму. Але відразу по війні пролунала фолтонівська промова Черчілля, що знаменувала собою початок холодної війни, тоді в Америці настав період маккартизму, переслідування прогресивно настроєних людей, «балансування на грані війни» Даллеса — життя цілого покоління принесено в жертву політикам, а скільки б користі нашим великим народам дала дружба, співробітництво, навчання один у одного, торгівля!

Коляда нетерпляче совався на сидінні, а це свідчило, що йому не терпиться щось сказати. Справді, він скористався першою паузою в словах глави делегації, щоб докинути й своє:

— Один східний учений висловив досить цікаву думку: «Мені здається, що внаслідок трьох віків прогресу народи Заходу досягли чотирьох принципів: бути егоїстичними, убивати один одного, жити роз'єднано й не мати честі!»

— Це не узагальнення, а тільки емоції,— посміхнувся глава делегації.— Ніколи не можна звинувачувати цілі народи. Взагалі такі формули нерозумні і навіть шкідливі. Американці, скажімо, вважають, що основною причиною всіх міжнародних непорозумінь і безпорядків є бідність. Згода. Але чи багатство автоматично веде за собою знищення всіх суперечностей? Америка багата, але це на сьогодні найроз'єднаніше суспільство, воно просто розтерзане суперечностями, і найдивніше — в цьому найбагатшому в світі суспільстві виростає своя власна злиденність. Досить спуститися на першу-ліпшу станцію нью-йоркського метро, щоб побачити десятки людей, які валяються під ногами. Це люди, які не мають нічого. Суспільство викинуло їх, відвернулося від них, топче їх безжально й байдуже, тим часом як інші представники цього ж суспільства їдуть до «Тіффані»...

— Куди їздили також і ми,— долучив я.— Все-таки кілька золотих гвіздочків треба було придбати.

— Хіба що для скріплення сердець,— пожартував глава делегації,— ти ж, здається, збираєшся одружуватися?

— Все може бути, хоч для цього мені золотих цвяхів не треба — досить з мене золотої дівчини,— віджартувався я. — Тут уже треба б подумати про нашого Коляду, для нього таке американське добро могло б згодитися, бо...

— Це питання не обговорюється,— затулив мені рота Коляда.— Ми з Шірлі просто друзі, й передчасно говорити про щось серйозне.

Коляда засопів і замовк, видно, геть засоромившись перед главою делегації, а той теж мовчав, посміюючись на це наше хлоп'яцтво. Тоді несподівано запропонував:

— А чи не поїхати нам трохи за місто?
Кого б питали!

Ми поїхали далеко, аж до затоки Лонг-Айленд саунд, де вже дихав океан, наш Водій Василь Іванович знав там вельми затишне місце, яке називалося Ларчмонт, такий собі провінційний притулок американських багатіїв, великі, на європейський кшталт вілли, просторі ділянки, багато дерев, модерні бронзові скульптури поміж деревами й довкола вілл, а над затокою серед гранітних скель прекрасні, майже українські дуби, і під ногами пожовкле дубове листя. Ми довго слухали тишу, шурхотіння дубового листя під ногами, дивилися на посумнілі крони, на далекий океан і думали про повернення додому. Бо нічого немає прекраснішого, як повертатися додому! /

Оонівські дипломати майже ні в чому не схожі на своїх історичних попередників. Зникли смугасті штани, циліндри, лакові черевики, поклони, церемонність, бундючність і пиндючність, вся картонна бутафорія старої дипломатії, статисти, маріонетки, ляльковий театр минулого—все це переміг динамізм, енергійність, простота в поводженні, діловитість. Щоправда, ще не знищено довжелезних промов, від яких у голові часто гуде, але й тут твердо дотримуються правила: хоч які б були довгі й безпредметні промови, хоч як намагається дехто затуманити справу балаканиною, хоч як викручуються ті чи інші представники від вирішення питань, кожна пропозиція протягом сесії Генеральної Асамблеї має бути обговорена з дотриманням демократії і рівноправності і по ній повинна бути прийнята резолюція. Резолюція приймається або ж простим схваленням («акламейшен») без голосування, або загальним голосуванням, коли просто всі відразу натискають на кнопки («за», «проти», «утримався») в себе на столах, і комп'ютер миттю підраховує; або ж по черзі, за викликом.

І ось настає той день, коли Голова Генеральної Асамблеї оголошує, що на голосування ставиться резолюція, внесена делегацією Радянського Союзу, про заборону застосовувати силу в міжнародних взаєминах і вічну заборону вживання ядерної зброї. Найголовніша резолюція цієї сесії, власне, суть всієї

роботи двадцять сьомої сесії Генеральної Асамблеї ООН, голосування тут має бути тільки за вибором, щоб підтвердити значущість і силу рішення, щоб почути голоси всіх держав світу.

Голосують на найвищому рівні: міністри або офіційні представники при ООН подають голоси за свої країни. Запалюються зелені вогники на табло навпроти назв держав: Австралія, Австрія, Алжир, Афганістан, Барбадос, Берег Слонової Кості, Бірма, Болгарія, Болівія... Лавина зелених вогників наростає, заливає все табло, весняно-зелений колір панує беззаперечно й неподільно, в ньому захлинаються несміливі жовтяки тих, що утрималися: Америка, Англія, Франція, Італія, і вже й геть жалюгідно поморгують червоні цятки противників резолюції: Португалії, Південно-Африканської Республіки і з ними... Китаю! Соціалістична країна разом з колонізаторами — такого ще тут ніколи не бачили!

Але ж із ста тридцяти двох членів ООН сто п'ять голосує за резолюцію Радянського Союзу!

А тоді Генеральна Асамблея приймає в себе президента Чілі Сальвадора Альєнде.

Для зустрічі президента місця на головній трибуні посідають Генеральний секретар ООН Вальдхайм, Голова Асамблеї Трепчинський, заступник Генерального секретаря Ставропулос. Коло трибуни для промовців поставлено велике біле крісло з високою вигнутою спинкою — таке крісло ставлять тут лиш тоді, коли виступають президенти.

Трепчинський доручає начальникові протоколу запросити президента Альєнде, той виходить і повертається з високим гостем, якого супроводжує особистий ад'ютант, міцний лисий чоловік у синій уніформі, з шнурками аксельбантів через плече, з тоненькою шкіряною течкою в руці. Альєнде в строгому темно-сірому костюмі, окулярах, сивизна торкнулася йому вусів і волосся, він стриманий у жестах, сповнений гідності. Він неквапом сідає в крісло.

Сидіння в кріслі — суто ритуальне. Бо Трепчинський відразу ж надає Альєнде слово, президент стає до трибуни, ад'ютант дістає з шкіряної

течки промову для президента, відходить на крок і так застигає між Альєнде і трибуною Голови Асамблеї. Начальник протоколу тихо підходить до нього, делікатно торкається його руки і показує, щоб той став збоку, бо тут не заведено, щоб коло промовця стояв ще хтось. Ад'ютант, який відповідає за життя президента, неохоче відсувається вбік, але вже там стає твердо і так стоїть упродовж усієї промови.

Альєнде ж розповідає світові про свою країну.

— В моїй країні,— каже він,— історія і люди на являють собою єдину цілість...

...Існує широка терпимість...

...Протягом ста тридцяти років постійно діє парламент...

...З 1833 року лише один раз змінено конституцію...

...Існує виборча система, яка дає основу для багатопартійної структури...

...Шістсот тисяч недогодованих дітей (не одержали в перші вісім місяців свого життя необхідної кількості протеїну)...

...Ми жертви прихованої, нерозпізнаної агресії світових монополій...

...Ми переживаємо фінансову задуху...

...Ми традиційно продаємо дешево, купуємо дорого...

...І тому ми питаємо, коли це скінчиться?

...Ми звинувачуємо...

...Ми вимагаємо...

У Альєнде спокійне обличчя, порухи його рук спокійні і водночас енергійні, іноді він підносить праву руку, мовби відрубуючи сказане слово, тоді вільно кладе долоні на береги трибуни, говорить далі.

А представник США при ООН Буш закидав увесь свій столик паперами, він гарячково занотує звинувачення Альєнде проти американських монополій, він то стискає кулаки, то хапає ручку, то знову стискає кулаки, повертається то до одного з членів своєї делегації, то до другого, фотограф Джек Меннінг, схований за темним склом

бокових кабін для служби, фіксує все те на плівку свого апарата, щоб за годину продати найбагатшій газеті світу «Нью-Йорк Таймс», і вже завтра читачі зможуть побачити спокійні руки чилійського президента і гарячкову метушню американського представника.

Альєнде проводжали овацією. Всі, хто був у залі, підвелися з своїх місць і аплодували цьому мужньому й мудрому чоловікові, який слідом за Кубою ніс на материк Південної Америки ідеї й спосіб життя нового, соціалістичного світу.

Я мовчки потиснув руку моєму нерозлучному Коляді, самим поглядом сказавши йому, що все ж не дарма їхав сюди Коляда і що й моя тримісячна дипломатія увінчалася гідно й належно. Чи думав я тоді, що через десять місяців Альєнде впаде в президентському палаці «Ла Монеда» від автоматної черги путчиста, що сімнадцять куль проб'ють груди цього великого сина чилійського народу?

*

Четвертий листопадовий лист до Валерії:

«Валеріє, ура! Скінчився найдовший місяць у моєму житті. І хоч це наближає нас до смерті, але така вже природа людська: радуватися навіть тоді, коли це суперечить здоровому глуздові. Бо глузд у даному разі надто далеко, як каже Коляда, у філософській провіденційності, а зустріч з тобою — це вже зрима, реальне, відчутне, і цьому радуюсь і веселюся. Ще лишилося півмісяця, чи то там скільки днів, але тепер уже легко переживу, перебуду, перетерплю, переборю, переможу, переболію, перестраждаю і знов перебуду, буду, буду, пере... Тепер признаюся тобі, що мені тяжко було не тільки через химерність цього життя і через шаленство Нью-Йорка. Бути серед фахівців-дипломатів — означає щомиті відчувати свою неповноцінність, свою випадковість і тимчасовість, і не вони це підкреслюють: ти відчуваєш сам і караєшся ще

тяжче. Але й цьому кінець. Я повертаюся в свій первісний стан, я знову візьмуся за свої труби, які в цьому світі важать теж щось, як ти сама можеш пересвідчитися, прочитавши відомий вірш нашого заводського поета, найголовніше ж добре знаючи життя Дмитра Череди.

Я так перейнявся думками про повернення, що навіть згадав, що в Москві мороз, а я в легенькому плащiku і без шапки, а чоловік без шапки на московському морозі завжди викликає сльози співчуття.

Обіймаю тебе через океан і цілую в безсилому відчаї дотягнутися до тебе бодай одним пальцем, бо ж океан все-таки широкий!

Твій Дмитро!»

Ми пробивалися крізь жовтий сніг. Це було те саме шосе Нью-Джерсі тернпайк, по якому з Колядою їздили до Філадельфії і Вашингтона, але тоді осінці небеса над заводами Нью-Джерсі, Нью-Арка, Елізабета повнилися брудом і димами, тепер все тонуло в завалистому снігові, безжально помальованому кіптявою нафтоочисних заводів, пройнятому ядучими димами хімічних комбінатів. Жовтий сніг! Тонуло в ньому все: багаторядне шосе з безліччю мостів-шляхопроводів, заблукані легкові автомобілі, величезні трейлери. Навіть жовті протитуманні світла блякли й зникали в цій дивовижній небесній каші, що валила й валила на шосе, мов перед кінцем світу.

Я не стерпів:

— Улучили ми час для переїздів і добре влучили!

Коляда, який усі зусилля віддавав пильнуванню за дорогою, відповів мені досить спокійно, навіть недбало:

— Сам же хотів.

— Хіба знав, що тут буває така чортівня! Жовтий сніг. Хто б повірив?

— Америка багата! — засміявся Коляда.— Тут усе є. Тут усе можуть. Пофарбувати дощ і сніг.

Пустити по річищу замість води нафту. Намилити траву. Бачив, скільки вони рекламують пральних порошоків? Якраз вистачало б намилити всю траву в Америці. Колись президент Лінкольн жартував, буцімто в його штаті Іллінойс трава росте така коротка, що перед косінням її доводиться намилювати. Тепер цей жарт міг би гірко справдитися для цілої Америки.

Він трохи помовчав, тоді не властивим для нього, тихим голосом прочитав вірш:

Заповідаю себе брудній землі,
хай виросту могою улюбленою травою.
Коли знову захочеш побачити мене,
шукай мене в себе під підощвами.

— Твої вірші? — поспитав я.

— Уїтмена. Уяви собі, що подумав би і що сказав цей великий американець, опинившись під таким жовтим снігом!

— Знаєш що,— сказав я Коляді,— давай умовимося: за поетів, та ще за великих, я розписуватися не можу. Особисто ж не сприймаю ні жовтого снігу, ні намиленої трави. У нас, наприклад, завод має такий вигляд, що ти б і не подумав ніколи, ніби то металургія. Парк культури й відпочинку, сад, культурні хащі, зелено й радісно довкола. Ну, а в цехах — там є вогонь і ще дещо, але ж як ти інакше можеш видобувати сталь? Або візьми наш Донецьк. Колись вважався найзапацьоренішим містом у Радянському Союзі. Бруд, вугільний пил, дим, невлаштованість. А тепер це якесь чудо архітектури, комфорту й чистоти! Те саме можу сказати про Запоріжжя. А Кривий Ріг! Ти був коли-небудь у Кривому Розі?

— Я звідти родом,— просто сказав Коляда.

— З Кривого Рога? Чому ж мовчав досі?

— А що — бити себе в груди: я з Кривого Рога!

— Слухай,— я навіть присунувся ближче до Коляди,— так ти справді?.. А давно там був?

— Ще цього літа... І взагалі щороку... Коли вчився, то щоразу на канікули їздив до батька.

У мене батько працює на збагачувальному комбінаті. Там тепер кілька таких комбінатів, а перший з них Південний. Батько вивозив першу машину ґрунту з майбутнього кар'єру. Тепер цей кар'єр — восьме диво світу. Не був там ніколи? Поїдь, обов'язково подивися. Це щось неймовірне. Нагадує ілюстрації Доре до «Божественної комедії» Данте. Але набагато грандіозніше і загадковіше. Не рай, і не пекло, і взагалі ніяка міфологія, а торжество людського генія і людської працьовитості. З пустої породи, яку вивезено звідти, утворилися цілі гори, кар'єр розкинувся кількакілометровою чашею, входить у землю чотирнадцятьма велетенськими терасами, кольори тих терас непередавані й незбагненні — від тьмаво-зелених до червоних, досі дивуюся, що жоден художник не здогадався посидіти там, пописати етюди, простежити зміну пор року, побачити, як обрамлюється ота велетенська чаша зеленими травами, як біліють довкола неї сніги, як падають на неї рясні дощі, як світяться над нею зорі й провисають райдуги. А в самій чаші! Яке там вировиння, який рух, яке життя! Підривники закладають на терасах багатотонні заряди вибухівки. Екскаватори вибирають пусту породу. Електровози подають состави залізних думпкарів. Автоцистерни підвозять до рудних розробок воду, поливають, щоб не було рудного пилу, тоді ковші екскаваторів вгризаються в червонястий залізняк, висипають його в думпкари...

Коли хочеш, то машину я навчився водити саме там. Батько брав мене з собою, показував, давав попробувати, згодом я вже міг його підмінити. Батько працює, знаєш, з ким? З Галенком. Чув? Славетний екскаваторник. Мільйон тонн руди дав.

— Який би я був металург, не знаючи Галенка, — образився я. — Але ти, виявляється, тип! То приховуєш від товариша, що пишеш вірші. То не признаєшся, що з Кривого Рога.

— Признався ж. Та й хто б це захотів їхати з тобою на край Пенсільванії, в бруд і чад. Їду тільки на знак солідарності.

Справді, ми їхали до металургів Пенсільванії. Від Нью-Йорка це далі, ніж від Вашингтона. Влітку, мабуть, чи й помітив би, яка далека дорога, але взимку, та ще в свавільному американському кліматі... Щойно вискочили з тунелю Лінкольна під Гудзоном — і ось жовтий сніг. Їхали, здавалося, цілу вічність, пробивалися мовби крізь замазку, без особливого ентузіазму дивилися, як поліцейські автокрани стягують на обочини побиті машини, водії яких, видно, були чи то сонні, чи то засліплені, чи й просто одурілі від такої погоди.

Але нарешті ми вискочили з цього суто американського снігу, десь коло Філадельфії попали в дощ, до того ж, здається, в дощ безкольоровий, себто нормальний, і вже зовсім звеселілі завернули на шосе, що бігло понад річкою Саскуїханна, між горбатими горами, порослими лісами, повз маленькі містечка, повз заводи й заводи, повз закинуті шахти, Саскуїханна текла нам назустріч, ми забиралися вище й вище в гори, тут була вже мовби інша Америка, будиночки стояли нефарбовані, потемнілі від часу й від негоди, земля вражала то дикістю, то занедбаністю, то надмірною спустошеністю там, де люди взяли від неї все, що могли, і кинули напризволяще, коли ж звернули ми від річки і поїхали в напрямку Піттсбурга — цього металургійного серця Пенсільванії,— то знов занурилися в дими, може, ще й густіші, ніж у штаті Нью-Джерсі, бо це безмежне плато вкрите було снігом, і на білому тлі особливо вражало змішане з димом і брудом повітря.

Ми їхали з досвітку аж до смерку. Зупинилися лише один раз, щоб попоїсти на заправочній станції, спробували пенсільванського кукурудзяного супу з куркою і пенсільванської ж ковбаси з сальвією і з запеченими бобами, до Піттсбурга добиралися вже в темряві, але однаково зауважили, що шосе з обох боків заставлене велетенськими машинами-трейлерами, тими самими трейлерами, які ви побачите на будь-якому американському шосе в божевільній гонитві, в діловитому поквапі, в якійсь, сказати б, несамовитості

руху. І зненацька оця картина змертвілих машин! Десятки, сотні трейлерів, які, може, ще годину тому рухалися в обох напрямках, тепер стали, забивши праві крайні ряди шосе — і це видовище було так само неприродне, як той жовтий сніг.

— Не можу зрівнятися з тобою досвідом і знайомством з Америкою, — сказав я Коляді, — але, повіриш, мене майже з перших днів не полишає тут думка про те, що цей світ, який летить кудись з такою шаленою швидкістю, може несподівано зупинитися. Оце безладне виробництво товарів, намагання загорнути американця цілими горами непотрібного й зайвого — це ж усе марне й безглузде витрачання енергії. Зробити простий олівець, голку, зубочистку — все це витрачання енергії. Олівець — кілограм вугілля. Голка — сто грамів нафти. Штани — нафти вже треба, може, десять кілограмів. Запалити одну електричну лампочку — шахтареві треба працювати годину чи там скільки. Беруть, гребуть з землі, палять, пускають димом, і ніхто не думає про той день, коли все вичерпається, все стане, зупиниться, вмре, як оці велетенські машини.

— Очевидно, що це хаотичне суспільство рано чи пізно прийде до вичерпаності й умирання, — згодився зі мною Коляда, — але не думаю, щоб сталося це саме сьогодні, щоб ми з тобою побачили. Зараз довідаємося. Можу запевнити тебе, що конкуруючі радіокомпанії вже вивідали про причину зупинки трейлерів коло Піттсбурга і намагалися випередити одна одну в повідомленнях.

Він ввімкнув приймач, поблукав по хвилях, прислухався. Радіодиктори, захлинаючись, перебиваючи один одного, розповідали про все на світі. Дійшли і до трейлерів на дорогах Пенсільванії. Водії вимагали підвищення заробітної плати, зважаючи на зростання дорожнечі. Ціни на продукти, на одяг, за квартири й будинки зростають буквально щомісяця, зарплатня трималася на рівні кількарічної давності. Водії трейлерів, які постачали західну Пенсільванію, годину тому оголосили страйк. Машини стали на всіх шосе на

захід від Алеганських гір. Водії не лишають своїх машин. Вони сидять у кабінах і ждуть відповіді. Репортерам удалося взяти інтерв'ю в деяких водіїв. Вони одностайні в своїх заявах: «Ми сидітимемо в машинах хоч цілу вічність! Жоден трейлер не зворухнеться з місця. Ми витримаємо все!». Але чи витримають заводи Пенсільванії? Вже завтра вранці в містах відчуватиметься нестача безлічі речей. А що буде за день, за два? Наслідки просто неможливо передбачити.

— Чорти його бери,— штовхнув я Коляду в плече,— це починає мені подобатися! Нарешті я бачу справжній робітничий клас! Це тобі не само-впевнений Нью-Йорк, який тільки вихваляється своїми достатками і своєю неповторністю!

Ось вам одне з типових нью-йоркських похвалень: «У Нью-Йорку можна дістати все що завгодно: суп з крокодила, копчену змію, психіатра для kota, зачаровані свічі з смертельним прокляттям, голки ехидни, смажені лопухи, порошки, які приносять щастя гравцям, гаремні дивани-гойдалки, м'ясо ігуани, єврейські арфи, любовні краплі, валянки для собак, коробочки для опіуму, живі піраньї, мексиканських птахів, шнурки для буддійського одягу, тибетські чотки, полин від бліх. На 12-й вулиці в Новому інституті соціальних наук ви можете прослухати курси чарівництва, астрології, динаміки йогів, жіночого рівноправства. Набравши по телефону відповідний номер, ви можете послухати: «Молитву по телефону», «Вірші по телефону» (експериментальні), «Демонстрації по телефону» (інформація про всі демонстрації, які відбулися в місті)».

— Найграндіозніший страйк був тут у 1959 році, — сказав Коляда. — Півмільйона металургів Піттсбурга, підтримуваних робітництвом усієї Америки, не бралися за роботу кілька місяців, аж поки добилися від сталених трестів задоволення своїх вимог. Розповідають, що тоді заводи Піттсбурга навмисне ілюмінували, щоб створити враження, ніби домни й мартени працюють, чавун і сталь ллється, все, мовляв, о'кей. Цікаво, що

зроблять завтра, щоб створити видимість руху завмерлих на шосе трейлерів.

— Намилена трава, — сказав я. — А ще: штучні зуби для корів і штучні зуби для трилітніх. Я бачив навіть таку рекламу.

— Це для збуту сталі. Тут уже винайшли навіть прозору сталь. Аби продати. Коли фірми почали виготовляти бляшані баночки для пива і безалкогольних напоїв, то тільки на рекламу цих баночок витрачено було два мільйони доларів. Реклама і видимість добробуту і порядку передусім. Зверни увагу!

Ми під'їздили до Піттсбурга. Горіло все довкола, горіли від безлічі металургійних заводів береги річок Аллегені, Мононгахіли й Огайо; все це справді нагадувало, як сказав один великий чоловік, «пекло з відкритою кришкою», а над тим пеклом в чорноті неба висіли велетенські червоні літери: «В будь-який час будь-яку трубу постачить вам Юнайтед Стілс Корпорейшн».

Ночували ми в готелі «Шератон», в дешевому тридцятидоларовому (це в Америці дешево!) номері, вранці, з'ївши традиційну яечню з шинкою, з вікна машини кинувши погляд на скляні хмарочоси «Золотого трикутника» Піттсбурга, ми поїхали на трубопрокатний завод «Націонал тьюб компані». Трейлери вже не стояли на шосе. Водії домоглися свого, власники пішли на поступки, машини помчали по дорогах Пенсільванії, життя пульсувало далі, клекотіло, несамовитіло, в сліпому поспіху котилося в невідомість. Трубопрокатний завод, що до нього ми добиралися з такої далечини, вразив мене страшенною скупченістю цехів, був досить старий, сказати б, старомодний зовні, своєю масою він геть задавив невеличке містечко, що несміливо тулилося до задимленого й забрудненого велетня, відмахувалося від його подихів деревцями і маленькими трав'яними газончиками, глянувши на які, я знов згадав слова мого товариша про намилену траву.

Нас зустрів інженер з відділу інформації, високий літній чоловік, у чистому костюмі, з галсту-

ком, у начищених жовтих черевиках, рудий такий, що од нього можна б сірники запалювати, спокійний і, здавалося, навіть байдужий. На кишеньці його піджака висіла табличка, мов на дверях кабінету: «Вільсон».

— Це моє прізвище,— пояснив інженер.— На заводі мене звать «Червоний Вільсон», але не за переконання, а за колір волосся.

Ну, що ти йому скажеш: відразу хоче виказати свою лояльність!

— Ми називатимемо вас просто «містер Вільсон», не вживаючи слова «червоний»,— запропонував Коляда.— Згода?

— О'кей! — сказав Вільсон і поляпав нас по плечах.— Бачу, ви гарні хлопці. Радий буду показати все, що вас цікавить. Хоча, щоправда, мені сказали, ніби вас більше цікавила холодна прокатка, а в нас такої нема, на жаль. Тільки гаряча.

— Нічого,— заспокоїв його я.— Вдихнути запах прокатного цеху — вже й цього задосить. Три місяці в Нью-Йорку — це занадто як для робітника.

— А ви робітник?

— І прокатник до того ж.

— А в Нью-Йорку?

— В Америці стипендіат ЮНЕСКО. Подивитися на вашу країну, познайомитися, побачити світу.

— Це розкіш,— зауважив Вільсон.

— Я теж так вважаю. Але бачте, у нас для робітника не шкодують навіть розкошів.

Електромагнітні крани проносили над нами круглі сталеві зливки, подаючи їх на рольганг, що вів до нагрівальних печей, Вільсон хитро поглядав на мене й Коляду, чи не лякаємося, що важучий шмат сталі, відірвавшись від кружала крана, ляпне нам на голови. Знайшов кого лякати!

— У вас теж мало людей у прокатному?

— Так само.

— А правда, ніби у вас є норми і премії за перевиконання норми?

— Правда. Мені навіть здається, що таку систему оплати винайшли саме американці. Я, наприклад, знаю про вашого Тейлора.

— О, Тейлор! Це було справді цікаво, але згодом преміальна система оплати себе не виправдала. Вона не вигідна і робітникам, і компаніям. Бо при ній надто висока вартість обліку й звітності, між робітниками виникає нездорова конкуренція і навіть окозамилування, помічається недбале ставлення до обладнання, більший процент браку, викликаний покvapливiстю, в робітників з'являється цинічне ставлення до праці.

— Все це, мабуть, тому, що ваш робітник не є господарем свого заводу, він лише наймана сила, він знає, що його експлуатують, на ньому заробляють, наживаються.

— Це пропаганда? — поцікавився Вільсон.

— Та ні, просто факти. Я ж сказав, що не політичний діяч, а робітник.

— Прошу поглянути сюди, — сказав Вільсон, піднімаючись в операторську будку коло кільцевих нагрівальних печей. Ми з Колядою побралися за ним. В операторській не було нікого. Чорні пластикові рукоятки на пульті ворушилися самі по собі, ніби від дотиків невидимки.

— Нагадує фантастику Уеллса, — пробурмотів Коляда.

Вільсон хитро дивився на мене: вбив чи ні?

— Поставлене на автоматику, — пояснив я Коляді. — Скажи Вільсону, що для нас це вже перейдений етап. Можу розповісти йому про наш цех, включений в АСУ.

І я розповів Вільсону про Держикрая, про його хлопців, про електроніку і про те, як ми катаємо труби, навіть не бачачи самих труб.

— На жаль, наш завод старий, — зітхнув Вільсон. — Перебудовувати його надто дорого. Але на багатьох заводах прокатними цехами керують електронні машини.

Далі ми поїхали на велосипедах, бо пішки тут по цеху не ходять, треба економити час. Я посидів поряд з оператором трубного стана, літнім, стриженным «під їжачка» Семом, прокатав дві труби, поки Сем викурив сигаретку, Сем поляпав мене по плечу, сказав, що я гарний хлопець і що він

залюбки взяв би мене до себе додому, та, на жаль, в машині немає місця, бо він з товаришами їздить на роботу по черзі: тиждень у автомобілі одного, тиждень у другого, тиждень у своєму. Щоб економити пальне. Американський робітник повинен економити на всьому. Головне в житті — не так вміти заробляти гроші, як вміти їх витратити.!

Я віджартувався тим, що не одружений, отож не маю клопотів з родинним бюджетом, а більше думаю про роботу та самовдосконалення.

«Хитра пропаганда», — самими очима промовив до мене Вільсон. А я відповів йому так само тільки поглядом: «Намилена трава».

Ми пробули в цеху цілий день. Обідали в заводській їдальні самообслуговування, хоча вона тут популярності не має, бо майже всі робітники беруть з дому сендвічі і просто в цеху можуть їх з'їсти, націдивши з автоматів у паперові стаканчики кави або какао за двадцять п'ять центів. Подивилися, як пакують труби, як (негайно!) вивозять з цеху, побачили робітничу зміну, розпитували Вільсона, він розпитував нас, розлучалися коли й не однодумцями, то майже друзями, і Вільсон признався, що ще кілька таких знайомств — і він справді почне «червоніти» не самим лише волоссям.

Ночували ми знов у місті, яке скидається на «пекло з відкритою кришкою», а на завтра стелилися перед нами дороги Пенсільванії й Нью-Джерсі, до Нью-Йорка добралися вночі, занурилися в океані вогнів, крізь які хотілося прорватися наосліп і їхати просто в аеропорт Кеннеді, щоб летіти нарешті додому. Чи не для того люди винайшли літаки, щоб повертатися додому, як птахи?

*

Шірлі плакала, як Зізі. Все-таки в жіночих сльозах є щось інтернаціональне. Та ще й аеропорт Кеннеді, з якого ми мали летіти додому, зветься інтернаціональним. Ми мали пройти всі формальності, наші речі піддавалися непомітному

спектральному аналізу на виявлення наркотиків і електронному контролю на можливу наявність бомб або вибухівки, нам належало ще перед посадкою пройти крізь такі собі одвірки, щось схоже чи то на шибеницю, чи на гільйотину, щоб прилади зафіксували відсутність зброї в наших кишенях — все це належало до неодмінних прерогативів і привілеїв сучасного інтернаціонального аеропорту, який клопочеться про безпеку своїх пасажирів, гарантує їм безпеку, дбає про неї всіма доступними йому засобами. Для нас із главою делегації все було просто, ми вже ставали повітряними пасажирами, ставали охоче, а от Коляді ще треба було пережити ці потоки інтернаціональних сліз, а ще вперто повторювані слова: «Візьми мене з собою!»

— Я повернуся, — мляво боронився Коляда, — я приїду на чергову сесію, ми ще побачимося, ось наш глава делегації може тобі потвердити, — а у відповідь нові потоки інтернаціональної пекучої рідини і слова: «Візьми мене з собою!»

Коляда виявив цілковиту безпорадність перед дівочим розпачем, інакше він би ніколи не додумався зробити те, що зробив. Бо замість провести останні хвилини, тримаючи, скажімо, Шірлі за руку, він... запропонував нам подивитися телевизор. Наша дівчина за таке коли б і не розшматувала, то вже напевно зневажала б тебе до кінця життя. А Шірлі погодилася! Суто американська психологія. Ми пішли до ряду високих крісел-сідал, перед кожним з яких на такій самій металевій «нозі», як і крісло, закріплені були телевизори, кожен заліз у своє гніздо, вкинув у автомат двадцять п'ять центів і почав дивитися, що серцю миле.

Але клопоти мого товариша — мої клопоти. А в Коляді тим часом була ще Шірлі. Телевизор висувив її сльози. Побовтавши ногами на високому сидалі, вона трохи навіть подивилася там щось, а тоді рішуче заявила, що з неї досить. Коляда виявився генієм організаторської діяльності. Він умить згадав, що ми пасажири першого класу (я б ніколи не завантажував собі голову такою інформацією), а отже, маємо право піднятися в салон і там зажа-

дати чогось незвичайного. Чи Шірлі хотіла б чогось виняткового? Ясна річ, Шірлі хотіла чогось виняткового, бо яка б американка могла відмовитися!

Крученими сходами дісталися ми до салону для найшановніших пасажирів, вибрали собі затишний куточок («куточок» — це говориться, аби сказати, бо салон був круглий), і Шірлі заявила, що нагодує нас чимось унікальним, та ще до того — рідкісне французьке вино. Їсти, щоправда, не хотілося, а хотілося вже в своє крісло в літаку та летіти, летіти, летіти, однак кельнер приніс нам пляшку вина, що мало запах старої дубової бочки і за це особливо цінувалося, як пояснила Шірлі, а тоді прибула унікальна страва. Шматочки курячої печінки, загорнуті в тоненькі стрічечки бекону й так підсмажені начервоно. Тануло в роті, бризкало смачним, соковитим, било пахощами по всьому салону, аж засовалися ті, що сиділи поблизу нас, посьорбуючи вульгарні копійчані коктейлі!

— Їм не стачає уяви,— засміялася Шірлі, і Коляда теж засміявся, бо хто б же то не зрадив, коли жінка перестає плакати!

— У Нью-Йорку є все,— казала Шірлі. Всі наїдки й напої світу, всі звичаї, мови, примхи, дивацтва, розкоші, неймовірності. Нью-Йорк — це цілий світ, універсум. Не треба їздити нікуди, побувай тут — і побачиш усю землю.

Мені так і кортіло сказати: «Все тут є, та немає Коляди...» Але я змовчав, бо думав про інше.

Я ще не сидів у літаку, але не був уже й у Нью-Йорку, вже мовби відлітав з нього, вже знав, що не повернуся сюди,— і ось, відлітаючи, розлучаючись, починав мовби сумувати за цим дивним містом, згадувати його, дивуватися, пробувати охопити думкою і не міг,— таке воно було нескінченне, невичерпне, неповторне у всьому.

Неповторність його була ще й у тому, що розлучався з ним без жалю, легко, охоче. Ось місто, яке хотів би побачити, осягнути, відчутти, але в якому б ніколи не став жити, бо воно загадкове й неповторне тільки на відстані. І все-таки непогано їхати саме з такого міста та ще й їхати з симпатіями!

Ми їхали й не з самими симпатіями Шірлі, а з справжньою любов'ю, бо з нами летів у Москву на урочисте засідання присвячене 50-річчю утворення Радянського Союзу, Генеральний секретар компартії США Гес Холл.

Його проводжали товариші, проводжав син, високий, вищий за мене, білявий красень, справжній атлет, може й десятиборець, такий це був досконало збудований хлопець. Сам Гес Холл, теж високий, міцний, привітний чоловік, пройшов разом з нами в передній салон ІЛ-62, вони сіли поруч з главою делегації, ми з Колядою влаштувалися поблизу.

Ось зараз літак злине в задимлене нью-йоркське небо, пролетить над розливищем вогнів Лонг-Айленда, тоді забереться на такі висоти, звідки видно буде мерехтіння мало не всього американо-канадського берега, а далі — нічна чорнота океану, безмежжя часу, тривожне безсоння, ждання світанкового сяяння, яке піднімається з-за океану, з далекої далечі твоєї рідної землі — великої, дорогої, єдиної в світі. Не вірте тим, хто пише: «Непомітно промайнуло кілька годин польоту над океаном»!

Не вірте хоча б тому, що оті «кілька годин» ми й не летіли, а каталися по нескінченних бетонних доріжках аеропорту Кеннеді. Ніхто нічого не міг збагнути, ми блукали серед вогнів, серед загадковості, літак то виходив на стартову лінію, то його завертали, кінчилося тим, що ми прикотили туди, звідки й починалися наші заплутані мандри. Знов була бетонно-скляна споруда аеропорту, і, щиро кажучи, коли б я знав, що Шірлі, скажімо, не донька простого робітника, а мільйонера, то міг би припустити, що це вона заплатила адміністрації аеропорту за те, щоб радянський літак повернули і дали можливість ще раз попрощатися з дорогою людиною.

Так, ми повернулися туди, звідки розпочинали свою мандрівку додому, там стояли довго і в цілковитій невідомості, а тоді з'явилися представники адміністрації і поліції, і, перепрошуючи, запропонували всім пасажиром вийти з літака і впізнати свої речі.

— Пропозиція, дивна навіть для Америки, — за-
сміявся Гес Холл. — Здається, нам крутять голову,
просто щоб показати свою владу над комуністами.

Ми вийшли з літака. Всі наші речі стояли на бе-
тоні, освітлені десятками прожекторів. Кожен узяв
свої чемодани — один не мав господаря.

Вмить підкотила поліцейська машина, чемодан
обережно поклали в сталевий контейнер і в страхіт-
ливому завиванні сирен повезли геть.

Чи то була бомба, чи вдало розіграний спек-
такль, — хто ж то міг знати?

Але тепер ми вже полетіли по-справжньому.
Ряхтіла й мерехтіла десь далеко внизу мільйонни-
ми вогнями Америка, а ми змагалися з океанами
пільми, пробивалися крізь космічну чорноту вперто
й відважно, мені здавалося, ніби то вже й не могут-
ній реактивний літак бореться з простором, а я сам
набрався такої неземної сили, що лечу, долаю, не-
має мені впину, немає меж моїм силам, повноті
моїх можливостей. Коляда чи то дрімав, чи то пе-
реживав останні хвилини прощання з Шірлі, але
я безжально розштовхав його і прошепотів:

— Слухай, я не можу так гарно сказати, як ти,
а хочу неодмінно сказати щось Гесу Холлу.

— Що саме? — без видимої охоти спитав Коляда.

— Скажи йому таке. Хоч я не був делегатом
Двадцять четвертого з'їзду, але читав його промо-
ву на з'їзді і запам'ятав його слова про те, що в
Радянському Союзі дбають про всю повноту люд-
ського життя. Здорово сказано! Я збагнув це лише
тепер, три місяці просидівши в Америці. Вся пов-
нота людського життя — тільки в нас. І більше ні-
де в світі!

Нью-Йорк — Київ
1972—1973

48 коп.

